

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Martin Rozsypal

NEPODMÍNĚNÝ TREST ODNĚTÍ SVOBODY

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Mgr. Jana Navrátilová, Ph.D.

Katedra: trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 15. 6. 2013

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 6. 2013

.....

Martin Rozsypal

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval vedoucí diplomové práce doc. JUDr. Mgr. Janě Navrátilové, Ph.D. za cenné rady a podnětné připomínky důležité pro vypracování této práce. Dále bych chtěl poděkovat paní Evě Francové, tiskové mluvčí Věznice Valdice, za spolupráci při vyplňování dotazníků odsouzenými ve výkonu trestu.

V neposlední řadě bych chtěl poděkovat také svým rodičům za podporu, kterou mi projevovali po celou dobu mého studia.

Obsah

Seznam použitých zkratk	4
Úvod	6
1. Pojem a účel trestu	8
1.1 Pojem trest	8
1.2 Účel trestu	9
1.2.1 Teorie absolutní	9
1.2.2 Teorie relativní	10
1.2.3 Účel v českém trestním právu	11
2. Historický vývoj nepodmíněného trestu odnětí svobody	12
2.1 Nepodmíněný trest odnětí svobody na našem území od 18. století	13
2.2 Vybrané penologické systémy a jejich pojetí trestu odnětí svobody	15
3. Trest odnětí svobody a jeho postavení v systému trestních sankcí	17
3.1 Nepodmíněný trest odnětí svobody a jeho alternativy	19
4. Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody	23
4.1 Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody	25
4.2 Ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny	27
4.3 Výjimečný trest odnětí svobody	28
4.4 Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody mladistvým	31
5. Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody	33
5.1 Právní úprava výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody	35
5.1.1 Vnitrostátní právní úprava	35
5.1.2 Mezinárodní právní úprava	36
5.1.2.1 Evropská vězeňská pravidla (EVP)	37

5.1.2.2 Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni	38
5.2 Umíst'ování odsouzených do věznic	38
5.2.1 Umíst'ování odsouzených de lege ferenda	47
5.2.2 Nástup odsouzeného do vězení.....	48
5.2.3 Program zacházení	50
5.3 Práva a povinnosti odsouzených	54
5.3.1 Základní sociální podmínky a zdravotní péče o odsouzené	55
5.3.2 Kontakt odsouzeného s vnějším světem	59
5.3.3 Další práva odsouzených.....	62
5.3.4 Povinnosti odsouzených.....	64
5.4 Zaměstnávání odsouzených	65
5.5 Vzdělávání odsouzených.....	70
5.6 Výkon trestu odnětí svobody u některých skupin odsouzených	72
5.6.1 Výkon trestu odnětí svobody doživotně odsouzenými	72
5.6.2 Trvale pracovní nezařaditelní odsouzení.....	73
5.6.3 Výkon trestu odnětí svobody mladistvými.....	74
5.6.4 Výkon trestu u odsouzených žen	75
5.7 Přeřazování a podmíněné propuštění odsouzených.....	78
5.7.1 Přeřazování odsouzených do jiného typu věznice a přeměna trestu odnětí svobody na trest domácího vězení.....	78
5.7.2 Podmíněné propuštění.....	80
5.8 Poslední dny strávené ve výkonu trestu a propouštění odsouzených.....	81
6. Problémy a negativní jevy spojené s nepodmíněným trestem odnětí svobody	83
6.1 Přeplněnost věznic	83
6.2 Negativní jevy ve vězeňství	88
7. Dotazníkové šetření ve věznici Valdice	90

Závěr.....	97
Seznam použité literatury a pramenů	99
Příloha.....	103
Abstrakt	105

Seznam použitých zkratek

LZPS – Listina základních práv a svobod, vyhlášená usnesením předsednictva České národní rady dne 16. 12. 1992 jako součást ústavního pořádku České republiky (č. 2/1993 Sb.), ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

ŘVTOS – vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody

TŘ – zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

TZ – zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

tr. zák. – zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

Ústava – ústavní zákon č.1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů

ZSVM – zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

ZVS – zákon ČNR č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů

ZVTOS – zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

„Žádný moudrý člověk netrestá proto, že se stala chyba, nýbrž aby se neopakovala.“

Lucius Annaeus Seneca

Úvod

V rámci studia na Právnické fakultě jsem svoji pozornost zaměřil především na obor trestního práva. Během každých letních prázdnin jsem pak absolvoval letní praxi na Okresním soudě v Jičíně. Tento soud je soudem, v jehož obvodu se nachází věznice Valdice, v níž je v České republice umístěno nejvíce odsouzených k trestu odnětí svobody. V souvislosti s touto praxí jsem se účastnil i některých jednání, jako jednání o podmíněném propuštění či jednání o přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice, konaných přímo v prostorách valdické věznice. Toto prostředí i problematika vězeňského systému mě velmi zaujaly, takže v okamžiku, kdy jsem objevil nepodmíněný trest odnětí svobody mezi možnými tématy diplomových prací, bylo o tématu této práce rozhodnuto.

V současnosti žijeme v době přetrvávající ekonomické krize, v níž nákladný provoz vězeňského systému představuje pro státní rozpočet výraznou položku. I proto se trestní politika státu zaměřuje na stále větší rozšíření a uplatňování alternativních trestů. Naopak česká společnost je naladěna velmi represivně a téměř za každý trestný čin, především pak trestné činy násilné, by nejradyji viděla uložení trestu smrti. Ovšem vzhledem ke skutečnosti, že tento trest nepatří mezi trestní sankce, které je možné v České republice pachateli trestného činu uložit, tak často považují za odpovídající reakci za spáchání trestného činu alespoň výjimečný trest odnětí svobody. Stejně tak pokud se hovoří o trestu jako následku pro pachatele trestné činnosti, většina členů naší společnosti si okamžitě pojem trest spojí právě s nepodmíněnou formou trestu odnětí svobody.

Trestní právo představuje nejprísnejší nástroj, který má stát k dispozici k ochraně těch nejdůležitějších zájmů a hodnot. A právě trest odnětí svobody je tím nejtvrdějším prostředkem, který k tomu využívá, poněvadž jím zasahuje do jednoho ze základních práv, jímž je osobní svoboda. Ovšem vedle způsobení újmy na tomto základním právu, jež je odplatou pachateli za spáchaný čin, sleduje trest odnětí svobody ještě jiný účel, jímž je v první řadě ochrana společnosti. Ta je pak hlavním, ale nikoliv jediným důvodem existence tohoto druhu trestu, poněvadž v průběhu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody dochází i k výchovnému působení na odsouzené, a to s cílem je od dalšího páchaní trestné činnosti odradit.

Hlavním cílem této práce je pak pokusit se poskytnout pokud možno ucelený

pohled na úpravu nepodmíněného trestu odnětí svobody v právním řádu České republiky, a to včetně přihlídnutí k aktuální situaci v českém vězeňství, problémy s trestem odnětí svobody spojené nevyjímaje. V souvislosti s touto prací jsem vypracoval dotazník a předložil jej odsouzeným, kteří si vykonávají svůj trest ve věznici Valdice, aby poskytli svůj pohledu na trest odnětí svobody. Poněvadž není povolanějších osob než těch, kteří jsou trestem odnětí svobody přímo dotčeni.

1. Pojem a účel trestu

Před tím, než se budu věnovat nejdůležitějšímu trestu, který české právo zná a jímž je nepodmíněný trest odnětí svobody, je vhodné nejprve uvést několik poznatků o trestu a trestání obecně, jelikož řada z nich, včetně některých zásad, se týká a platí zároveň o trestu odnětí svobody.

1.1 Pojem trest

V rámci každé společnosti je pro její správné fungování, pro bezpečnost jejích členů a pro ochranu určitých hodnot a zájmů nutné, aby všichni respektovali pravidla a normy v ní platící. Za tímto účelem byl vytvořen stát, jenž jako garant dohlíží na jejich dodržování a jehož jednou z funkcí, které plní, je ochrana společnosti. V těch nejzávažnějších případech porušení těchto pravidel, v nichž již k naplnění této funkce nepostačují buď prostředky mimoprávní, nebo prostředky právních odvětví jakými jsou právo občanské, obchodní nebo správní, se uplatňuje jako ultima ratio, tedy poslední prostředek, právo trestní, a to zejména se svými sankcemi. Těmi jsou podle českého práva tresty a ochranná opatření (§ 36 TZ), v případě mladistvých¹ pachatelů se pak sankce nazývají opatření (§ 1 odst. 1 ZSVM).

Trest je tedy vedle ochranného opatření jednou z možných trestních sankcí, které lze uložit za spáchání trestného činu.² Trest nemůže být uložen, aniž by došlo ke spáchání trestného činu, a to nikomu jinému než jeho pachateli, zároveň nemůže být uložen nikým jiným než k tomu oprávněným orgánem, kterým je trestní soud (čl. 90 Ústavy, čl. 40 odst. 1 LZPS). V souladu se zásadou nulla poena sine lege, vyjádřenou v čl. 39 LZPS, nemůže být uložen žádný jiný trest, než jaký připouští zákon. Trest je právním následkem takových protiprávních jednání, která směřují proti hodnotám chráněným trestním právem (jako jsou především život, zdraví, rodina, majetek, státní zřízení a veřejný pořádek). Trestem je pachateli trestného činu způsobena újma na jeho právech, současně však vyjadřuje i odsouzení jeho činu ze strany společnosti i státu.³ Způsobení újmy pachateli představující zásadní zásah do jeho základních občanských

¹ Mladistvým se podle § 2 odst. 1, písm. c) rozumí ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku.

² Trestný čin je definován v § 13 odst. 1 TZ jako protiprávní čin, který zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.

³ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 417

práv, zejména osobní svobody a práva vlastnického, je potom hlavním znakem trestu.⁴ Tato újma však musí být přiměřená a nesmí převyšovat míru potřebnou k dosažení účelu, který je trestem sledován.⁵ Požadavek úměrnosti trestu trestnému činu je nejdůležitějším projevem atributu každého trestu, kterým je spravedlnost.⁶

Trest tedy můžeme definovat jako trestněprávní následek protiprávního jednání, konkrétně trestného činu, který je stanovený zákonem a uložen trestním soudem. Jedná se o prostředek státního donucení, který je projevem ochranné funkce trestního práva, zároveň i negativním hodnocením osoby pachatele takového činu, které mu přináší újmu na jeho právech a svobodách.

1.2 Účel trestu

Trest jako prostředek donucení umožňuje státu plnit jednu z jeho základních funkcí, kterou je ochrana obyvatel před kriminalitou. Po spáchání každého trestného činu má následovat jako obranná reakce společnosti právě trest, jehož základní funkcí, konečným cílem a smyslem každého trestání je ochrana společnosti proti porušování podmínek její existence.⁷ Ohledně pojetí trestu, jeho významu a účelu, který by měl plnit, se postupně v průběhu historie vyvinulo několik přístupů, které můžeme shrnout do dvou hlavních koncepcí. Jedná se o teorie absolutní a na jejich protipólu stojící teorie relativní. Tyto teorie se odlišují zejména v tom, zda účelem trestu je pouze samotné potrestání pachatele, nebo zda by trest měl sledovat i jiné cíle. Postupem doby se začaly objevovat teorie smíšené, nazývané také jako teorie slučovací, které se snaží oba přístupy spojit a sledovat jak funkci odplatnou, tak i to, aby byl trest účelný.

1.2.1 Teorie absolutní

Teorie absolutní neboli teorie odplatné se vyznačují tím, že účel trestu spatřují v trestu samotném. Tyto teorie reprezentují myšlenku „*punitur, quia peccatum est*“, tedy trestá se, protože bylo spácháno zlo. Mezi představitele zastávající teorii odplaty patří Aristoteles, G. W. F. Hegel a I. Kant, v rámci trestněprávní nauky je potom tento přístup spojen s klasickou školou trestního práva. Tato teorie vychází z toho, že člověk

⁴ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 349

⁵ KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 553

⁶ NOVOTNÝ, O. O trestu a vězeňství. 2. vydání. Praha: ACADEMIA nakladatelství Československé akademie věd, 1969, s. 12

⁷ Tamtéž s.11

se sám, vědomě, ze svobodné vůle rozhodne porušit normy platící ve společnosti, které jsou spojeny se státním vynucením. Tímto jeho jednáním pak dochází k narušení spravedlnosti. Pachatel je za své jednání plně odpovědný a důsledkem jeho činu je jeho potrestání, kterým se spravedlnost opět naplňuje. Nezákonné jednání tudíž zasluhuje trest. Aristoteles chápe spravedlnost jako rovnost, která je v důsledku páchání bezpráví narušena, čímž dochází ke vzniku nerovnosti, kterou se soudce snaží trestem vyrovnat a tedy obnovit spravedlnost. Podle Kanta je trest kategorickým imperativem spravedlnosti a Hegel viděl v trestu prostředek, který zločince může smířit se společností, jelikož spravedlivý trest ve smyslu negace ruší spáchaný zločin.⁸

Ačkoliv se v případě retributivní teorie jedná o historicky starší přístup k otázce účelu trestu, není v žádném případě překonán. Naopak v posledních desetiletích v důsledku skepse spojené s výsledky různých resocializačních a rehabilitačních metod a programů dochází k růstu oblíbenosti těchto myšlenek.

1.2.2 Teorie relativní

Teorie relativní zahrnují řadu myšlenek, které spatřují účel trestu v ochraně společnosti a nápravě jedince, přičemž potrestání pachatele je jen prostředkem, jak tohoto cíle dosáhnout. Tyto přístupy vychází z formule „*punitur, ne peccetur*“, tedy trestá se, aby nebylo páčáno zlo a místo imperativu „vina vyžaduje trest“ příznačného pro absolutní teorie, zde na čelní pozici stojí imperativ „nemoc vyžaduje léčení“.⁹ Reprezentanty těchto přístupů lze najít v představitelích pozitivistické školy trestního práva, mezi něž patří C. Lombroso, E. Ferri, F. von Liszt. Do této skupiny je možné zařadit i C. Beccariu, který zastupuje teorii odstrašení trestem. Beccaria ve svém stěžejním díle *O zločinech a trestech* vyjádřil názor, že je lepší zločinům zamezovat, nežli je trestat a že důležitější než přísnost trestu je jeho neodvratitelnost. Teorie odstrašení spoléhá více na generálně preventivní význam a snaží se dosáhnout stavu, ve kterém se páčání zločinů nevyplácí.¹⁰

I přes v poslední době probíhající renesanci absolutních teorií se však přikláním k tomu, že trest by neměl plnit pouze funkci represivní, spočívající v potrestání

⁸ ANZENBACHER, A. Úvod do filosofie, 1. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, s.264

⁹ Tamtéž.

¹⁰ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol. Kriminologie. 3. vydání Praha:ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 232

pachatele, ale měl by působit i preventivně, a to jak individuálně na pachatele trestného činu, aby se již další trestné činnosti nedopouštěl, tak generálně na všechny členy společnosti, aby se neuchylovali ke kriminálnímu jednání. Avšak trest by měl obsahovat i určitý prvek odplaty, neboť jak uvádí Novotný trest bez odplatných momentů nemůže dosáhnout svého cíle a není vlastně ani trestem.¹¹

1.2.3 Účel v českém trestním právu

V současnosti není na rozdíl od předcházející právní úpravy účel trestu explicitně vyjádřen. Trestní zákon č. 140/1961 Sb. stanovil ve svém § 23, že účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti, přičemž výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost. Z daného vymezení účelu trestu lze vysledovat výrazný vliv relativních teorií. Základní funkcí trestu tedy byla ochrana společnosti před trestnými činy a jejich pachateli. Ta byla zajišťována působením na samotné pachatele, ale i výchovným působením na ostatní členy společnosti, tedy generální prevencí. Vůči pachateli měl trest působit jednak represivně, tedy zabránit mu v dalším páchání trestné činnosti, jednak preventivně a vychovávat ho k vedení řádného života.

Zatímco trestní zákon z roku 1961 vymezoval účel trestu výslovně, aktuálně platný a účinný trestní zákoník vyjadřuje vůdčí ideje trestání vymezením obecných zásad pro ukládání trestněprávních sankcí (§ 37, 38 TZ), které jsou doplněny konkretizovanými principy pro tresty (§ 39 až 45 TZ). Jak uvádí důvodová zpráva k trestnímu zákoníku, tyto zásady budou na rozdíl od proklamativního účelu sankcí, jehož vymezení je ponecháno trestní nauce, přímo aplikovatelné na konkrétní případ. Jedná se zejména o zásadu zákonnosti, tedy že trestní sankce mohou být ukládány jen na základě zákona, nebo princip přiměřenosti vyjadřující, že trest má být adekvátní spáchanému trestnému činu. Dále jsou to zásady individualizace a personality sankcí, na jejichž základě by ukládaný trest měl zohlednit individuální okolnosti konkrétního případu a měl by postihnout jen pachatele daného činu, přičemž vliv na jeho okolí by měl být minimalizován. Mezi tyto principy náleží i zásada neslučitelnosti určitých

¹¹ NOVOTNÝ, O. O trestu a vězeňství. 2. vydání. Praha: ACADEMIA nakladatelství Československé akademie věd, 1969, s. 28

druhů sankcí u téhož pachatele, zásada humanity, z níž vyplývá zákaz krutých a nepřiměřených trestních sankcí, a v neposlední řadě zásada ochrany zájmů osob poškozených trestným činem. I přes absenci svého výslovného vyjádření účelem trestu i nadále zůstává v první řadě ochrana společnosti před pachateli trestných činů, včetně individuální represe i individuální a generální prevence a české trestní právo stále vychází především ze smíšených teorií trestání.

2. Historický vývoj nepodmíněného trestu odnětí svobody

Počátky trestání a trestních systémů můžeme nalézt již v období první existence organizovaných společností a vzniku prvních států. Pro fungování každé společnosti je nutné, aby zločinci a provinilci, kteří porušují normy dané společnosti, byli potrestáni. V průběhu dějin se tak setkáváme s uplatňováním různých druhů trestů, jejichž systém i výkon se s vývojem lidstva rovněž vyvíjí a proměňuje, přičemž dochází k jejich postupné humanizaci.

V období starověku se jedná o tresty převážně odplatné vedené zásadou „oko za oko, zub za zub“. Těmito tresty je pak pachatel postižen stejným způsobem, jakým zasáhl svou oběť. Uplatňují se tak zejména trest smrti a celá řada trestů mrzačících. Charakteru trestu, spojeného s újmou na svobodě se určitým způsobem blížilo zotročení pachatele nebo jeho vyhnání z obcí.¹²

Počátky feudalismu jsou spojeny s přežíváním obyčejů předstátní společnosti. Tyto obyčeje však již byly užívány v zájmu státu a šlechty. Uplatňují se rovněž trest smrti, mrzačící tresty, pokuty a ztráta na cti, přičemž tresty měly představovat symbolickou pomstu na pachateli. Soukromá msta, která je výrazem předstátních přežitků, je postupně omezována výkupem z krevní msty nebo náhradou způsobené škody. V Koldínově městském právu se již objevuje trest vězení, který začíná mít v této době již širší uplatnění a leckdy je i jeho délka stanovena v zákoně, avšak doba odnětí svobody často závisela na volné úvaze soudců.¹³

Období osvícenství se vyznačuje změnou v přístupu k trestání, neboť prosazující se filosofií se stává humanizace trestu. Trestní právo v této době je ovlivněno

¹² ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. Základy penologie pro policisty. 1. vydání. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2002, s. 16

¹³ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do r. 1945. 3. přeprac. vydání. Praha: Linde. 2003, s. 149

myšlenkami významných osobností, jakými byli Montesquieu, More, Bentham nebo Beccaria. Jejich myšlenky se staly podkladem pro řadu trestních kodexů. Příkladem může být na našem území platící Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně z roku 1787, který byl ovlivněn Beccariovým spisem O zločinech a trestech. Tito myslitelé kritizovali převážně nepřiměřenost trestů ukládaných jejich pachatelům, kdy tyto tresty sledovaly především cíl odstrašit ostatní od páchaní trestné činnosti. Naopak v otázce trestání zdůrazňovali nutnost výchovného působení trestu. Přispěli k omezení ukládání trestů smrti, mrzačících trestů a používání tortury jako důkazního prostředku. Pod vlivem osvícenců se při trestání pachatelů uplatňuje zásada proporcionality mezi spáchaným deliktem a za něj ukládaným trestem, a zásada *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, vyjadřující princip, že nikdo nemohl být potrestán za čin, který není uveden jako trestný v zákoně a nikomu nemohl být uložen trest, který zákon nezná. V 18. století dochází k povýšení trestu odnětí svobody na takřka výhradní trestní prostředek, přičemž si společnost uvědomila, že od tohoto trestu nestačí jen požadovat, aby plnil funkci pouhé odplaty a dočasné ochrany, ale zároveň, že ani ty sebestřísnější tresty nedosahují prospěšné změny v chování.¹⁴

2.1 Nepodmíněný trest odnětí svobody na našem území od 18. století

Za vlády Marie Terezie byl přijat kodex trestního práva *Constitutio Criminalis Theresiana*, který přerušil tradici starého českého práva a plně ji nahradil. Tento zákoník však byl již ve své době zaostalý, jelikož převzal veškeré nedostatky feudálního trestního práva, což se projevovalo zejména v těžkých a komplikovaných trestech. Změnu ve vývoji trestního práva tak přinesl až zákoník Josefa II. z roku 1787, který již byl ovlivněn osvícenskou teorií. Tresty tak měly především přispívat společenské převýchově pachatele a odpovídaly společenské nebezpečnosti spáchaných činů. Ovšem i tento zákoník měl své nedostatky, které spočívaly v určité přetrvávající krutosti trestů, kdy výkon trestu odnětí svobody byl prováděn v žaláři s ukováním rukou a nohou.¹⁵ Zákoník Josefa II. byl nahrazen v roce 1803 Zákoníkem o zločinech a těžkých policejních přestupcích. Žalář ukládaný podle tohoto zákoníku se dělil na tři stupně (žalář, těžký žalář a nejtěžší žalář), byl vykonáván buď doživotně, nebo dočasně v délce

¹⁴ ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*. 1. vydání. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2002, s. 19

¹⁵ MALÝ, K. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 3. přeprac. vydání. Praha: Linde. 2003, s. 199

od 6 měsíců do 20 let. Počínaje druhým stupněm byl vězeň ukován, nebylo mu podáváno maso a byl držen v izolaci. Spolu s uložením trestu těžkého nebo nejtěžšího žaláře vězeň ztrácel vojenské a akademické hodnosti, šlechtické tituly či právní způsobilost. Jedním z možných trestů za přestupky bylo vězení, které mělo dva stupně (vězení obyčejné a tuhé) a které se ukládalo na dobu od 24 hodin do 6 měsíců.¹⁶

V polovině 19. století byl přijat trestní zákon č. 117 ř.z. z roku 1852, který byl v podstatě novelou zákoníku z roku 1803. Tento trestní zákon však v našich zemích platil i po vzniku Československé republiky, jelikož byl převzat do nového právního řádu na základě tzv. recepční normy zák. č. 11/1918 Sb. z. a n. Zákon byl založen na kategorizaci deliktů na zločiny, přečiny a přestupky, což se odráželo i v samotném sankčním systému za ně. Za zločiny následovaly podle ustanovení § 12 dva tresty, kterými byla zločincova smrt nebo jeho přidržení v žaláři. Žalář byl vykonáván ve dvou stupních, které se lišily ve své tuhosti. Byly jimi žalář a těžký žalář. Délka trvání žaláře zůstala stejná jako v kodexu z roku 1803, a to jako žalář doživotní, nebo dočasný v délce od 6 měsíců do 20 let. Trest žaláře bylo možné vykonat výlučně v zemských trestnicích. Odsouzený měl povinnost pracovat, žalář bylo možno zostřit postem, vykázáním tvrdého lože, samovazbou, uzavřením v temné komůrce a v případě cizinců vypovězením ze země po vykonání trestu.¹⁷ V případě přečinů a přestupků bylo jedním z trestů, jež za ně bylo možné uložit, vězení, které se vykonávalo ve věznicích okresních soudů. Rozlišovalo se vězení prvního a druhého stupně, které bylo označováno jako tuhé. Délka výkonu trestu byla 24 hodin až 6 měsíců.

Trestní zákon č. 117 ř.z. byl nahrazen až trestním zákonem č. 86/1950 Sb., který byl výsledkem prací v rámci tzv. právníkové dvouletky. Trestním zákonem z roku 1950 došlo k sjednocení všech dosavadních omezení osobní svobody, jakými byl žalář a vězení, pod nový termín odnětí svobody. Trest odnětí svobody bylo podle tohoto zákona možné uložit buď na doživotí, což mělo představovat alternativu trestu smrti, nebo dočasně až v délce 25 let. Nepodmíněný trest odnětí svobody byl vykonáván v trestních ústavech, soudních věznicích nebo v pracovních útvarech a při jeho výkonu se kladl důraz na pracovní činnost, neboť užitečná práce měla vězni umožnit, aby se po

¹⁶ Tamtéž s. 200

¹⁷ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 18

propuštění začlenil do řad pracujících.¹⁸ Novelou zákona s účinností od 1. 1. 1957 byl zrušen trest odnětí svobody na doživotí.

Trestní zákon č. 140/1961 Sb. upravoval trestní právo na našem území téměř 50 let, po kterých byl několikrát průběžně novelizován, aby se přizpůsobil aktuálním společenským poměrům. Trest odnětí svobody se ukládal nejvýše na 15 let a vykonával se v zařízeních ministerstva vnitra. Novelou č. 56/1965 Sb. došlo ke změně výkonu trestu odnětí svobody, který se vykonával v nápravně výchovných ústavech diferencovaně ve třech nápravně výchovných skupinách, přičemž odsouzený byl soustavně vychováván k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka. Novelou č. 45/1973 Sb. byl zaveden jako výjimečný trest odnětí svobody nad 15 let až do 25 let, který byl alternativou k trestu smrti. Po celospolečenských změnách v roce 1989 došlo ke změnám i v oblasti práva trestního. Tak byl v roce 1990 zrušen trest smrti a jako výjimečný trest byl znovu zaveden trest odnětí svobody na doživotí. Zároveň za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje jeden rok, bylo možné uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen výjimečně, a to za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu (§ 39 odst. 2 tr. zák.). Toto ustanovení bylo pak změněno v roce 2001, kdy byla posílena výjimečnost postavení nepodmíněného trestu odnětí svobody, jelikož došlo ke zvýšení horní hranice trestní sazby za trestné činy, pod níž lze uložit nepodmíněný trest jen výjimečně, a to z jednoho roku na tři léta. Od 1. 1. 2010 byl trestní zákon č. 140/1961 Sb. po téměř půl století nahrazen v současné době platným a účinným trestním zákoníkem č. 40/2009 Sb., kterému je věnována pozornost ve zbytku této práce.

2.2 Vybrané penologické systémy a jejich pojetí trestu odnětí svobody

Ještě před tím, než trest odnětí svobody získal dominantní postavení v systému trestních sankcí, se setkáváme se vznikem zařízení nejen pro osoby, jež se dopouštěly trestné činnosti, ale i pro jedince, kteří se z různých důvodů ocitli na okraji společnosti. Tak dochází ke vzniku internačních budov pro delikventy, ale i pro osoby nemocné, osiřelé, mravně zpustlé a pro tuláky, jelikož mravní zpustlost byla již dávána do souvislosti se zahálkou, která byla trestuhodná.¹⁹ V důsledku tohoto přístupu dochází

¹⁸ Tamtéž s. 29

¹⁹ ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. Základy penologie pro policisty. 1. vydání. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2002, s. 19

k vytváření pracovních a nápravných domů, v nichž se tito sociálně nepřizpůsobiví jedinci učili především trivium a řemesla, poněvadž nečinnost kazí mravy. Nejprve byla tato zařízení zřizována pro muže, posléze pro ženy, následně však byla zřizována zvláštní budova pro mládež, jelikož si povšimli, že společné umístění mladistvých s nebezpečnými delikventy nemá příznivý vliv na jejich výchovu a mravní nápravu.

Přelom 18. a 19. století se stal obdobím, kdy trest odnětí svobody nabývá na významu, dochází k výstavbě věznic a vzniku penologických systémů. *Penologický systém je chápán jako souhrn zásad a postupů, podle nichž je vykonáván trest odnětí svobody a od kterých se očekávalo dosažení změny chování vězněného provinilce.*²⁰ V této době se vytvořil systém izolační, který vznikl v roce 1786 ve Philadelphii. Tento systém, jak již vyplývá z jeho názvu, je založen na izolaci uvězněných jedinců. Izolace byla nejen vnější od zbytku společnosti, což je pro vězení příznačné, nýbrž i vnitřní, a to zejména z toho důvodu, aby se předcházelo kriminální nákaze. Vězni byli uvězněni sami, nesměli s nikým s výjimkou faráře mluvit, mohli číst Bibli, účastnit se náboženských kázání a pokusit se uvědomit si negativní důsledky svého jednání, dosáhnout vlastního sebepoznání a tím dosáhnout nápravy. Tento systém izolace byl spojen však spíše s nepříznivými dopady na psychiku uvězněných.

Úplnou izolaci uvězněných zmírňoval systém mlčení. V tomto systému byla přísná izolace v noci na celách doplněna společnou prací přes den ovšem doprovázenou striktním mlčením. Tento systém neměl rovněž příznivé důsledky na uvězněné, jelikož byl z důvodu nutného kontaktu s ostatními porušován, jeho dodržování bylo tedy vynucováno přísnými tresty.

Z obou předchozích systémů vychází smíšený systém, zvaný též ženevský podle trestnice ve švýcarské Ženevě, která byla po určitou dobu vzorem tohoto systému. V ženevském systému se setkáváme s diferenciací uvězněných, kteří byli rozděleni do čtyř kategorií, v nichž mohl být vězeň na základě viditelných známek zlepšení přemísťován z přísnější do mírnější kategorie. Pro celou dobu pro všechny kategorie bylo povinné mlčení, jelikož vězněný byl nejprve držen v izolaci a poté se přecházelo k systému mlčení, v němž byl již zařazován do práce s ostatními. V případě mládeže se uplatňovala i třetí fáze, v níž měli možnost návštěv nejen faráře, ale i rodičů.

Od poloviny 19. století dochází ke vzniku tzv. progresivních penitenciárních

²⁰ Tamtéž s. 20

systemů, které byly založeny především na vnitřní diferenciaci uvězněných a možnosti jejich přerazování na základě pozitivních změn v jejich chování do režimu mírnějšího.

3. Trest odnětí svobody a jeho postavení v systému trestních sankcí

Trest odnětí svobody je jedním z trestů, které taxativně vymezuje ve svém prvním odstavci § 52 TZ, který uvádí druhy trestů, přičemž trestem odnětí svobody se vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody rozumí i podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem (§ 52 odst. 2 TZ). Nepodmíněný trest odnětí svobody je trestem, který na odsouzeného působí jednak represivně, jelikož ho dočasně nebo trvale zbavuje osobní svobody, jednak preventivně, jelikož mu zabraňuje v dalším páčání trestné činnosti, čímž zároveň chrání zbytek společnosti. Současně má i významnou výchovnou úlohu, kdy již vedle samotného uložení tohoto trestu je na odsouzeného výchovně působeno v průběhu jeho výkonu s cílem, aby již nadále vedl řádný život. Ovšem vedle těchto pozitiv jsou s výkonem trestu spojena i určitá negativa spočívající zejména v tom, že v důsledku uvěznění odsouzeného dochází k omezení nebo dokonce i k přerušení pozitivních sociálních vazeb s jeho původním prostředím, ztráta vazeb na rodinu, na přátele i přerušení pracovních vztahů. Dále může mít výkon trestu nepříznivý vliv na osobnost odsouzeného, zároveň může během výkonu trestu docházet i k další kriminalizaci odsouzeného, tedy ke kriminální nápodobě. Ve vězení totiž může odsouzený získat od svých spoluvězňů celou řadu „cenných“ informací, postupů a nových způsobů páčání trestné činnosti. V neposlední řadě pak stojí skutečnost, že ekonomické náklady na vězeňský systém jsou značné. Účelem nepodmíněného trestu je tak tyto negativní vlivy minimalizovat a naopak posílit ty pozitivní.

Trest odnětí svobody plní nezastupitelnou úlohu a zaujímá v systému trestněprávních sankcí významnou pozici. Stejně jako trestní právo ve vztahu k ostatním právním odvětvím plní úlohu nejpřísnějšího prostředku, který nastupuje až v těch případech, kdy jsou ostatní právní nebo mimoprávní prostředky neúčinné, tak i trest odnětí svobody by měl být následkem jen těch nejzávažnějších trestných činů, u nichž k potrestání jejich pachatelů nepostačuje k tomu, aby byl trestem zajištěn i jeho účel, jiná ze sankcí, jež zná trestní zákoník. To je dáno tím, že trest odnětí svobody je poté, co

došlo ke zrušení trestu smrti, vnímán jako nejcitelnější újma, jelikož představuje nejintenzivnější zásah vůči nejdůležitějšímu statku, který může být trestem zasažen a jímž je bezesporu lidská svoboda. Trest odnětí svobody se tedy uplatňuje jako ultima ratio, prostředek nejzazší instance.

Trest odnětí svobody je trestem univerzálním. Ovšem, lze se setkat i s názorem²¹, že přijetím současného trestního zákoníku ztratil trest odnětí svobody svou univerzální povahu a je jen jedním z druhů trestů, jelikož soud nesmí uložit sankci intenzivnější tam, kde postačí uložení sankce méně intenzivní. Jak uvádí Jiří Nezkusil *„v tomto smyslu nepovažujeme za správné tvrzení, že i nadále trest odnětí svobody představuje univerzální druh trestu, protože je ho možné uložit za každý trestný čin – je buď jedinou, nebo alespoň jednou z alternativ stanovených sankcí, jež je možno uložit kterémukoliv pachateli. Je sice pravda, že trest odnětí svobody je stanoven pro každý trestný čin, což má ale zcela jinou funkci, než aby byl zvažován u každého trestného činu. Existují tedy situace, kdy odnětí svobody nebude přicházet v úvahu a nastupovat bude jako sankce některá z alternativ nebo úplně jiné řešení.“* Domnívám se, že trest odnětí svobody i nadále zůstává trestem univerzálním, jelikož nelze pojmání jeho univerzality takto zužovat, naopak právě jeho univerzalita spočívá v tom, že může být uložen za jakýkoliv trestný čin uvedený ve zvláštní části trestního zákoníku. Pouhá eventualita uložení tohoto trestu, která dává soudu možnost volby mezi uložení trestu odnětí svobody a jinou sankcí, podle mého názoru postačuje k tomu, aby byl tento trest i nadále za univerzální považován. Skutečnost, že bude poté zvolen jiný způsob potrestání pachatele, nic na univerzální povaze trestu odnětí svobody nemění.

Trest odnětí svobody by však neměl být uložen za každý trestný čin, nýbrž by měl být používán skutečně pouze jako ultima ratio, a to v těch případech, kdy nelze dosáhnout účelu trestu mírnějšími druhy trestu, které nejsou spojené s odnětím svobody. Stejně tak by měl být užíván pouze v případech, v nichž se jedná o typově nejzávažnější trestné činy a trest odnětí svobody je tak u nich v zásadě jedinou možnou sankcí. Tato skutečnost odráží jeho subsidiární povahu. Subsidiární povaha nepodmíněného trestu odnětí svobody se přímo projevuje v § 55 odst. 2 TZ, který stanoví, že za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje pět let, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele

²¹ NEZKUSIL, J. K problematice alternativ k trestu odnětí svobody, in Trestní právo č. 7-8/2009, s. 14-15

uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Ustanovení má tuto podobu od 1. 12. 2011, kdy oproti předcházejícímu stavu došlo ke zvýšení horní hranice trestní sazby ze tří na pět let, čímž se rozšířil okruh trestných činů, u nichž by mělo být uloženo nepodmíněného trestu výjimečné, a to pouze na ty případy, kdy výkon jiného trestu by pro pachatele neměl takový výchovný účinek, který by přispěl k tomu, aby již nadále vedl řádný život. Došlo tak k dalšímu posílení postavení trestu odnětí svobody jakožto krajního prostředku trestní represe. Tato novela trestního zákoníku provedená zákonem č. 330/2011 Sb. je výrazem probíhající depenalizace trestního práva, která tak otvírá širší prostor pro své uplatnění trestům alternativním.

3.1 Nepodmíněný trest odnětí svobody a jeho alternativy

Ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody zejména ve výměře nepřevyšující šest měsíců, v některých případech až rok a půl, které lze označit jako krátkodobé tresty odnětí svobody, s sebou nese řadu následujících nedostatků²². Předně během takto omezené doby tyto tresty neposkytují dostatek času k převýchově pachatele, zároveň je to však dostatečně dlouhá doba k tomu, aby na odsouzeného působily nepříznivé vlivy vězeňského prostředí. Dále i z preventivního hlediska jsou tyto tresty kontraproduktivní, jelikož jejich odstrašující účinky jsou minimální, a tak pro potenciální pachatele mohou být přijatelným rizikem. Ale především výkon krátkodobých trestů neúměrně zatěžuje vězeňský systém.

Proto je důležité, aby zejména v těchto případech přicházely na řadu alternativy nepodmíněného trestu. Pokud vyjdeme čistě z ekonomického hlediska, tak ukládání a výkon alternativních sankcí s sebou nese mnohem nižší náklady než jak je tomu u tradičního výkonu trestu odnětí svobody. Navíc se jimi můžeme vyhnout nepříznivým dopadům na osobu odsouzeného, jež jsou s výkonem trestu odnětí svobody spojeny a dále tyto tresty mohou přinášet i pozitivní celospolečenské efekty, jak tomu může být například u trestu obecně prospěšných prací.

Alternativní řešení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody představují především alternativní tresty. Jako alternativní tresty pak lze označit takové tresty, které dávají soudu možnost volby mezi nepodmíněným trestem odnětí svobody a trestem,

²² KARABEC, Z., DIBLÍKOVÁ, S., MACHÁČKOVÁ, R. Krátkodobé tresty odnětí svobody: závěrečná studie z výzkumu. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, s. 7,8 (dostupné na <http://www.ok.cz/iksp/docs/249.pdf>)

jenž je vykonáván na svobodě, přičemž alternativní povaha je zachována i u trestu, který je spojen s omezením nebo odnětím svobody, jako je tomu například u trestu domácího vězení. Alternativními tresty jsou tedy tresty uvedené v § 52 odst. 1 písm. b) až l) s výjimkou trestů ztráty čestných titulů nebo vyznamenání a ztráty vojenské hodnosti, jež jsou tresty pouze vedlejšími, dále pak alternativu představuje podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody.

Jedná se zejména o nové tresty, které přinesl trestní zákoník, jimiž jsou trest domácího vězení a trest zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, dále pak trestním zákoníkem upravené dosavadní tresty obecně prospěšných prací a peněžitý trest. Významnou alternativu představuje i podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody.

Trest domácího vězení může být uložen za přečin, jestliže vzhledem k jeho závažnosti a osobě a poměrům pachatele není uložení jiného trestu třeba. Trest domácího vězení spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se po dobu výkonu tohoto trestu v určeném obydlí nebo jeho části v soudem stanoveném časovém období, nebrání-li mu v tom důležité důvody, k čemuž musí dát písemný slib. Trest domácího vězení by podle mého názoru měl představovat hlavní alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, neboť se v jeho případě jedná o zásah vůči stejnému statku, jímž je osobní svoboda, ovšem o zásah podstatně nižší intenzity. I přes postupně vzrůstající počet uložených trestů domácího vězení v jednotlivých letech²³, není tohoto trestu ještě příliš využíváno. K většímu uchylování se trestních soudů k uložení tohoto druhu trestu by mohlo přispět zavedení elektronického monitoringu odsouzených, jehož zkušební provoz proběhl úspěšně na konci minulého roku.

Trest zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce může soud uložit pachateli úmyslného trestného činu, jehož se dopustil v souvislosti s návštěvou takovéto akce. Jako samostatný trest pak může být tento druh trestu uložen pachateli, jestliže vzhledem k jeho osobě a poměrům, povaze a závažnosti spáchaného přečinu není uložení jiného trestu třeba. Podstata tohoto druhu trestu pak spočívá v tom, že se odsouzenému po dobu jeho výkonu zakazuje účast na stanovených sportovních,

²³ V roce 2012 bylo v České republice uloženo celkem 424 trestů domácího vězení, zatímco v letech 2011 jich bylo 234 a 117 v roce 2010. V případě trestního opatření domácího vězení ukládaného mladistvým pachatelům se jedná o počty 20 (r.2012), 12 (r.2011) a 4 (r.2010). Informace o počtu těchto trestů a trestních opatření byly získány ze statistik Ministerstva spravedlnosti ČR dostupných na <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>

kulturních a jiných společenských akcích. Odsouzený je při výkonu tohoto trestu povinen spolupracovat s probačním úředníkem, považuje-li to však probační úředník za potřebné, je odsouzený povinen se dostavit podle jeho pokynů v období bezprostředně souvisejícím s konáním zakázané akce k určenému útvaru Policie České republiky.

Trest obecně prospěšných prací může být uložen stejně jako trest domácího vězení za přečin. Jeho podstata spočívá v povinnosti odsouzeného osobně a ve svém volném čase provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům, přičemž práce nesmí sloužit výdělečným účelům odsouzeného. Trest obecně prospěšných prací a trest domácího vězení mají společné to, že v případě, že se odsouzený vyhýbá nástupu výkonu trestu, nebo poruší-li sjednané podmínky, aniž by k tomu měl závažný důvod, může soud rozhodnout o jejich přeměně v trest odnětí svobody.

Peněžitý trest je dalším z trestů, které mohou účinně nahradit zejména krátkodobé tresty odnětí svobody. Peněžitý trest může soud uložit za přečin, jestliže trestní zákon uložení tohoto trestu za spáchaný trestný čin dovoluje. Peněžitý trest může soud uložit i bez splnění této podmínky, jestliže pachatel získal nebo se snažil získat úmyslným trestným činem majetkový prospěch, a to pro sebe nebo pro někoho jiného. Tento trest může být uložen samostatně nebo vedle jiného trestu, pak ale musí vhodně tento trest doplňovat, přičemž jej nelze uložit vedle trestu propadnutí majetku. Peněžitý trest se vyměřuje formou denních sazeb.²⁴ Spojitost s trestem odnětí svobody má peněžitý trest i tu, že pro případ, že by ve stanovené lhůtě nebyl tento trest vykonán, stanoví soud náhradní trest odnětí svobody. Je-li však ukládán spolu s trestem odnětí svobody, nesmí náhradní trest odnětí svobody spolu s uloženým trestem odnětí svobody přesáhnout horní hranici trestní sazby. Proto se v případě uložení trestu odnětí svobody na horní hranici trestní sazby náhradní trest odnětí svobody neuloží.

Podmíněné odsouzení spočívá v možnosti soudu podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta, jestliže vzhledem k osobě a poměrům pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, v němž žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba jeho výkonu. S podmíněným odsouzením stanoví soud

²⁴ Celkový počet denních sazeb může být nejméně 20 a nejvíce 730, kdy se výše denní sazby pohybuje v rozmezí 100 Kč až 50 000 Kč. Z uvedeného tedy vyplývá, že nejvyšší výměra peněžitého trestu může být až 36,5 mil. Kč, což představuje již velmi citelnou sankci.

odsouzenému zkušební dobu, po kterou mu může uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Je-li třeba zvýšeně sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu potřebnou péči a pomoc ve zkušební době, stanoví soud odsouzenému potřebný dohled, jež je prováděn úředníkem Probační a mediační služby.

Alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody mohou být vedle trestů, které nejsou spojeny s bezprostředním odnětím svobody, i jiné alternativy k potrestání jako je kupříkladu upuštění od potrestání (§ 46 a násl. TZ), nebo tzv. odklony v trestním řízení, zejména institut narovnání (§ 309 – 314 TR) nebo nový institut dohody o vině a trestu (§ 175a – 175b TR). Tato oblast alternativ nepodmíněného trestu odnětí svobody spadá do konceptu tzv. restorativní justice, která představuje soubor metod, postupů a cílů, které charakterizují přístup k řešení problematiky zločinnosti, v němž jsou zdůrazňována práva oběti trestného činu a její ochrana a je kladen důraz na mimosoudní projednávání trestních věcí. Koncepce restorativní justice tedy vychází z předpokladu, že trestný čin je zpravidla sociální konflikt mezi dvěma, popř. více jednotlivci, a proto jej lze účinně řešit pouze za podmínky participace všech dotčených, tedy oběti, pachatele i příslušného sociálního společenství.²⁵ Programem, který uvádí hlavní myšlenky restorativní justice do praxe je pak mediace, tj. zprostředkování urovnání vzájemných vztahů mezi jednotlivými subjekty dotčenými trestným činem.²⁶

Domnívám se, že postupný přesun k alternativnímu trestání představuje krok správným směrem. Větší využití alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, zejména trestu domácího vězení, pomůže při nápravě pachatelů trestných činů eliminovat negativní dopady spojené s vězením, především nevede k vytržení odsouzeného z jeho sociálního prostředí. Zároveň tento proces může posílit postavení nepodmíněného trestu odnětí svobody jako prostředku ultima ratio, který by sloužil jen jako reakce na ty nejzávažnější kriminální činy nebo pro ty pachatele, k jejichž nápravě použití jiného trestu nepostačuje. Tento vývoj však nemůže nikdy skončit tím, že by nepodmíněný trest odnětí svobody zmizel ze systému trestních sankcí, jelikož i přes určitá negativa s ním spojená nelze alternativních trestů užít v každém projednávaném případě. Nepodmíněný trest odnětí svobody tak v našem sankčním systému zůstává

²⁵ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000, s. 11

²⁶ Tamtéž s. 12

stále jako trest nezastupitelný, jelikož v každé společnosti se vyskytuje určitý okruh pachatelů, u nichž nepřichází v úvahu jiný způsob eliminace nežádoucího deviantního chování spočívajícího v páchání závažných trestných činů, než jejich izolace prostřednictvím trestu odnětí svobody.²⁷ U těchto osob alternativní tresty obvykle selhávají a zejména s ohledem na ochranu společnosti je tedy nutné zajistit jejich resocializaci v zařízeních vězeňského charakteru.

4. Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody

Trestem odnětí svobody může být postizen pachatel každého trestného činu, jelikož, jak již bylo výše zmíněno, trest odnětí svobody je trestem, který lze uložit za každý trestný čin uvedený ve zvláštní části trestního zákoníku. Při ukládání trestu však musí soud respektovat obecná základní kritéria pro ukládání trestů, zejména musí přihlídnout k povaze a závažnosti spáchaného činu a k poměrům pachatele, nesmí pachateli uložit citelnější trestní sankci v těch případech, kdy k jeho potrestání a dosažení účelu trestu postačí uložení sankce méně postihující jeho zájmy a nesmí mu ani uložit trest, který by byl krutý a nepřiměřený. Tyto obecné zásady jsou z hlediska výběru příslušného druhu a výměry trestu dále konkretizovány v § 39 TZ. Dalšími skutečnostmi, které jsou významné pro určení druhu a výměry ukládaného trestu, jsou polehčující a přitěžující okolnosti.

Trest odnětí svobody může být uložen buď jako trest samostatný, nebo vedle něj mohou být odsouzenému uloženy i tresty jiné, avšak nikdy nelze vedle trestu odnětí svobody uložit trest domácího vězení nebo trest obecně prospěšných prací, jelikož tyto tresty jsou vzájemně neslučitelné. Při určování délky trvání trestu odnětí svobody soud vychází jednak z obecné horní hranice trestní sazby uvedené v § 55 odst. 1 TZ, jednak z jednotlivých trestních sazeb, kterými mohou být odměněna jednání naplňující znaky skutkových podstat těchto trestných činů. Obecná horní hranice, kterou nelze při ukládání trestu odnětí svobody překročit, byla oproti předcházející právní úpravě obsažené v trestním zákoně č. 140/1961 Sb. zvýšena o pět let a činí tak dvacet let. To však neznamená, že by odsouzenému nemohl být uložen trest odnětí svobody převyšující hranici dvaceti let.

²⁷ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 90

Tak je tomu v našem trestním zákoníku výjimečně. Konkrétně se jedná o případ mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody (§ 59 TZ), ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny (§ 108 TZ) nebo v případě výjimečného trestu (§ 54). Stejně tak pachatel může vykonávat po sobě více trestů odnětí svobody, jejichž celkový součet převyší dvacet let. Nepochybně tato výjimečnost souvisí se zdůrazněním výchovných cílů trestu, jelikož dlouhodobé tresty sice slouží k ochraně společnosti, avšak dosažení převýchovy pachatelů trestných činů je u nich obzvlášť ztíženo, neboť jejich výkon je spojen s velkým nebezpečím škodlivých vlivů uvěznění a deformace vězňovy osobnosti.²⁸

Obecná dolní hranice trestní sazby není v našem zákoníku výslovně stanovena, navíc se i v řadě případů u jednotlivých trestních sazeb odnětí svobody uvedených ve zvláštní části trestního zákoníku u jednotlivých trestných činů můžeme setkat s tím, že dolní hranice trestní sazby často není uvedena vůbec. Z povahy trestu pak plyne, že teoreticky nejnižší možnou délkou trestu odnětí svobody je 24 hodin.²⁹ V daném případě zůstává otázkou, zda-li by byl tento teoretický trest odnětí svobody v minimální délce 24 hodin opravdu vhodným řešením. Domnívám se, že daleko účelnější by bylo, pokud by soud uložil pachateli jiný alternativní trest, poněvadž trest odnětí svobody takto krátkého trvání by nebyl schopen dosáhnout kýženého vlivu na odsouzeného. V zákonem stanovených případech může soud uložit i trest pod dolní hranici trestní sazby. Jedná se zejména o případy uvedené v § 58 TZ, v němž jsou upraveny důvody pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody.

Vedle již zmíněné novelizace trestního zákoníku, která přinesla změnu § 55 odst. 2 TZ a již došlo ke zvýraznění mimořádnosti nepodmíněného trestu zvýšením horní hranice trestní sazby u trestných činů, u nichž by mělo být uloženo nepodmíněného trestu výjimečné, na pět let, byl tento odstavec změněn ještě zákonem č. 390/2012 Sb., který s účinností od 1. 10. 2012 doplnil tento odstavec ještě o druhou větu. Podle ní lze za trestný čin zanedbání povinné výživy podle § 196 odst. 1 nebo 2 uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit jiným

²⁸ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 409

²⁹ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Leges, 2012, s. 93

trestem. Tento krok je dalším výrazem depenalizace trestního práva, v němž se promítá i zásada ekonomie trestní hrozby. Podle mého názoru však byl zákonodárce v tomto případě veden jiným záměrem, kterým byla ekonomie vězeňství a zájmy státního rozpočtu. Výkon trestu odnětí svobody je spojen se značnými náklady pro státní pokladnu, kdy jak vyplývá z informací uváděných Ministerstvem spravedlnosti ČR, je výkon trestu odnětí svobody jednoho odsouzeného spojen s náklady ve výši 1 000 Kč za každý den. Při četnosti³⁰ ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody u tohoto trestného činu představuje tento krok významný počín, který přispěje alespoň částečně k řešení problému s přeplněností českých věznic a zároveň ušetří i peněžní prostředky státnímu rozpočtu. V neposlední řadě oběťmi trestného činu zanedbání povinné výživy, jsou nejčastěji nezletilé děti, v jejichž zájmu je rovněž, aby osoba povinná k jejich výživě setrvala na svobodě, kde může svojí činností získat více prostředků potřebných k tomu, aby se již páchaní tohoto trestného činu dále nedopouštěla.

Jelikož má trest odnětí svobody jako jediný ze všech druhů trestů rozpětí trestní sazby uvedeno zvlášť za každý trestný čin ve zvláštní části trestního zákoníku, může sloužit i k určení typové závažnosti každého daného trestného činu, poněvadž rozpětí mezi dolní a horní hranicí trestu odnětí svobody pak dává prostor pro konkretizaci povahy a závažnosti trestného činu, jako základního kritéria pro stanovení výměry trestu a pro zohlednění všech dalších hledisek, kterými mohou být například poměry pachatele.³¹

4.1 Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody

Nikoliv ve všech případech lze vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu nebo k osobě pachatele k jeho adekvátnímu potrestání užít trestu, který by nepřevyšoval dvacetiletou obecnou horní hranici trestní sazby. Jedním z těchto případů, v nichž tak může soud učinit, je mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody. V daném případě se

³⁰ Jak vyplývá ze statistik Ministerstva spravedlnosti ČR, které jsou dostupné na webové adrese <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>, bylo za trestný čin zanedbání povinné výživy odsouzeno v roce 2012 k nepodmíněnému trestu odnětí svobody celkem 1 096 pachatelů z celkového počtu 9 620 pachatelů odsouzených za tento trestný čin. V roce 2011 to bylo 1 158 z celkového počtu 9 218 odsouzených a v roce 2010 jen 392 ze 4 580. Za stejný trestný čin podle starého trestního zákona č. 140/1961 Sb. (§ 213) to bylo v roce 2010 805 ze 4 450, v roce 2011 185 z 944 a v roce 2012 61 ze 467. Z daného tedy vyplývá, že každý 9. pachatel tohoto trestného činu byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

³¹ Důvodová zpráva k §55 vládního návrhu zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, s. 222 (dostupné na www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=26072)

jedná o postižení těch nejzávažnějších případů recidivy, jelikož k mimořádnému zvýšení trestní sazby může soud přistoupit, jestliže odsuzuje pachatele, který znovu spáchal zvlášť závažný zločin³², ač již byl pro takový nebo jiný zvlášť závažný zločin potrestán. Tato úprava dává soudu možnost, aby v těch případech, v nichž vzhledem ke všem okolnostem spáchání daného činu příslušná trestní sazba neumožňuje odpovídající potrestání pachatele, jej potrestal citelněji. Jedná se ovšem o postup, který je možný jen u trestu odnětí svobody, u jiného druhu trestu nepřichází takováto možnost v úvahu. To je dáno tím, na jaké případy tento institut směřuje, jelikož se jedná o případy, pro něž je jako trest příznačné právě odnětí svobody jakožto nejprísrnější sankce.

Podmínky pro mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody tvoří následující skutečnosti. Musí se jednat o pachatele zvlášť závažného zločinu, který se již jednou takto závažného činu dopustil, byl za něj potrestán a závažnost takto opětovně spáchaného činu je vzhledem k recidivě pachatele a ostatním okolnostem případu vysoká nebo je možnost nápravy pachatele ztížena. Podmínka umožňující mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody podle § 59 odst. 1 TZ pachateli, který znovu spáchal zvlášť závažný zločin (§ 14 odst. 3 TZ), ač již byl pro takový nebo jiný zvlášť závažný zločin v minulosti potrestán, může být naplněna i v případě, jestliže pachatel byl dříve potrestán za zvlášť závažný úmyslný trestný čin ve smyslu § 41 odst. 2 tr. zák. To platí ovšem jen tehdy, pokud byl pachatel dříve potrestán pro trestný čin, na který trestní zákon stanovil trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let, neboť jen takový zvlášť závažný úmyslný trestný čin odpovídá definici zvlášť závažného zločinu podle § 14 odst. 3 TZ.³³ Z hlediska podmínky potrestání takového pachatele je nutné, aby trest odnětí svobody za zvlášť závažný zločin spáchaný v minulosti již alespoň z části vykonal. Vedle těchto formálních podmínek je k tomu, aby soud přistoupil ke zvýšení trestu odnětí svobody, nutné, aby byla splněna ještě podmínka materiální, a to vysoká závažnost takového zvlášť závažného zločinu nebo ztížená možnost nápravy pachatele, přičemž postačí, pokud bude splněna jen jedna z nich.

Jakmile jsou tyto podmínky splněny a soud se rozhodne přistoupit ke zvýšení trestu odnětí svobody, uloží pachateli trest v horní polovině trestní sazby odnětí

³² Zvlášť závažný zločin je vymezen v § 14 odst. 3 TZ jako takový úmyslný trestný čin, na který trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně deset let.

³³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp.zn. 11 Tdo 587/2010 ze dne 30. 11. 2010, publikován ve sbírce pod číslem 27/2011

svobody stanovené v trestním zákoně za příslušný trestný čin, jejíž horní hranici zvýší o jednu třetinu. Takto zvýšená horní hranice pak může převyšovat i obecnou horní hranici dvaceti let. Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody je pro soud možností fakultativní, což znamená, že v případě splnění zákonných podmínek je plně na volné úvaze soudu, zda přistoupí k mimořádnému zvýšení, nebo zda uloží trest v rámci nezvýšené trestní sazby, například na její samé horní hranici.

Úprava mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody se odlišuje od té, jež byla obsažena v trestním zákoně z roku 1961, který upravoval ukládání trestu odnětí svobody zvláště nebezpečnému recidivistovi. Za zvláště nebezpečného recidivistu byl považován pachatel, který znovu spáchal zvláště závažný úmyslný trestný čin, ač již byl pro takový nebo jiný zvláště závažný úmyslný trestný čin potrestán. Při trestání zvláště nebezpečného recidivisty soud rovněž ukládal trest v horní polovině trestní sazby, jejíž horní hranice se zvyšovala o jednu třetinu. Takto zvýšená horní hranice však nesměla převyšovat obecnou horní hranici trestní sazby, která činila patnáct let. Další rozdíl spočívá v tom, že zatímco nyní je mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody pro soud fakultativní, dříve tak soud při potrestání zvláště nebezpečného recidivisty musel učinit obligatorně.

4.2 Ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny

Potrestání pachatele trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny³⁴ je druhým případem, v němž může soud uložit trest v rámci trestní sazby, jejíž horní hranice převyšuje dvacet let. Pachatelem trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny je ten, kdo spáchal úmyslný trestný čin jako člen organizované zločinecké skupiny, nebo ten, kdo takový čin spáchal vědomě se členem organizované zločinecké skupiny anebo v úmyslu organizované zločinecké skupině napomáhat. Při ukládání trestu pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny soud stejně jako při mimořádném zvýšení trestu odnětí svobody uloží takovému pachateli trest v horní polovině trestní sazby, jejíž horní hranice byla oproti horní hranici trestní sazby trestu odnětí svobody stanovené

³⁴ Organizovaná zločinecká skupina je definována v § 129 TZ jako společenství více osob s vnitřní organizační strukturou, s rozdělením funkcí a dělbou činností, která je zaměřena na soustavné páchaní úmyslné trestné činnosti.

v trestním zákoníku zvýšena o jednu třetinu. Na rozdíl od mimořádného zvýšení, ke kterému může soud přistoupit po splnění zákonných podmínek a zvážení okolností daného případu fakultativně, pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny musí takto zvýšit trestní sazbu obligatorně. Ovšem aby byla zachována možnost uložit pachateli trest odpovídající všem relevantním okolnostem, může soud v případě, že jsou splněny podmínky stanovené v § 58 TZ, přistoupit k mimořádnému snížení trestu odnětí svobody, a to i v případě, že byla trestní sazba trestu odnětí svobody obligatorně zvýšena. Pro pachatele, jemuž je ukládán trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny, má tato skutečnost navíc takový dopad, že jej soud zpravidla zařadí do věznice se zvýšenou ostrahou.

4.3 Výjimečný trest odnětí svobody

Posledním třetím případem, ve kterém lze pachateli uložit trest převyšující obecnou dvacetiletou horní hranici trestní sazby, je trest výjimečný. Výjimečný trest představuje zvláštní typ nepodmíněného trestu odnětí svobody, který se v trestním zákoníku vyskytuje ve dvojí podobě. A to jednak jako trest časově určitý, tedy jako trest odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let, jednak jako trest odnětí svobody na doživotí.

Každý stát musí mít k dispozici prostředek, kterým by zajistil ochranu společnosti před těmi nejzávažnějšími trestnými činy, a tímto prostředkem je právě výjimečný trest. Výjimečnost tohoto trestu je třeba chápat tak, že slouží k reakci pouze na ta kriminální jednání, jež jsou mimořádné povahy.³⁵ Ovšem výjimečnost tohoto typu trestu odnětí svobody je třeba sledovat i v mimořádné délce odnětí svobody, jemuž je pachatel odsouzený k tomuto trestu podroben.³⁶ Zároveň je tento trest výjimečný i v tom ohledu, že ho lze uložit jen za splnění přesně stanovených podmínek a trestní zákoník navíc obligatorně stanovuje způsob jeho výkonu, k němuž je zpravidla odsouzený zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou, která představuje nejpřísnější způsob a režim výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Je-li však odsouzen k doživotnímu výjimečnému trestu, je do tohoto typu věznice zařazen v každém případě.

³⁵ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 96

³⁶ NAVRÁTILOVÁ, J. Výjimečný trest. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 62

Výkon výjimečného trestu je podle poznatků penitenciární nauky spojen s velkým nebezpečím působení škodlivých vlivů na odsouzené, jelikož je zbavuje na dlouhou dobu perspektivy na návrat do společnosti a může vést i k vážným psychickým poruchám jejich osobnosti.³⁷ Navíc vzhledem k realitě výkonu dlouhodobých trestů není možné přiřknout ani výjimečnému trestu, především však jeho doživotní podobě, nějaké dalekosáhlé resocializační působení.³⁸ Vzhledem k tomu by jeho ukládání mělo být opravdu jen výjimečné, čemuž odpovídá i celkový počet doživotně odsouzených osob v České republice, který dle informací zveřejněných Vězeňskou službou ČR činí v současné době 46 doživotně odsouzených (z toho 3 ženy), což představuje 0,28% celkového počtu dospělých vězňených osob.

K tomu, aby soud mohl pachateli uložit výjimečný trest, musí být splněna řada zákonných podmínek, které slouží k tomu, aby tohoto trestu nebylo nadužíváno a aby k němu soud přistupoval opravdu jen v těch nejzávažnějších kriminálních případech, v nichž by jiný druh trestu nebyl adekvátní odpovědí na tato jednání. V první řadě jde o obecný požadavek, který musí být splněn pro obě podoby výjimečného trestu. Jedná se o podmínky, že výjimečný trest může být uložen jen pachateli zvláště závažného zločinu a trestní zákon musí uložení výjimečného trestu u takového zločinu výslovně dovolovat. Uložení výjimečného trestu tedy nepřichází v žádném případě v úvahu u skutkových podstat trestných činů, které výjimečný trest jako sankci za dané jednání neobsahují, a to ani v tom případě, že se jedná o zvláště závažný zločin, ani s poukazem na mimořádnou povahu a závažnost spáchaného zločinu nebo obzvláště ztíženou možnost nápravy pachatele.³⁹ Výjimečný trest je jako sankce uveden u těch nejtěžších trestných činů, ale nikdy jako trest jediný, vždy má soud možnost uložit pachateli trest odnětí svobody kratšího trvání.

Výjimečný trest ve své mírnější podobě, tedy jako trest odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let, může být uložen, jestliže je vedle obecných podmínek splněna ještě alespoň jedna ze dvou alternativních podmínek, jimiž je skutečnost, že závažnost spáchaného zvláště závažného zločinu je velmi vysoká, nebo možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena. Velmi vysokou závažnost spáchaného činu je třeba vždy vyvodit na základě konkrétních okolností každého činu posuzovaných podle obecných kritérií

³⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 637

³⁸ NAVRÁTILOVÁ, J. Výjimečný trest. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 85

³⁹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 636

stanovených v § 39 odst. 2 TZ, jimiž je zejména způsob provedení takového činu, pohnutka, která pachatele vedla k jeho spáchání, anebo následek, který daným činem pachatel způsobil. Skutečnost, zda je možnost nápravy pachatele obzvláště ztížena, je třeba posoudit na základě komplexního zhodnocení osobnosti pachatele, které bude vycházet zejména z jeho minulosti, zda již byl podroben výkonu trestu a v jeho rámci výchovným nebo terapeutickým programům, které však zřejmě k jeho nápravě nestačily.

Druhá forma výjimečného trestu, kterou reprezentuje výjimečný trest odnětí svobody na doživotí, je v současné době nejpřísnějším trestem, který náš právní řád zná, jelikož se jedná o trest, který představuje pro odsouzeného nejcitelnější zásah do jeho práv. Stalo se tomu poté, co byl od 1. 7. 1990 zákonem č. 175/1990 Sb. zrušen trest smrti, který byl do té doby jednou z forem výjimečného trestu. Zrušení trestu smrti bylo plně v souladu s ustanovením čl. 6 odst. 3 LZPS, podle kterého se trest smrti nepřipouští, rovněž vyplývalo i z ustanovení čl. 1 Protokolu č. 6 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod⁴⁰, kterou je Česká republika vázána, a podle něhož se trest smrti zrušuje a nikdo k němu nemůže být odsouzen a nemůže být ani popraven. Z toho důvodu jsou přísnější i podmínky, které musí být splněny k tomu, aby mohl být tento nejcitelnější trest uložen.

Doživotní trest odnětí svobody lze uložit jen pachateli některého z jedenácti⁴¹ nejzávažnějších trestných činů, při nichž úmyslně zavinil smrt jiného člověka, a to pouze za podmínky, že takový zvlášť závažný zločin, který spáchal, je mimořádně závažný a zároveň uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let. Mimořádně vysoká závažnost takového zločinu je pak dána vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení takového činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce, kterou byl pachatel veden, nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku, který svým činem pachatel způsobil.

⁴⁰ Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod byla publikována jako sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí pod č. 209/1992 Sb.

⁴¹ Těmito jedenácti činy jsou podle § 54 odst. 3 TZ následující zvlášť závažné zločiny: zvlášť závažný zločin vraždy podle § 140 odst. 3, zvlášť závažný zločin obecného ohrožení podle § 272 odst. 3, vlastizrada (§ 309), teroristický útok podle § 311 odst. 3, teror (§ 312), genocidium (§ 400), útok proti lidskosti (§ 401), použití zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje podle § 411 odst. 3, válečná krutost podle § 412 odst. 3, perzekuce obyvatelstva podle § 413 odst. 3 nebo zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků podle § 415 odst. 3.

Mimořádná závažnost zločinu nutná k tomu, aby mohl být za takový čin uložen trest odnětí svobod na doživotí, je vůbec nejvyšším stupněm závažnosti, jaký trestní zákoník používá, a představuje tak čin obzvláště závažný, který se vymyká obvyklým měřítkům.⁴² Před tím, než soud přistoupí k tomu, že pachateli uloží doživotní trest odnětí svobody, jsou-li k tomu dány zákonné podmínky, by měl zkoumat nejdříve to, zda k jeho dostatečnému potrestání a nápravě nepostačuje některý z mírnějších forem nepodmíněného trestu odnětí svobody, především pak trest odnětí svobody ve výměře nad dvacet až do třiceti let. Uložení doživotního trestu odnětí svobody navíc představuje zvláštní důvod pro podání dovolání, což jen podtrhuje závažnost a citelnost takto uloženého trestu, a zákonodárce tím projevuje i zájem, aby v případě tohoto nejpřísnějšího trestu byla v co možná nejvyšší míře eliminována veškerá případná pochybení.

Vzhledem k citelnosti výjimečného trestu je pro odsouzeného nutné, aby měl nějakou naději. Tuto naději pro něj představuje možnost podmíněného propuštění z výkonu trestu, a to i v tom případě, že byl odsouzen k trestu odnětí svobody na doživotí. Možnost podmíněného propuštění po výkonu nejméně dvaceti let plní pro doživotně odsouzeného pachatele velmi důležitou úlohu, poněvadž pokud by tuto možnost neměl a neměl by tedy žádné pozitivní vyhlídky, rovnalo by se odsouzení k tomuto trestu v podstatě trestu smrti, jelikož takto dlouhodobý trest odnětí svobody představuje pro odsouzeného smrt sociální.

4.4 Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody mladistvým

V případě mladistvých osob nehovoříme v případě sankcí za jimi spáchaná protiprávní jednání o trestech, nýbrž o opatřeních. Mladistvému může soud pro mládež uložit ochranná, výchovná a trestní opatření, jejichž účelem je podle § 9 odst. 1 ZSVM především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, jeho osobním vlastnostem, dále pak k jeho rodinné výchově a k prostředí, z něhož pochází. Účelem opatření ukládaných mladistvému je i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění. Trestní opatření uložené mladistvému, které je nejpřísnějším trestněprávním následkem protiprávního jednání mladistvého, musí vzhledem k okolnostem případu a

⁴² ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 641

osobě i poměrům mladistvého napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro jeho další vývoj, přičemž výkonem trestního opatření stejně jako v případě trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost (§ 24 odst. 2 ZSVM). Ohledně trestních opatření platí zásada, že je lze použít pouze tehdy, pokud by zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, zřejmě nevedly k dosažení výše zmíněného účelu.

Nepodmíněné odnětí svobody je jedním z trestních opatření, jež vymezuje § 24 odst. 1 ZSVM, přičemž se jedná o trestní opatření nejpřísnější. V případě, že soud ukládá mladistvému trestní opatření odnětí svobody, snižují se trestní sazby stanovené trestním zákoníkem na polovinu, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. Nepodmíněné odnětí svobody má v případě mladistvých pachatelů subsidiární povahu a podle § 31 odst. 2 ZSVM ho může soud pro mládež mladistvému uložit jen tehdy, jestliže by s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého nebo předchozí použitá opatření uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu, který je v případě soudnictví nad mládeží sledován a jímž je především výchovné působení na mladistvého. I v případě mladistvých pachatelů má soud možnost mimořádného snížení odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby, domnívá-li se soud vzhledem k okolnostem případu nebo k poměrům mladistvého, že by použití nesnížené trestní sazby odnětí svobody bylo pro mladistvého nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestního opatření dosáhnout i odnětím svobody kratšího trvání. V daném případě není soud pro mládež nijak omezen, na rozdíl od toho, jak je to při trestání dospělých pachatelů.

Ohledně výkonu nepodmíněného odnětí svobody u mladistvých, kteří nepřekročili devatenáctý rok svého věku, platí, že se vykonává odděleně od ostatních odsouzených ve věznicích nebo ve zvláštních odděleních pro mladistvé. Cílem tohoto opatření je omezit negativní vlivy spojené s výkonem odnětí svobody, k nimž by mohlo v případě výkonu tohoto trestního opatření spolu s dospělými odsouzenými docházet. Mezi tyto vlivy patří i další nežádoucí kriminalizace mladistvých, kteří by mohli získat od svých dospělých zkušenějších spoluvězňů řadu „hodnotných“ informací, čímž by mohlo být sníženo výchovné působení trestu odnětí svobody, jehož výchovné účinky by mohly být spíše negativní než pozitivní.

V případě, že mladiství spáchá takové provinění, které splňuje podmínky pro

uložení výjimečného trestu u dospělého pachatele, může soud pro mládež uložit mladistvému odnětí svobody na pět až deset let, má-li za to, že by odnětí svobody ukládané za výše zmíněných podmínek pro ukládání tohoto trestního opatření nepostačovalo k dosažení jeho účelu.

Vše, co bylo až dosud řečeno o nepodmíněném trestu odnětí svobody, platí samozřejmě i v případě sankcionování mladistvých, ba v jejich případě dokonce několikanásobně. V případě mladistvých osob by nepodmíněné odnětí svobody mělo být opravdu bráno jako ultima ratio, jelikož všechny negativní vlivy spojené s uvězněním odsouzených, mají v případě mladistvých daleko větší dopady, než jak je tomu v případě dospělých pachatelů. Mladiství jsou přeci jen ještě ve věku, kdy lze alespoň částečně formovat jejich osobnost a přerušeni vazeb na jejich původní prostředí, zejména na rodinu, může v tomto ohledu působit velmi nepříznivě. Je sice pravda, že v řadě případů rodinné prostředí mohlo selhat a mohlo být i důvodem vzniku kriminální kariéry mladistvého. Přesto je velmi důležité v plné míře využívat ostatních prostředků, které má nejen trestní právo k dispozici a k odnětí svobody v nepodmíněné formě se v případě mladistvých pachatelů uchýlit opravdu jen v těch nejzávažnějších případech nebo v okamžiku, kdy žádoucího výchovného působení na mladistvého nelze dosáhnout pomocí jiných prostředků.

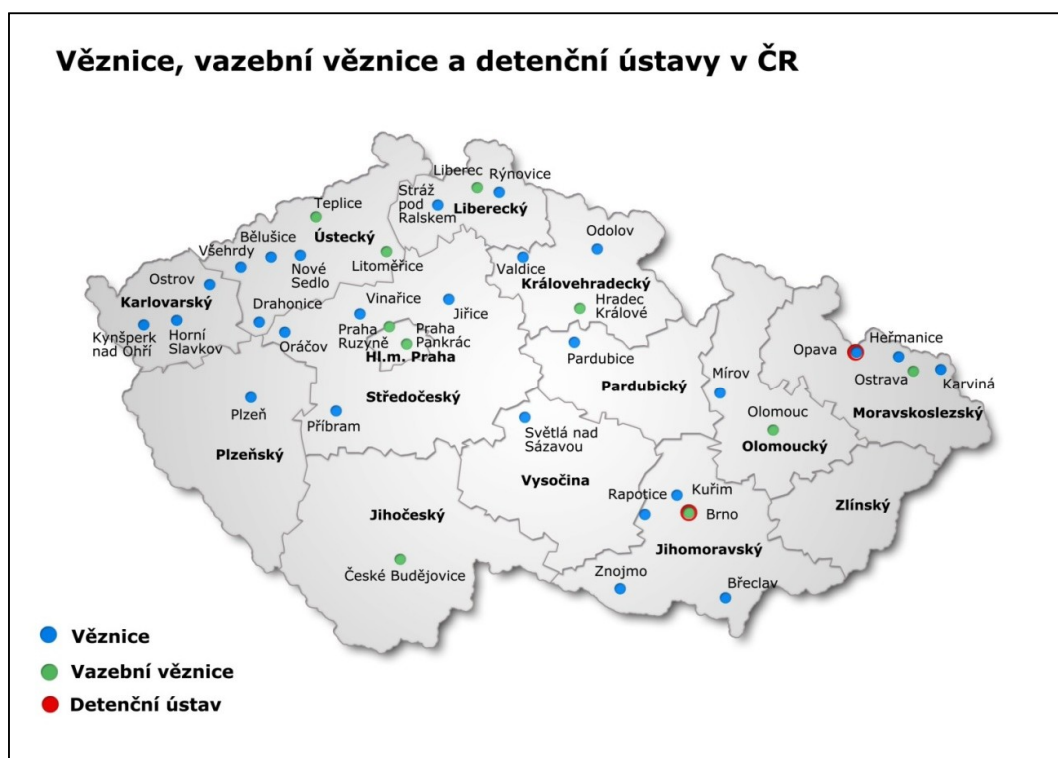
5. Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody

Ačkoliv je již samotná existence trestu odnětí svobody v právním řádu významná, zejména pak z toho hlediska, že působí preventivně na potenciální pachatele trestné činnosti tím, aby se pod hrozbou trestu odnětí svobody pokud možno k takovému jednáním vůbec neuchylovali, nejdůležitější účinky spojené s nepodmíněnou formou trestu odnětí svobody nastávají až v okamžiku, kdy je tento trest skutečně vykonáván. Význam trestu odnětí svobody se tak v plné míře projevuje až v okamžiku jeho výkonu, kdy má odsouzený dostatek času zpytovat své svědomí a uvědomit si chyby, jichž se dopustil. To by mu napříště mělo pomoci k tomu, aby se jich vyvaroval. K tomuto cíli přispívá i stát, který na odsouzeného v průběhu výkonu trestu působí řadou výchovných, psychologických, pedagogických i jiných programů, které by měly přispět k jeho nápravě a napomoci odsouzenému k jeho opětovnému začlenění do společnosti. Výkonem trestu odnětí svobody se tedy zajišťuje dosažení

obecného účelu trestu, který je trestním právem sledován.

Odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody vykonávají svůj trest ve věznicích. Na území České republiky se v současné době nachází třicet šest vězeňských zařízení, z nichž je deset věznic vazebních, dále mají dvě zařízení zároveň podobu detenčního ústavu, v němž je vykonávána jedna forma ochranného opatření, konkrétně zabezpečovací detence⁴³, která je určena k léčebnému působení na extrémně nebezpečné osoby, jež by mohly být v důsledku své duševní poruchy nebezpečné nejen pro své okolí, ale i pro celou společnost.

Obrázek č. 1:

(Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/mapa-veznic-vazebnich-veznic-a-detencnich-ustavu-cr-5401>)

V současnosti se ve výkonu trestu odnětí svobody nachází 13 844 odsouzených osob, z nichž je 13 041 mužů, 733 žen, 70 mladistvých. Kapacita věznic pro výkon trestu odnětí svobody je tak z celorepublikového průměru využita ze 73,83 %.

⁴³ Výkon zabezpečovací detence je upraven zákonem č. 129/2008 Sb. o výkonu zabezpečovací detence a změně některých souvisejících zákonů.

5.1 Právní úprava výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody představuje velmi podstatný zásah do jednoho ze základních lidských práv, jímž je osobní svoboda. Tento zásah je pak natolik zásadním omezením práv člověka, že si vyžaduje, aby jeho limity byly stanoveny na té nejvyšší, ústavní úrovni. Proto základní východiska pro úpravu trestu odnětí svobody můžeme nalézt v Ústavě České republiky, především pak v Listině základních práv a svobod, ale také v široké paletě mezinárodních dokumentů.

5.1.1 Vnitrostátní právní úprava

Podle Ústavy je Česká republika svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana, přičemž státní moc slouží všem občanům a lze ji uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon (čl. 1 odst. 1, čl. 2 odst. 3 Ústavy). Na tato ustanovení navazuje Listina základních práv a svobod, která stanovuje, že osobní svoboda je zaručena, avšak přibližuje i možnosti jejího omezení, popřípadě dokonce zbavení (čl. 8 LZPS), dále pak i připomíná, že každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost (čl. 10 LZPS).

Základní imperativ, který musí mít stát při zajišťování výkonu trestů stále na zřeteli a který platí obzvláště pro trest odnětí svobody, je pak vyjádřen v čl. 7 LZPS, podle něhož nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Obdobně uvádí i další pramen upravující trest odnětí svobody, trestní zákoník, který zmiňuje, že výkonem trestní sankce nesmí být ponižena lidská důstojnost (§ 37 odst. 2 TZ).

Vedle trestního zákoníku, v němž jsou z hlediska trestu odnětí svobody upraveny především podmínky pro jeho ukládání, se na zákonné úrovni věnuje výkonu tohoto druhu trestu řada právních předpisů. Jedná se zejména o trestní řád, který v hlavě dvacáté první, v níž je obsažena úprava jedné z fází trestního řízení, konkrétně řízení vykonávacího, uvádí základní zákonný rámec pro výkon trestu odnětí svobody týkající se nařízení výkonu trestu, jeho odkladu, přerušení či změny způsobu jeho výkonu.

Jak trestní zákoník (§ 55 odst. 3 TZ), tak trestní řád (§ 320 odst. 1 TŘ) odkazují v případě bližší úpravy výkonu trestu odnětí svobody na zvláštní zákon, jímž je zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody, který usiluje o vyváženost v přístupu k

odsouzenému, jelikož se vyhýbá jak nereálnému "terapeutickému optimismu" typickému pro skandinávské země, tak zdůraznění odplatné a odstrašující funkce trestu typické pro vězeňství některých amerických států.⁴⁴ Tento zákon je pak doplněn obecně závazným podzákonným právním předpisem, jímž je vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Výkon trestu odnětí svobody pak zajišťuje Vězeňská služba České republiky, jejíž úkoly, organizaci a řízení, včetně práv a povinností jejích příslušníků stanovuje zákon č. 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky.

5.1.2 Mezinárodní právní úprava

Úpravě trestu odnětí svobody je věnována široká pozornost nejen na vnitrostátní úrovni, nýbrž i na poli práva mezinárodního, jelikož nedotknutelnost osobní svobody je zakotvena v celé řadě lidskoprávních dokumentů. Pro oblast vězeňství jsou významné zejména dokumenty přijaté na půdě dvou význačných mezinárodních organizací, jimiž jsou Rada Evropy a Organizace spojených národů.

Rozhodovacím orgánem Rady Evropy je Výbor ministrů, který členskými státy vydává řadu doporučení. Četná doporučení dopadající na vězeňství upravují rozličné otázky, mezi něž patří možnost opustit věznic, uvěznění cizinců, volební, občanská a sociální práva vězněných osob a vzdělávání ve věznicích. Doporučení se nevyhnou ani otázce přeplněnosti vězeňských zařízení a nárůstu počtu vězněných osob, která představuje asi největší problém současného vězeňství. Jako vodítko pro správnou činnost vězeňské služby by pak měla sloužit Evropská vězeňská pravidla.⁴⁵

Na půdě Organizace spojených národů se pak jedná především o Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni⁴⁶ a Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání⁴⁷.

⁴⁴ Obecná část důvodové zprávy k vládnímu návrhu zákona o výkonu trestu odnětí svobody a změně některých souvisejících zákonů, schváleného a publikovaného pod č. 169/1999 Sb.

⁴⁵ Vydaná jako Doporučení Rec(87)3, v němž je vyjádřen požadavek na jejich pravidelnou aktualizaci, k níž došlo Doporučením Rec(2006)2 Výboru ministrů členskými státy Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům, jehož text je dostupný na <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/ke-stazeni-112/publikace/>

⁴⁶ Přijata jako rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN č. 663 C I (XXIV) ze dne 31. července 1957

⁴⁷ Publikovaná vyhláškou ministra zahraničních věcí č. 143/1988 Sb. ze dne 18. srpna 1988 o Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání

5.1.2.1 Evropská vězeňská pravidla (EVP)

Evropská vězeňská pravidla představují evropskou verzi nutného základního minima práv vězněných a zacházení s nimi. Ve své první části obsahují základní principy výkonu vězeňství. Jedná se o následující principy:

- Se všemi osobami zbavenými svobody bude zacházeno tak, aby byla respektována jejich lidská práva.
- Osobám zbaveným svobody budou ponechána veškerá práva, která jim nebyla zákonně odňata uložením výkonu trestu nebo vazby.
- Omezení ukládaná osobám zbaveným osobní svobody mohou být činěna v nezbytně nutném minimálním rozsahu a úměrná legitimnímu účelu, pro který byla uložena.
- Vězeňské podmínky, které porušují lidská práva vězňů, nelze ospravedlnit nedostatkem prostředků.
- Život ve vězení se musí co možná nejvíce přibližovat pozitivním aspektům života na svobodě.
- Výkon trestu bude zajišťován tak, aby umožnil osobám zbaveným svobody jejich opětovné začlenění do svobodné společnosti.
- Je nutno podporovat spolupráci s externími sociálními službami a co možná nejvíce i zapojení občanských sdružení do vězeňského života.
- Vězeňští pracovníci vykonávají důležitou veřejnou službu a jejich přijímání, zaškolení i pracovní podmínky jim musí umožnit udržování vysoké úrovně jejich péče o uvězněné osoby.
- Ve všech věznicích musí probíhat pravidelné státní inspekce a nezávislé kontroly.

Dále se EVP věnují ubytování odsouzených. Pokud je to možné, měl by být vězeň umístěn ve věznici, která se nachází co nejblíže jeho domova, neboť pouze tak lze zajistit co nejčastější návštěvy jeho příbuzných a blízkých a zachovat tak vazby uvězněného na vnější svět, jeho původní prostředí. Ubytování zajišťované pro vězně musí stejně jako celý výkon tohoto trestu respektovat lidskou důstojnost a musí odpovídat zdravotním a hygienickým požadavkům, včetně požadavku na dostatečně velká okna, která by umožnila vězňům číst a pracovat při denním světle.

EVP se dále věnují otázkám osobní hygieny vězňů a stravování, přičemž denně

musí být podávána tři jídla s přiměřeným časovým rozestupem a každý vězeň musí mít stálý přístup k čisté pitné vodě. Vězeňský režim pak musí nabízet vyvážený program činností. Z hlediska zaměstnávání odsouzených EVP stanoví, že práce musí představovat pozitivní prvek vězeňského režimu, nesmí být používána jako trest a musí mít pokud možno takovou povahu, aby udržovala nebo zvyšovala schopnost vězňů vydělat si po svém propuštění prostředky na obvyklé živobytí. EVP se věnují i otázkám vzdělávání a cvičení a rekreační činnosti odsouzených, které mohou také ulehčit jejich návrat do společnosti poté, co budou z výkonu trestu propuštěni.

Co nejdříve po přijetí odsouzeného do věznice musí být vypracován a následně zahájen plán režimu pro odsouzené vězně, který by měl zahrnovat jejich práci, vzdělávání, další činnosti a přípravu na jeho propuštění.

5.1.2.2 Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni

Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni byla formulovaná Mezinárodní trestní a penitenciární komisí a přijatá ve formě rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN v roce 1957. Jak již jejich název naznačuje, pravidla představují nezbytný základ pro zajištění práv vězněných osob. Jedná se především o jejich ochranu před špatným zacházením ze strany vězeňské služby v rámci prosazování kázně. Tato pravidla totiž stanovují určité požadavky v oblasti zajišťování disciplíny, například uvádí, že omezovací nástroje, jako jsou pouta, nesmějí být nikdy použity k trestání. Pravidla se ovšem neomezují pouze na disciplínu a tresty, ale zajišťují vězněným i lékařskou péči, věnují se jejich osobní hygieně, oděvům, ložnímu prádlu a zajišťují jim i kontakt s vnějším světem, poněvadž podle nich mají být vězni pravidelně informováni o důležitých událostech prostřednictvím četby novin, časopisů nebo jiným způsobem, který dané zařízení umožňuje. Mimo jiné má mít i každé zařízení knihovnu, která by měla být přiměřeně vybavená zábavnými i vzdělávacími knihami a sloužit všem kategoriím vězňů, kteří by měli být nabádáni k tomu, aby ji plně využívali.

5.2 Umíst'ování odsouzených do věznic

Jak již bylo dříve zmíněno, výkon trestu odnětí svobody probíhá ve věznicích, které zřizuje a zrušuje ministr spravedlnosti a jejichž správu vykonává Vězeňská služba České republiky. Věznice se člení podle způsobu vnějšího střežení a zajištění

bezpečnosti do čtyř základních typů⁴⁸, a to

- a) věznice s dohledem,
- b) věznice s dozorem,
- c) věznice s ostrahou,
- d) věznice se zvýšenou ostrahou.

Tyto typy věznic se z hlediska zajišťování vnější bezpečnosti navzájem odlišují především tím, zda jsou v nich užívány ozbrojené stráže k zabránění útěku odsouzených a speciální stavebně technické prostředky, jako jsou ohradní zdi nebo oplocení ostatným drátem, či nikoliv. V mírnějších typech věznic, jimiž jsou věznice s dohledem a věznice s dozorem, pak tyto prostředky nejsou využívány. Kontrolou a dohledem nad činností odsouzených jsou v těchto případech pověřeni vychovatelé a ve věznici s dozorem též dozorcí. Naopak věznice s ostrahou a zvýšenou ostrahou již speciálními stavebně technickými prostředky a ozbrojenou stráží disponují.

Věznice s dohledem představuje nejmírnější typ věznice, v níž se vězni mohou v prostorách věznice volně pohybovat bez jakéhokoliv omezení. Pracovní činnost vykonávají vězni na pracovištích, která se nacházejí zpravidla mimo věznici, dohled je přitom svěřen vychovatelům, kteří jej provádí alespoň jednou týdně. Po pracovní době se vězňům umožňuje pohyb mimo věznici, k němuž je nutné povolení ředitele věznice. Ředitel věznice jim může povolit takovýto volný pohyb mimo věznici za účelem účasti na akcích kulturně výchovných a osvětových, sportovních akcích nebo bohoslužbách, dále pak k návštěvám zdravotnických, rehabilitačních a obdobných zařízení. Přitom ředitel věznice rozhodne, zda je nutný doprovod vězně zaměstnancem Vězeňské služby, který by na něj při pobytu mimo věznici dohlížel. Z uvedeného tedy vyplývá, že pohyb mimo věznici může být činěn i bez zmíněného doprovodu. Odsouzení, kteří se pohybují mimo prostory věznice, ať již za účelem výkonu pracovní činnosti, nebo z důvodu účasti na výše uvedených akcích, dostávají propustky s vyznačením prostoru, ve kterém se mohou ve stanovené době pohybovat. Návštěvy odsouzeného se konají zpravidla bez dohledu zaměstnance Vězeňské služby. Ředitel věznice dokonce může jednou za dva týdny povolit odsouzenému dočasné opuštění věznice v souvislosti s návštěvou, nejdéle však na dobu 24 hodin.

Ve věznici s dozorem se již odsouzení v prostorách věznice nepohybují volně,

⁴⁸ § 8 odst. 1 ZVTOS, který navazuje na § 56 odst.1 TZ, podle kterého se nepodmíněný trest odnětí svobody vykonává diferencovaně v těchto typech věznic.

nýbrž zpravidla organizovaně pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Pracovní činnost vykonávají odsouzení zpravidla na nestřežených pracovištích mimo věznici, na nichž je zajištěn dohled nad jejich činností zaměstnancem Vězeňské služby, a to nejméně jednou za hodinu. V mimopracovní době lze též organizovat akce mimo věznici, ovšem vždy pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Odsouzeným, u nichž lze předpokládat, že toho nezneužijí, může ředitel věznice povolit volný pohyb v prostorách věznice a volný pohyb mimo věznici při plnění pracovních úkolů. V tomto případě jsou kontrolováni pověřeným zaměstnancem nejméně jednou týdně. Těmto odsouzeným může také ředitel věznice povolit volný pohyb mimo věznici k návštěvám zdravotnických, rehabilitačních a obdobných zařízení, přičemž stejně jako v případě věznice s dohledem vždy rozhodne, zda při tom budou doprovázeni zaměstnancem Vězeňské služby. Návštěvy stejně jako ve věznici s dohledem probíhají zpravidla bez dohledu a ředitel věznice může také ve věznici s dozorem povolit odsouzenému v souvislosti s návštěvou dočasně opustit věznici nejdéle na 24 hodin, ovšem takovéto povolení může odsouzený získat jen jednou za měsíc.

V prostorách věznice s ostrahou se již odsouzení pohybují organizovaně pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Pracovní činnost již vězni vykonávají na pracovištích uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici, přičemž dohled nad jejich pracovní činností je prováděn mnohem častěji než v případě předchozích mírnějších typů věznic. Určený zaměstnanec Vězeňské služby tak činí nejméně jedenkrát za 45 minut. I ve věznici s ostrahou může ředitel věznice těm odsouzeným, u nichž lze předpokládat, že toho nezneužijí, výjimečně povolit volný pohyb v prostorách věznice při plnění pracovních úkolů. Tito odsouzení mohou být rovněž zaměstnání na nestřežených pracovištích mimo věznici, stejně tak organizovat akce mimo věznici lze rovněž pouze pro odsouzené, u nichž lze předpokládat, že toho nezneužijí, a odsouzené ve výstupním oddělení. Těchto akcí se pak vždy účastní zaměstnanec Vězeňské služby. Návštěvy odsouzených se již konají zpravidla pod dohledem pověřeného zaměstnance, přičemž výjimečně může ředitel věznice jednou za dva měsíce povolit odsouzenému v souvislosti s návštěvou dočasně opustit věznici nejdéle na 24 hodin.

Nejpřísnější typ věznice představuje věznice se zvýšenou ostrahou, která se vyznačuje velkou mírou kontroly a omezení odsouzených. V jejích prostorách se

odsouzení pohybují pouze organizovaně pod dohledem příslušníka Vězeňské služby. Odsouzení pracují pouze na pracovištích, které se nacházejí uvnitř věznice, popřípadě mohou vhodnou práci vykonávat v celách. Dohled nad jejich pracovní činností je již prováděn nejméně jedenkrát za 30 minut. Volný pohyb uvnitř věznice se odsouzeným nepovoluje ani při plnění pracovních úkolů. Návštěvy odsouzených se uskutečňují zpravidla pod dohledem příslušníka Vězeňské služby.

Odsouzení se pak ve všech typech věznic, pokud to podmínky dovolují, během doby určené ke spánku uzamykají v celách nebo v ložnicích. Dobu ke spánku zabezpečuje ZVTOS odsouzeným denně v délce osmi hodin. Ředitel věznice však může dobu, po kterou jsou odsouzení uzamykáni v celách nebo v ložnicích, v odůvodněných případech prodloužit s přihlédnutím na požadavky zachování pořádku a bezpečnosti ve věznici. Tak tomu bude především v přísnějších typech věznic, v nichž se předpokládá pouze organizovaný způsob pohybu v prostorách věznice a vysoká míra kontroly a střežení. U některých odsouzených se může uplatnit i uzamykání celodenní. Jedná se zejména o odsouzené, kteří vzhledem ke stupni svého narušení mohou ohrozit řádný chod věznice a představují riziko pro ostatní odsouzené, ale i pro personál věznice. Dále se jedná o odsouzené k dlouhodobým, především výjimečným trestům.

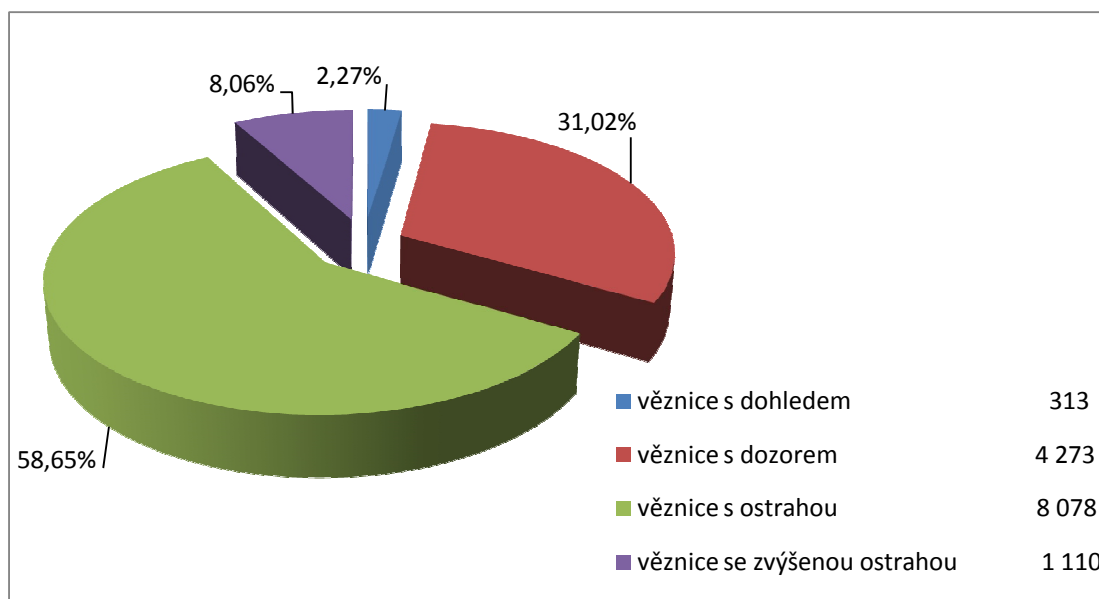
Pokud by tím nebyl ohrožen účel výkonu trestu, může být v rámci jedné věznice zřízeno více oddělení různých typů. V praxi je každá věznice primárně určena pro výkon trestu odnětí svobody v určitém typu věznice, jenž je tak pro ni typem základním, nicméně vedle něho je v ní zřízeno ještě alespoň jedno oddělení pro další typ věznice, který je zpravidla typem nejbližším vůči základní profilaci dané věznice.⁴⁹ Takto je například věznice Valdice profilována jako věznice se zvýšenou ostrahou a svůj trest si v ní vedle odsouzených zařazených do tohoto nejpřísnějšího typu věznice vykonávají i odsouzení umístění do typu věznice s ostrahou a s dozorem. Vedle toho jsou ve věznici Valdice zřízena i specializovaná oddělení, a to specializované oddělení pro odsouzené s poruchou osobnosti, které je určeno pro odsouzené, jejichž osobnostní struktura je dána trvalou změnou jednotlivých složek osobnosti v oblasti prožívání a chování, a specializované oddělení pro odsouzené s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním psychotropních látek, jež je určené pro odsouzené zařazené do typu věznice se

⁴⁹ MOTEJL, O., VARVAŘOVSKÝ, P. Vězeňství, Sborník stanovisek veřejného ochránce práv, Brno, 2010, s. 36 (Sborník je dostupný na adrese: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Publikace/sborniky_stanoviska/Sbornik_Vezenstvi.pdf)

zvýšenou ostrahou, kteří ve svém životě zneužívali psychotropní látky.

Z jednotlivých typů věznic se v současné době nachází většina odsouzených, téměř 90%, z hlediska přisnosti ve dvou prostředních typech věznic, a to ve věznici s ostrahou a ve věznici s dozorem.

Obrázek č. 2: Rozložení odsouzených v jednotlivých typech věznic

(Zdroj dat: <http://www.vscr.cz>)

Členění do těchto čtyř typů věznic představuje základní vnější diferenciaci výkonu trestu odnětí svobody, na kterou dále navazuje diferenciacie vnitřní, která má zpravidla podobu tří prostupných skupin. Pro rozhodnutí, do které z prostupných skupin vnitřní diferenciacie bude odsouzený zařazen, představují rozhodující skutečnosti volba a způsob naplňování cíle programu zacházení, dále pak věžňovo chování a jednání, včetně jeho postojů ke spáchanému trestnému činu i samotnému výkonu trestu.

Prostupné skupiny vnitřní diferenciacie tvoří ucelený systém pozitivní motivace odsouzených. Podrobnější podmínky vnitřní diferenciacie jsou stanoveny ve vnitřním řádu každé věznice takovým způsobem, aby mohl být odsouzený během výkonu trestu postupně zařazován do jednotlivých skupin, a to na základě změn v jeho přístupu a plnění programu zacházení, plnění svých povinností a dále podle toho, zda se chová v souladu, či naopak v rozporu s vnitřním řádem, tedy, zda je kázeňsky odměňován, nebo naopak trestán.

Po nástupu do výkonu trestu je odsouzený zpravidla zařazován do II. prostupné skupiny vnitřní diference. Do ní jsou zařazováni dosouzení, kteří mají nevyjasněný a kolísavý postoj a přístup k programu zacházení i svým povinnostem. Pokud si odsouzený plní své povinnosti, převážně aktivně plní program zacházení a chová se v souladu s vnitřním řádem, pak může být přeřazen do I. prostupné skupiny vnitřní diference. Naopak pokud odsouzený neplní nebo odmítá plnit program zacházení i své další povinnosti, dopouští se kázeňských přestupků, pak bude přeřazen do III. prostupné skupiny vnitřní diference. Odsouzení zařazení do I. prostupné skupiny pak požívají oproti ostatním odsouzeným řadu výhod, například mohou déle sledovat televizi, mají větší finanční částky na umožnění nákupu, mají možnost uskutečnění návštěvy bez zrakové a sluchové kontroly či mají povoleno mít vlastní televizní přijímač na cele, ale především pak mají mnohem lepší vyhlídky na podmíněné propuštění či v jejich případě může být podán návrh na přeřazení do věznice s mírnějším režimem, pokud vzorně plní své povinnosti a program zacházení.

O zařazení a o změně zařazení odsouzeného do prostupné skupiny vnitřní diference rozhoduje ředitel věznice nebo jeho zástupce, a to na základě doporučení odborných zaměstnanců, jimiž jsou psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník a vychovatel. Děje se tak zpravidla při hodnocení programu zacházení, ovšem může k tomu dojít i dříve, například v případě, že se odsouzený dopustí zvlášť závažného kázeňského přestupku, pak může být přeřazen do horší prostupné skupiny i dříve, než při přehodnocování programu zacházení.

Naopak o tom, do jakého typu věznice bude odsouzený zařazen, rozhoduje vždy a pouze jen soud, který v odsuzujícím rozsudku vedle uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody rovněž rozhodne o typu věznice, v níž bude odsouzený svůj trest vykonávat. Míra přísnosti režimů jednotlivých typů věznic odpovídá skladbě odsouzených, kteří jsou do nich zařazováni. Soud tak při rozhodnutí o tom, do jakého typu věznice pachatele zařadí, postupuje podle kritérií, jež mu poskytuje zákonodárce ku pomoci v § 56 odst. 2, 3 TZ. Při zařazení odsouzeného do určitého typu věznice tak soud přihlíží především k jeho osobě, zejména jeho kriminální minulosti, dále pak k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a v neposlední řadě i k délce uloženého trestu odnětí svobody.

Takto tedy do věznice s dohledem zařadí pachatele, kterého odsuzuje za přečin

spáchaný z nedbalosti, za předpokladu, že dosud ještě nebyl ve výkonu trestu za úmyslný trestný čin. Jedná se tedy o osoby, které se dopustili společensky méně škodlivých činů, a které jsou navíc nejméně narušené, neboť dosud zpravidla nebyly buď vůbec ve výkonu trestu odnětí svobody, nebo pouze za nedbalostní trestný čin. Těmto odsouzeným tudíž lze v rámci výkonu trestu poskytnout určitou míru volnosti spojenou s daným typem věznice, a to bez toho, že by došlo k narušení možnosti dosažení účelu trestem sledovaného.

Do věznice s dozorem pak soud zařadí pachatele, který se sice dopustil pouze přečinu, a to z hlediska zavinění pouze nedbalostního, ovšem jedná se o pachatele, který je penologickým recidivistou, což znamená, že již jednou byl ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin. Dále do věznice s dozorem zařadí soud pachatele, který penologickým recidivistou sice není, ale kterého odsuzuje pro úmyslný trestný čin v délce nepřevyšující tři roky. V daném případě se již jedná o osoby, na které neměl pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody předpokládaný a žádoucí vliv, a tudíž je třeba zajistit jejich zvýšenou kontrolu, anebo se jedná o pachatele společensky závažnější trestné činnosti.

Věznice s ostrahou jsou určeny pro pachatele, kterým byl uložen trest odnětí svobody za úmyslný trestný čin, aniž by byla splněna některá z podmínek pro jejich zařazení do některého z nejbližších typů věznic, popřípadě pro pachatele nedbalostních přečinů, kteří nebyli zařazeni do některého z mírnějších typů věznic.

Nejpřísnější typ věznice, věznice se zvýšenou ostrahou, je určena pro ty nejnebezpečnější pachatele, jejichž míra narušení dosahuje vysokého stupně, jelikož se jedná o recidivisty nebo se tito pachatelé dopustili těch nejzávažnějších trestných činů. Jde tak o pachatele, jimž byl uložen trest ve výměře nejméně osmi let, a to za zvlášť závažný zločin, nebo o pachatele, kteří byli odsouzeni pro úmyslný trestný čin a kteří v posledních pěti letech uprchli z vazby nebo z výkonu trestu. Zároveň skutečnost, že byl pachatel odsouzen k trestu odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny, nebo k výjimečnému trestu, je spojena s tím, že jej soud zařadí do věznice se zvýšenou ostrahou. Soud však vždy zařadí do tohoto typu věznice pachatele odsouzeného k nejpřísnějšímu trestu odnětí svobody, jímž je trest doživotní.

Soud však může zařadit pachatele i do jiného typu věznice, než který by

odpovídal výše zmíněným směrnicím, a to za předpokladu, že má se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že bude dosažení účelu trestu a působení na pachatele s cílem, aby již vedl řádný život, zaručeno lépe v některém z jiných typů věznice. Stejně tak v případě, že byl odsouzený podmíněně propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody a soud posléze v jeho případě vysloví, že se podmíněně propuštěný neosvědčil, nepostupuje soud podle výše uvedených kritérií, ale podmíněně propuštěný pokračuje ve výkonu trestu odnětí svobody v tom typu věznice, do něhož byl zařazen před svým podmíněným propuštěním.

Skutečnost, do jakého typu věznice bude pachatel zařazen, je často pro odsouzené mnohem důležitější než délka trestu, který jim byl uložen. Pro odsouzené, zejména k delším trestům odnětí svobody, je často lepší vykonat trest o něco, třeba i o několik let, delší za to však v mírnějším typu věznice. Proto se lze často setkat s tím, že se odsouzený neodvolává ani proti výroku o vině a ani proti výroku o trestu, nýbrž pouze proti výroku, jímž se zařazuje do některého z typů věznic. Stejně jako otázka vnější diference, tedy v jakém typu věznice si odsouzený svůj trest vykoná, je pro odsouzené důležitá, dokonce možná ještě důležitější, diference vnitřní. Odsouzený totiž může subjektivně pociťovat podmínky v III. propustné skupině vnitřní diference mírnějšího typu věznice jako mnohem horší než podmínky v I. propustné skupině ve věznici přísnějšího typu. A právě v otázce vnitřní diference, která je odsouzenými vnímána mnohem citelněji, je rozhodování ponecháno v rukou Vězeňské služby. Lze se tedy plně ztotožnit s myšlenkou prvního českého veřejného ochránce práv Otakara Motejla, který zastával názor, že *při přeřazování odsouzených mezi jednotlivými typy věznic soud vychází především z vyjádření věznice, sám soudce nemá vlastní, bezprostřední déletrvající zkušenost s odsouzeným, a pakliže nepůjde o zcela zjevně nedůvodný návrh, bude soud ve většině případů vycházet pouze a jenom z vyjádření a doporučení ředitele věznice, čímž vlastně dochází k reprodukci a zformalizování názoru vězeňské služby. Exkluzivita soudního rozhodování ve věcech přeřazování do jednotlivých typů věznic je tak do jisté míry absurdní.*⁵⁰

Rozhodování v otázce vnější diference, tedy o zařazení odsouzeného, ale i o

⁵⁰ MOTEJL, O., VARVAŘOVSKÝ, P. Vězeňství, Sborník stanovisek veřejného ochránce práv, Brno, 2010, s. 11 (Sborník je dostupný na adrese: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Publikace/sborniky_stanoviska/Sbornik_Vezenstvi.pdf)

jeho následném přeřazení do jiného typu věznice, je ale plně svěřeno do rukou soudu. Vedle záruky, že v dané věci bude rozhodováno nezávislým a nestranným soudem, se však s daným postupem spojuje i řada nevýhod. Jedná se o již zmíněné zformalizování procesu rozhodování, v němž soud nemá žádnou možnost vlastního zkoumání osobnosti odsouzeného během výkonu trestu, a tudíž se pouze omezuje na zjištění předkládaná mu Vězeňskou službou, kterým následně propůjčí formu soudního rozhodnutí. Dále je to pak skutečnost, že soud rozhoduje pouze na základě trestněprávních kritérií, přičemž může v podstatě díky ustanovení § 56 odst. 3 TZ, s výjimkou pachatele, jemuž ukládá výjimečný trest odnětí svobody na doživotí, zařadit odsouzeného do jakéhokoliv typu věznice. Tím dochází k tomu, že soudy mohou a v řadě případů i přistupují k zařazení odsouzeného rozdílně, takže se můžeme setkat s tím, že se odsouzení s téměř shodnými rysy osobnosti, jejím narušením, kriminogenními riziky i délkou uloženého trestu ocitnou v různých typech věznic. Tak se může stát, že se do mírnějších typů věznic zařadí i pachatelé závažnější trestné činnosti a naopak recidivující pachatelé méně závažné činnosti budou zařazeni do některého těžšího typu věznice. Touto situací se pak dostáváme i do rozporu s doporučením Evropských vězeňských pravidel, podle nichž, musí být každý vězeň vězněn v takových bezpečnostních podmínkách, které jsou odpovídající riziku, že by se odsouzený pokusil o útěk, ať již samostatně nebo s vnější pomocí, a dále riziku, které by následně v případě svého útěku představoval pro společnost. V neposlední řadě, pak dochází i k určitému přetížení soudů v důsledku rozhodování v rámci agendy přeřazování odsouzených do jiného typu věznice.

Rozdělením rozhodovací činnosti v rámci vnitřní a vnější diferenciací mezi Vězeňskou službou a soudy, patříme v rámci mezinárodního srovnání, v evropském kontextu, mezi poslední země, které tento postup uplatňují, přičemž zahraniční zkušenosti jednoznačně ukazují, že dosavadní systém je již překonán a měl by být nahrazen metodou hodnocení rizik a potřeb pachatele v průběhu výkonu trestu.⁵¹

Problematikou pravomoci pro řízení o přeřazování odsouzených z jednoho typu věznice do druhého se zabýval rovněž Ústavní soud.⁵² Reagoval tak sice na úpravu obsaženou v již zrušeném zákoně o výkonu trestu odnětí svobody (zák. č. 59/1965 Sb.), toto rozhodnutí je však nutné respektovat i v rámci současné právní úpravy. Podle

⁵¹ KARABEC, Z. a kol. Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2008, s.18

⁵² náleží Pl.ÚS 5/94 ze dne 30.11.1994, publikovaný ve Sbírce zákonů pod č. 8/1995 Sb.

tehdejšího zákona bylo rozhodnutí o umístění odsouzeného do určitého typu věznice, stejně jako rozhodnutí o přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice, svěřenou do rukou Vězeňské služby. Ústavní soud tuto úpravu zrušil, jelikož konstatoval, že rozhodování o trestu není jen rozhodnutí o druhu a výměře trestu, nýbrž je jím také rozhodnutí o způsobu výkonu trestu odnětí svobody, tedy rozhodnutí o zařazení pachatele do určitého typu věznice. To samé platí i pro rozhodnutí o přeřazování odsouzeného z jednoho typu věznice do druhého, které je třeba rovněž považovat za rozhodování o trestu za trestný čin. Toto rozhodování pak čl. 40 odst. 1 LZPS svěřuje výlučně do pravomoci soudu. Ústavní soud k tomu dále doplnil, že kategorie trestu má dvě dimenze, a to jednak dimenzi kvantitativní, tedy časovou dimenzi, jednak dimenzi kvalitativní, která vypovídá o tom, v jakém rozsahu a jakým způsobem je zasažena lidská důstojnost. Výrok o způsobu výkonu trestu je tedy ve své podstatě výrokem o trestu, přiřazujícím k jeho kvantitativní dimenzi i dimenzi kvalitativní.

Ačkoliv lze z výše uvedených důvodů s tímto rozhodnutím polemizovat, tak v souladu s tímto náležením Ústavního soudu o umístění odsouzeného v příslušném typu věznice, stejně tak jako o jeho následném přeřazení do věznice typu jiného, musí rozhodovat výlučně soud.

5.2.1 Umíst'ování odsouzených de lege ferenda

Na problémy v oblasti zařazování odsouzených v současné době reaguje vláda České republiky, která uvádí do legislativního procesu návrh zákona, jenž by novelizoval TZ a ZVTOS, v tom smyslu, že zredukuje dosavadní systém vnější diferenciacie tvořený čtyřmi typy věznic pouze na typy dva. Vzhledem k reálné možnosti některých jeho změn v rámci legislativního procesu se o připravovaných změnách nebudu zmiňovat nijak detailně.

Návrh tedy počítá pouze se dvěma typy věznic, a to věznicí, která má představovat mírnější typ, a věznicí se zvýšenou ostrahou. Věznice se zvýšenou ostrahou by měla odpovídat dosavadnímu stejně označovanému nejpřísnějšímu typu věznice a měla by být tedy určena pro pachatele té nejzávažnější trestné činnosti. Věznice by pak měla být vnitřně diferencována na oddělení lišící se stupněm zabezpečení. Tato oddělení mají být tři, a to oddělení s nízkým stupněm zabezpečení, oddělení se středním stupněm zabezpečení a oddělení s vysokým stupněm zabezpečení,

kteře by měly odpovídat dosavadním věznicím s dohledem, s dozorem a s ostrahou.

Rozdíl oproti dosavadnímu stavu tak spočívá v tom, že soud by již rozhodoval pouze o tom, zda zařadí odsouzeného do věznice se zvýšenou ostrahou či do věznice, přičemž o následném zařazení na příslušné oddělení věznice by již rozhodovala Vězeňská služba, konkrétně pak generální ředitelství Vězeňské služby ve spolupráci s ředitelem věznice, ve které odsouzený nastoupil k výkonu trestu.

Toto rozhodování Vězeňské služby by mělo být efektivnější a pružnější, jelikož Vězeňská služba na rozdíl od soudů operuje řadou specialistů, jakými jsou vychovatelé, psychologové, sociální pracovníci a pedagogové, kteří jí napomáhají k lepšímu poznání osoby odsouzeného během výkonu trestu odnětí svobody.

Připravovaná úprava by měla být rovněž v souladu s výše zmíněným nálezem Ústavního soudu, jelikož i nadále by o obou dimenzích trestu rozhodoval pouze soud, který bude rozhodovat o tom, do jakého typu věznice bude odsouzený zařazen, zda do věznice či věznice se zvýšenou ostrahou. Následné přemísťování odsouzeného mezi jednotlivými odděleními v rámci mírnějšího typu, tedy věznice, by pak již bylo svěřeno Vězeňské službě.

5.2.2 Nástup odsouzeného do vězení

Jakmile rozhodnutí, jímž byl odsouzenému uložen trest odnětí svobody, nabylo právní moci a stalo se tak vykonatelným, je třeba takové rozhodnutí vykonat. Děje se tak nástupem odsouzeného, jenž se zatím nachází na svobodě, do věznice, kterou mu určil soud ve výzvě k nástupu trestu. Vedle určení konkrétní věznice, do níž má odsouzený nastoupit, se ve výzvě stanoví rovněž přiměřená lhůta k nastoupení uloženého trestu, v níž by si mohl odsouzený obstarat své záležitosti. Tato lhůta však nesmí být delší než jeden měsíc. V případě, že poté odsouzený dobrovolně nenastoupí do věznice ve stanovené lhůtě, vydá předseda senátu příkaz k jeho dodání do výkonu trestu policejním orgánem. Z důležitých důvodů však může odsouzeného k nástupu výkonu trestu přijmout i jiná věznice, než ta určená ve výzvě k nástupu trestu.

Odsouzený však nutně nemusí vykonat celý svůj trest ve věznici, do níž v souladu s výzvou nastoupil nebo byl dodán. Další umístění odsouzených do jednotlivých věznic totiž provádí Generální ředitelství Vězeňské služby ve spolupráci s ředitelem věznice, do níž odsouzený nastoupil k výkonu trestu. Při tomto dalším

umístování však musí být respektováno rozhodnutí soudu o zařazení odsouzeného do určitého typu věznice. Generální ředitelství Vězeňské služby se při jeho dalším umístění řídí zejména druhem programů zacházení s odsouzenými realizovaných v jednotlivých věznicích, přičemž podle možností přihlíží též k tomu, aby odsouzený vykonával trest odnětí svobody co nejbližší místu pobytu jemu blízkých osob. O tomto svém umístění musí být odsouzený bez odkladu vyrozuměn, aby mohl blízké osoby informovat. Pokud k tomu nemá odsouzený dostatečné prostředky, tak informaci o svém umístění odešle na náklady věznice. Tato snaha umístit odsouzeného co nejbližší místu, kde se nacházejí jeho blízcí, je velmi významná, jelikož pomáhá odsouzenému udržovat vazby na své původní sociální zázemí. V důsledku toho mohou odsouzeného blízcí navštěvovat mnohem častěji, než kdyby byl umístěn na druhém konci republiky, což může mít pozitivní vliv i na jeho psychiku.

Po přijetí odsouzeného do věznice je nutné ověřit jeho totožnost, aby byla s ohledem na všechny dostupné doklady vyloučena jeho záměna s jinou osobou. Poté je u odsouzeného provedena osobní prohlídka a nezbytná hygienická a protiepidemická opatření. Odsouzený si u sebe může ponechat písemnosti související s jeho trestním řízením, v přiměřeném množství fotografie, dopisy, knihy a časopisy, hodinky, psací potřeby a základní hygienické potřeby.

Nově přijatý odsouzený je ubytován po svém nástupu v přijímacím oddělení věznice, v němž se podrobí preventivní vstupní lékařské prohlídce. Po jejím provedení zašle správa věznice všechny nezbytné údaje Generálnímu ředitelství, aby mohlo rozhodnout o dalším umístění odsouzeného do konkrétní věznice. V přijímacím oddělení stráví odsouzený dobu zpravidla nepřevyšující jeden týden.

Jelikož je základním problémem ve výkonu trestu odnětí svobody ve všech zemích náležitá diferenciaci, tedy různě strukturované zacházení s různými skupinami osob⁵³, ZVTOS přináší další diferenciaci odsouzených osob. Odsouzení jsou již v přijímacím oddělení umístováni v souladu s těmito zásadami vyjádřenými v § 7 ZVTOS, podle kterého se umístit vždy odděleně muži od žen. Dále se umístit zpravidla odděleně mladiství od dospělých, recidivisté od prvovězněných a odsouzení za úmyslné trestné činy od odsouzených pachatelů nedbalostní trestné činnosti. Zpravidla odděleně se od ostatních odsouzených umístit i trvale pracovně

⁵³ KARABEC, Z. a kol. Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2008, s.18

nezařaditelní odsouzení, odsouzení s duševními poruchami a poruchami chování a odsouzení s uloženým ochranným opatřením ve formě ochranného léčení nebo zabezpečovací detence.

Účelem této diferenciaci je eliminovat nežádoucí negativní vlivy, které by mohli mít některé skupiny odsouzených na jiné. Tato negativa mohou spočívat jak ve skutečnosti, že by slabší skupiny odsouzených (mladiství, prvotrestaní, pachatelé nedbalostní trestné činnosti) mohli být objektem násilí nebo šikany ze strany ostatních silnějších skupin odsouzených (dospělí, recidivisté, pachatelé úmyslné trestné činnosti), kteří zpravidla dosahují vyššího stupně narušení a nebezpečnosti, tak i ke kriminální nápodobě či kriminální nákaze, tedy převzetí „osvědčeného“ způsobu páchaní trestné činnosti.

Poté co byl odsouzený umístěn do věznice určené pro další výkon jeho trestu, je nově přijatý odsouzený ubytován odděleně od ostatních na nástupním oddělení věznice. Délka pobytu na nástupním oddělení se u každého odsouzeného určuje individuálně, avšak zpravidla nepřevyší dva týdny. V průběhu pobytu odsouzeného na nástupním oddělení zpracovávají odborní zaměstnanci věznice komplexní zprávu o odsouzeném, na jejímž základě je rovněž zpracován návrh programu zacházení s odsouzeným, a to s ohledem na délku jeho trestu, charakteristiku osobnosti odsouzeného a příčiny trestné činnosti. Odsouzený se pak v době pobytu na nástupním oddělení podrobně seznamuje s obsahem zákona, řádu výkonu trestu odnětí svobody, vnitřního řádu věznice a také s prostředím, v němž bude svůj trest vykonávat.

Poté co odsouzený absolvuje výše uvedené úkony, je zpravidla do tří dnů předvolán před odborné zaměstnance, mezi něž patří psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník a vychovatel, kteří s ním projednají obsah programu zacházení a určí vychovatele, jemuž je svěřen do péče. Výběr programu z nabízených možností stvrdí odsouzený podpisem, čímž se pro něj stává tento program závazným. Následně je odsouzený zařazen do příslušné postupné skupiny vnitřní diferenciaci a ubytován, přičemž odsouzení se stejným nebo obdobným programem zacházení jsou zařazováni do stejných skupin vnitřní diferenciaci.

5.2.3 Program zacházení

Program zacházení představuje nástroj, jehož prostřednictvím se stát snaží

dosáhnout nápravy odsouzeného a připravit ho na opětovné začlenění do společnosti, v níž by již nadále žil řádným způsobem. Programy zacházení se zpracovávají pro odsouzené, kteří vykonávají trest odnětí svobody delší než tři měsíce. Je v nich obsažen přesně formulovaný cíl působení na odsouzeného a okruh konkrétních činností, jichž se musí odsouzený povinně účastnit nebo které naopak může dobrovolně vykonávat.

Programy zacházení tak naplňují jednu z hlavních zásad výkonu trestu, obsaženou v § 2 odst. 2 ZVTOS, podle něhož se s odsouzenými ve výkonu trestu musí jednat takovým způsobem, aby bylo zachováno jejich zdraví, a aby se, pokud to doba výkonu trestu umožní, u nich podporovaly jen takové postoje a dovednosti, které jim následně pomohou k tomu, aby po svém propuštění při návratu do společnosti již vedli soběstačný život.

Význam programu zacházení je dále zdůrazněn v ZVS, podle kterého je jedním z úkolů Vězeňské služby soustavně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody prostřednictvím programů zacházení, a to s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění. Prostřednictvím programů zacházení, jejich plněním, se zároveň uskutečňuje i resocializace odsouzených. Význam programů zacházení je zdůrazněn i faktem, že se na jejich sestavení vedle odborných zaměstnanců věznice podílí i sám odsouzený. Ten si zvolí některou z alternativ programů, jež mu věznice nabídne s ohledem na to, zda je schopná je pro něj zajistit a rovněž podle toho, zda jsou podle jejího názoru pro odsouzeného vhodné. Pokud si však odsouzený nezvolí žádnou z nabízených variant programu zacházení, zúčastní se pak minimálního programu stanoveného vnitřním řádem věznice. Jeho základ poté tvoří pracovní aktivity, které odpovídají zdravotnímu stavu odsouzeného.

Program zacházení s odsouzenými tvoří pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové aktivity. V programu zacházení je obsažena rovněž oblast utváření vnějších vztahů, která je zaměřena na vytvoření a udržení či posílení pozitivních sociálních vazeb odsouzeného mimo vězení, k čemuž dochází zejména utužováním kontaktů s rodinou, přáteli či známými, ať již v podobě návštěv, telefonicky či dopisy, a v neposlední řadě též přípravou odsouzeného na život na svobodě.⁵⁴

Za pracovní aktivity se vedle zaměstnávání odsouzených považují rovněž práce potřebná k zajištění každodenního provozu věznice a pracovní terapie, která je vedena

⁵⁴ KALVODOVÁ, V. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Komentář, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, s. 137

zaměstnanci Vězeňské služby s potřebným odborným vzděláním. Účelem pracovních aktivit je vytvořit u odsouzených kladný vztah k práci a vtisknout jim základní pracovní návyky, s čímž má řada odsouzených před svým nástupem do výkonu trestu problémy, a dále u těch odsouzených, kteří před nástupem do vězení řádně pracovali, tyto návyky utužovat. Poněvadž smysluplná, dobře řízená a organizovaná práce rozvíjí nejen pracovní návyky, ale i s nimi související vlastnosti osobnosti.⁵⁵

Jedním z účelů výkonu trestu odnětí svobody je výchova odsouzeného k tomu, aby nadále vedl již jen řádný život. K tomu vedle pracovních aktivit odsouzeného, jimiž si osvojí jeden ze základních návyků, a to že prostředky pro uspokojování svých potřeb a zájmů si získává legálním způsobem, tedy prací, přispívá i vzdělávání odsouzených. To je dáno tím, že převážná většina odsouzených má dokončeno jen základní vzdělání, absolvovala zvláštní školy, nebo dokonce ani základní vzdělání nedokončila. Získání dalšího vzdělání, převážně pak vzdělání v pracovních a řemeslných oborech, jim poskytuje mnohem lepší předpoklady pro jejich zapojení do pracovního procesu a uplatnění se na trhu práce po propuštění. Obsah programu zacházení tvoří vzdělávací aktivity organizované nebo realizované Středním odborným učilištěm, dále pak vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu a vzdělávání v korespondenčních kursech a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol České republiky. V rámci vzdělávacích aktivit mohou odsouzení navštěvovat různé kroužky, například základy práce na PC, dějiny lidstva či technické kroužky.

Speciální výchovné aktivity jsou realizovány individuálním i skupinovým speciálním pedagogickým a psychologickým působením prováděným kompetentními zaměstnanci Vězeňské služby. Jsou zaměřeny převážně na terapeutické působení orientované na sociální výcvik, psychoterapii sloužící ke zvýšené duševního zdraví odsouzeného, arteterapii spočívající v léčení prostřednictvím obrazů a výtvarných aktivit, dále na terapii pohybovou. Vedle těchto terapeutických programů se mezi speciální výchovné aktivity zařazuje ještě sociálně právní poradenství a trénink zvládnání jejich agresivity. Pro odsouzené, kteří nejsou občany České republiky, je určena speciálně výchovná aktivita spočívající v poslechovém kroužku pro cizince. Cílem těchto programů je zredukovat všechny nežádoucí a nebezpečné projevy chování

⁵⁵ BIEDERMANOVÁ, E., PETRAS, M. Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2011, s. 16

odsouzených a naučit je zvládat své chování. Speciální výchovné aktivity se uplatňují zejména ve specializovaných odděleních věznic určených pro odsouzené s různými poruchami, ať již vrozených nebo získaných v souvislosti s užíváním psychotropních látek.

Zájmové aktivity představují různé druhy činností, ať již individuální či kolektivní formy, které v souladu s účelem výkonu trestu rozvíjejí u odsouzených jejich schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti. Tyto různé sportovní, vzdělávací, jazykové nebo kulturní kroužky a další volnočasové aktivity přispívají k péči o duševní zdraví odsouzených. Řada odsouzených totiž před svým zatčením trávil většinu svého volného času vysedáváním po hospodách, planým tlacháním, konzumací alkoholu a drog, přičemž mnoho kriminologických výzkumů potvrzuje pasivní trávení volného času jako významný kriminogenní faktor.⁵⁶ Proto tyto zájmové činnosti a volnočasové aktivity mají v první řadě naučit odsouzené, jak smysluplně trávit svůj volný čas. Mezi kroužky nabízené věznicemi v rámci zájmové činnosti a volnočasových aktivit náleží například akvaristický, šachový, hudební, zahradnický nebo teraristický kroužek či možnost hraní stolního tenisu.

Program zacházení stanovený odsouzenému na začátku výkonu jeho trestu je následně průběžně vyhodnocován.⁵⁷ Při hodnocení programu zacházení se program s ohledem na vývoj osobnosti odsouzeného a změny v jeho chování a jednání aktualizuje, přičemž na aktualizaci programu se podílí i sám odsouzený. Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení je jednou z rozhodujících skutečností při zařazování odsouzeného do některé z dostupných skupin vnitřní diferenciaci, především je pak základním podkladem pro návrh ředitele věznice na přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu.

Vedle aktivit obsažených v programu zacházení může odsouzený dále využívat knihovnu věznice, sledovat rozhlasové nebo televizní pořady, odebírat tiskoviny nebo se podílet na vydávání časopisu odsouzených.

Příkladem standardizovaného programu zacházení může být program 3Z – zastav se, zamysli se a změň se, jenž je zaměřen na vícekrát trestané odsouzené,

⁵⁶ Tamtéž s. 27

⁵⁷ K vyhodnocování programu zacházení u odsouzených dochází zpravidla jednou za dva měsíce ve věznici s dohledem a dozorem a ve výstupních odděleních věznic s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, za tři měsíce ve věznici s ostrahou, za šest měsíců ve věznici se zvýšenou ostrahou. V případě mladistvých odsouzených jsou programy zacházení hodnoceny zpravidla jednou za měsíc. (§ 38 odst. 2 ŘVTOS)

především však pro majetkovou trestnou činnost, a to v době předcházející jejich podmíněnému propuštění. Program by měl podnítit odsouzené ke změně postoju a myšlení, které je dovedly ke kriminálnímu jednání, a naopak je motivovat k získání nových sociálních dovedností, nekriminálnímu soběstačnému způsobu života a vytvořit si tak adekvátní náhled na trestnou činnost.⁵⁸

5.3 Práva a povinnosti odsouzených

Na rozdíl od jednotlivých typů věznic, pro něž je příznačná diferenciacie, u práv a povinností odsouzených se s ní nesetkáme. Naopak práva a povinnosti jsou pro všechny odsouzené stanoveny jednotně. ZVTOS stanoví v § 15 zásadu rovnosti práv odsouzených, podle níž náleží všem odsouzeným za podmínek a v rozsahu stanoveném zákonem stejná práva, a to bez ohledu na to, v jakém typu věznice se konkrétně nacházejí. Tato rovnost práv pak zajišťuje především nestrannost a rovný přístup vůči odsouzeným. Ovšem nelze ji chápat takovým způsobem, že všichni odsouzení mají za každých okolností úplně stejná práva a svobody, jelikož intenzita zásahů a omezení základních práv spojených s výkonem trestu odnětí svobody je v různých typech věznic odlišná.⁵⁹ Odsouzeným jsou přiznána následující práva:

- právo na zajištění základních sociálních podmínek, včetně poskytování zdravotní péče odsouzeným
- práva zajišťující odsouzeným kontakt s vnějším světem – právo přijímat a odesílat korespondenci, právo používat v odůvodněných případech telefon, právo na návštěvy
- právo na poskytování duchovních a dalších obdobných služeb sledujících humanitární cíle
- právo na uspokojování kulturních potřeb a používání určitých věcí, jakými jsou například společenské hry
- právo nakoupit si potraviny a věci osobní potřeby, právo na přijetí balíčku a peněz
- právo podávat stížnosti a právo na právní pomoc advokátem

⁵⁸ Tamtéž s. 33 a 37

⁵⁹ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 421

Mimo těchto výše zmíněných speciálních práv, která náleží pouze odsouzeným a která vyplývají z povahy výkonu vězeňství, požívají odsouzení i všechna ostatní základní práva a svobody jako svobodní občané, ovšem u osob odsouzených, podléhají tato práva značnému omezení, popřípadě jsou některých práv zbaveni. Podle § 27 ZVTOS jsou odsouzení po dobu výkonu trestu povinni se podrobit omezením některých práv a svobod, jejichž výkon by byl v rozporu s účelem výkonu trestu nebo která nemohou být vzhledem k výkonu trestu uplatněna.⁶⁰ Tato úprava reflektuje ustanovení čl. 4 odst. 2 LZPS, podle něhož mohou být meze základních práv a svobod upraveny za podmínek stanovených Listinou pouze zákonem.

5.3.1 Základní sociální podmínky a zdravotní péče o odsouzené

Zajištění uspokojování základních sociálních potřeb a poskytování zdravotní péče odsouzeným je nezbytným předpokladem pro přiměřený fyzický, ale i duševní rozvoj odsouzených. Základní sociální podmínky odsouzených se vztahují především k otázkám jejich ubytování, stravování, spánku, hygieny a ošacení.

Podle Evropských vězeňských pravidel musí ubytování zajišťované pro vězněné osoby, zejména pak prostory určené pro spaní, respektovat lidskou důstojnost a co možná nejvíce potřebu soukromí, a musí odpovídat zdravotním a hygienickým požadavkům s patřičným ohledem na klimatické podmínky, plošnou výměru, osvětlení, vytápění a větrání.⁶¹ Česká legislativa tyto požadavky dále konkretizuje, když stanoví, že každý odsouzený má nárok na lůžko a také na prostor pro uložení osobních věcí, k čemuž se mu poskytuje uzamykatelná skříňka. Lůžka mohou být ve věznicích užívána i jednopatrová, ovšem musí splňovat určité minimální požadavky. Jimi jsou nezbytná minimální vzdálenost 80 cm mezi spodním a horním patrem lůžka, přičemž horní patro lůžka musí být vybaveno podložkou nepropouštějící prach a požadavek, aby na každého odsouzeného připadlo nejméně 7 m³ vzduchu.

⁶⁰ Omezení se týká následujících práv a svobod: práva na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, svobody pohybu a pobytu, práva na zachování listovního tajemství a tajemství jiných písemností, záznamů a zpráv a práva svobodné volby povolání. (§ 27 odst. 2 ZVTOS)
Zbaveni jsou pak po dobu výkonu trestu odnětí svobody práva na stávku, výkonu práva sdružovat se ve spolcích, společnostech a jiných sdruženích, zakládat odborové organizace a výkonu práva sdružovat se v nich, práva podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost, práva svobodné volby poskytovatele zdravotních služeb a zdravotnického zařízení. Odsouzení nemohou ve výkonu trestu zakládat politické strany nebo politická hnutí, vykonávat právo sdružovat se v nich a nemohou vykonávat volené a jiné veřejné funkce. (§ 27 odst. 3 ZVTOS)

⁶¹ čl. 18.1 Evropských vězeňských pravidel

Místnosti, v nichž jsou odsouzení ubytováni, musejí být vedle lůžka vybaveny ještě stolkem s židlemi. Odsouzeným může být i povolena přiměřená estetická úprava jejich ubytovacích prostor, což může mít i pozitivní vliv na jejich psychiku. Takto si mohou vězni zútulnit tyto prostory například plakáty nebo fotografiemi svých blízkých. Jestliže jsou odsouzení ubytováni v celách, musí být cely vybaveny ještě signalizačním zařízením a hygienickým zařízením, které obsahuje záchod a umyvadlo. Záchod a umyvadlo pak musejí být od zbylých prostor odděleny alespoň neprůhlednou zástěnou.

ŘVTOS stanovuje i nezbytný minimální prostor, který musí na jednoho odsouzeného připadnout. Pokud se jedná o ubytování v prostorách určených pro více odsouzených, musí na každého z nich připadnout alespoň 4 m². Umístit odsouzeného do ubytovací místnosti určené pro ubytování více odsouzených, v níž by na něho připadla ubytovací plocha menší než 4 m², lze pouze tehdy, jestliže celkový počet odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody ve věznicích téhož základního typu v rámci České republiky překročí kapacitu věznic, která byla stanovena s ohledem na nezbytný minimální prostor ubytovací plochy odsouzených. K ubytování odsouzených pak nelze použít cely nebo ložnice o ubytovací ploše menší než 6 m².

Za čistotu a pořádek na svých celách, ložnicích, sociálního zařízení a ostatních prostor na daném oddělení odpovídají sami odsouzení. Věznice jim k tomu poskytne potřebné běžné čisticí a dezinfekční prostředky.

S požadavky na ubytování odsouzených souvisí i důraz na to, aby měli odsouzení ve svých celách a ložnicích dostatečně velká okna, která by jim umožnila číst a pracovat při denním světle a s výjimkou případů, kdy je věznice vybavena dostatečně účinným klimatizačním zařízením, i umožnila přístup čerstvého vzduchu. Přístup k dennímu světle a čerstvému vzduchu má velmi příznivý vliv nejen na psychický stav odsouzených, ale i na jejich stav zdravotní, neboť časté větrání může předcházet i šíření různých chorob. Ačkoliv jsou v českých věznicích okna dostatečně velká, tak jsou v některých případech opatřena tzv. piškoty či plexiskly, jejichž účelem je zabránit nežádoucí komunikaci mezi odsouzenými i jejich pokřikování na ulici obklopující věznici, ovšem zároveň způsobují, že je v celách neustálé šero a odsouzení tak musí používat umělé osvětlení i přes den.⁶² Tato situace tak není nijak příznivá zejména pro duševní pohodu odsouzených, ovšem účel sledovaný těmito opatřeními, mřížemi a

⁶² MOTEJL, O., VARVAŘOVSKÝ, P. Vězeňství, Sborník stanovisek veřejného ochránce práv, Brno, 2010, s. 62

plexiskly, je zcela legitimní a nedostatky jimi způsobené, lze alespoň zmírňovat pomocí častých vycházek odsouzených.

Účelem vycházek je zabezpečit odsouzeným denní pobyt na čerstvém vzduchu a jejich aktivní odpočinek. Vycházky se konají na vycházkových dvorech, které tvoří vymezený prostor věznice, jenž může být vybaven stavebně technickým zabezpečením přiměřeným typu věznice. Vycházky pak představují významný prostředek uvolnění napětí spojeného s pobytem odsouzeného v uzavřených celách. K tomuto účelu by však bylo žádoucí, aby vycházkové prostory byly přiměřeně rozlehlé a doplněné existencí zeleně. Skutečnost je však často odlišná a vycházkové dvory tvoří úzce vymezený prostor ohraničený betonovou zdí, který se tak příliš neliší od cely, v níž odsouzený tráví zbytek dne. Takováto vycházka pak nemá žádné příznivé dopady ani na věžňovu psychiku, ale ani na jeho zdraví. Vycházky nejsou pro odsouzené povinné, ale účastní se jich dobrovolně podle své nálady, podle vlastního zájmu. Pokud jsou odsouzení nemocní, tak konají vycházky pouze se souhlasem ošetřujícího lékaře a podle jeho doporučení. Možnost vycházky je odsouzeným zabezpečena denně v délce nejméně jedné hodiny a odsouzení musejí mít oděv a obuv přiměřenou povětrnostním podmínkám. Vycházku mohou odsouzení využít i ke sportování. Ke zrušení nebo omezení vycházky může dojít pouze z vážného důvodu, a to na základě rozhodnutí ředitele věznice nebo jím pověřeného zaměstnance Vězeňské služby.

Mezi základní sociální podmínky odsouzených ve výkonu trestu spadá i velmi důležitá otázka jejich osobní hygieny. K tomu je věznice povinna vytvořit náležité podmínky umožňující odsouzeným dodržovat osobní hygienu takovým způsobem, aby měli zajištěno denní umývání, pravidelné holení a vykonávání běžných hygienických úkonů. Koupání, za které se v podmínkách výkonu trestu považuje sprchování teplou vodou, se odsouzeným umožňuje jednou týdně. Během dne jinak na odděleních teče voda pouze studená. Častější koupání se odsouzeným povoluje, vyžaduje-li to jejich pracovní zařazení nebo jiní okolnosti. Domnívám se, že sprchování teplou vodou pouze jednou za týden, není pro osobní hygienu odsouzených nijak dostatečné, naopak bych řekl, že je velmi nedostatečné. Podle mého názoru je právě v této oblasti značný prostor pro změnu této úpravy. Odsouzení by podle mého názoru měli mít možnost sprchovat se teplou vodou alespoň dvakrát týdně, nebo ještě lépe třikrát týdně. Rozumím, že s takto častějším užíváním teplé vody, by stouply i náklady pro státní rozpočet spojené

s výkonem trestu odnětí svobody, ale domnívám se, že v důsledku častějšího sprchování, které by mělo nepochybně příznivý vliv na zdravotní stav odsouzených, by stát naopak ušetřil na poskytování zdravotní péče odsouzeným. Odsouzení si v rámci osobní hygieny udržují vlasy a vousy čisté sami, stříhání jsou pak podle potřeby bezplatně. Pokud nemají základní hygienické prostředky a ani peněžní prostředky na jejich pořízení, jsou odsouzeným základní hygienické potřeby v nutném množství poskytnuty správou věznice. V praxi je odsouzeným poskytováno mýdlo, zubní pasta, kartáček na zuby, hřeben na vlasy, holicí strojek se skrytými břity, holicí štětka, mýdlo na holení a toaletní papír.⁶³

Odívání odsouzených musí odpovídat klimatickým podmínkám a musí dostatečně chránit jejich zdraví. K tomu je odsouzeným poskytováno oblečení dle aktuálního ročního období. Odsouzení jsou pak povinni udržovat jej ve stavu způsobitelném řádného užívání a pečovat o jeho čistotu. Výměna osobního vězeňského prádla se provádí nejméně jednou týdně, ložního prádla jednou za 14 dní a obuvi a oděvu pak dle potřeby. Všichni odsouzení mohou ale nosit vlastní spodní prádlo a ponožky. Vlastní oděv a obuv mohou pak odsouzení používat pouze při tělovýchovných a sportovních aktivitách a za stanovených podmínek i nosit v mírnějších typech věznic, tedy věznice s dohledem a s dozorem.

V otázce stravování odsouzených jim zákon garantuje poskytování pravidelné stravy za podmínek a v hodnotách, které odpovídají požadavku udržení zdraví a přihlížejí k jejich zdravotnímu stavu, věku a obtížnosti vykonávané práce. Podle toho, v jakém rozsahu to provoz věznice umožňuje, se přitom přihlíží i k požadavkům kulturních a náboženských tradic odsouzených. Strava, kterou odsouzený dostává je kaloricky vyvážená a odpovídá jeho režimu. Odsouzení umístění ve věznicích s dohledem, věznicích s dozorem a ve výstupních odděleních věznic s ostrahou a věznic se zvýšenou ostrahou si, jsou-li pro to vytvořeny odpovídající materiální a hygienické podmínky, mohou stravu připravovat sami z potravin, které jim k tomu dodá věznice. Odsouzeným, kteří nemají možnost si sami připravit kávu nebo čaj, poskytne věznice denně nejméně dvakrát vřelou vodu pro jejich přípravu. Odsouzení, kteří nechtějí akceptovat obvyklé stravovací zvyklosti, a to především z důvodů náboženských nebo kulturních či pro své založení nebo přesvědčení, věznice umožní pořizovat na vlastní

⁶³ Tamtéž s. 77,78

náklady doplňkovou stravu. Vyžaduje-li to zdravotní stav odsouzeného, poskytně mu věznice dietní stravu, o jejímž rozsahu rozhodne ošetřující lékař. Odsouzení, kteří disponují dostatkem finančních prostředků, si mohou svoji stravu zpestřit dokoupením potravin ve vězeňské prodejně nebo přijetím balíčku, který může rovněž obsahovat potraviny. V případě, že odsouzený odmítá příjem stravy, musí být o této skutečnosti neprodleně vyrozuměn lékař, který zdravotní stav odsouzeného soustavně kontroluje a dále rozhoduje o způsobu dohledu nad jeho zdravotním stavem. Rovněž o tom musí být informován i státní zástupce, který vykonává dozor nad výkonem trestu.

Na základní sociální podmínky odsouzených má významný vliv i zdravotní péče, která jim je ve výkonu trestu poskytována. Odsouzení mají právo na zdravotní služby ve stejném rozsahu a za stejných podmínek jako osoby nacházející se na svobodě, ovšem s určitým přihlédnutím k omezením vyplývajícím z účelu trestu. Zdravotní péči o odsouzeného pak zajišťuje především zdravotnické středisko ve věznici nebo jiné zdravotnické zařízení Vězeňské služby. Pokud však zdravotní stav odsouzeného vyžaduje poskytnutí neodkladné zdravotní péče a není-li možné ji zajistit ve vězeňském zařízení, zajišťuje věznice potřebnou lékařskou péči v externích zdravotnických zařízeních.

5.3.2 Kontakt odsouzeného s vnějším světem

Pro odsouzené, zejména však pro ty s dlouhodobými tresty odnětí svobody, je velmi důležité nezůstat ve věznici odříznut od světa za zdmi věznice. Kontakt se svými blízkými, rodinou a přáteli mu usnadní nejen pobyt za mřížemi, aby nepodléhal depresím a vlivu prisonizace, nýbrž i následný návrat na svobodu. Kontakt s vnějším světem a zachování přirozené sociální vazby na život na svobodě je tak pro odsouzené velmi důležitý a je umožňován korespondencí, návštěvami, užíváním telefonu, ale i přijetím balíčku.

Odsouzení mají právo bez omezení přijímat a na svůj náklad odesílat písemná sdělení. Ředitelem věznice pověřený zaměstnanci Vězeňské služby, jimiž jsou zpravidla vychovatelé, mohou bez souhlasu odsouzeného zkontrolovat obsah korespondence odsouzeným odesílané i odsouzenému doručované. Nepřípustná je pak kontrola korespondence mezi odsouzeným a jeho advokátem, mezi odsouzeným a státními orgány České republiky nebo cizího státu, anebo mezi odsouzeným a mezinárodní

organizací, která je podle mezinárodní úmluvy, jíž je Česká republika vázána, příslušná k projednávání podnětů týkajících se ochrany lidských práv. Tato korespondence musí být doručována neprodleně. Pro odsouzené, kteří neumějí nebo nemohou číst a psát, je dána možnost, aby mu Vězeňská služba došlé dopisy přečetla anebo mu poskytla pomoc při sepisování žádostí, podání a stížností státním orgánům a mezinárodním organizacím a při dopisování s advokátem.

Prostředkem umožňujícím odsouzenému v odůvodněných případech kontakt především s osobami blízkými je možnost užívání telefonu. I s jinými osobami než jsou osoby blízké lze v zájmu nápravy odsouzeného nebo z jiného závažného důvodu odsouzenému povolit použití telefonu. O umožnění telefonického hovoru žádá odsouzený vychovatele. Náklady spojené s použitím telefonu pak hradí sám odsouzený. Vězeňská služba je oprávněna seznamovat se formou odposlechu s telefonáty odsouzeného a pořizovat o nich záznamy. Odposlouchávat telefonáty odsouzeného pak nesmí v případě, že hovoří s výše uvedenými osobami, s nimiž činěná korespondence nesmí být kontrolována. Domnívám se, že v tomto případě by určité zmírnění režimu užívání telefonu bylo rovněž žádoucí. Zatímco nyní se uplatňuje zásada, že telefonování je až na odůvodněné případy zakázáno, měla by být tato spíše změněna na zásadu, že telefonování by bylo v zásadě povoleno až na stanovené výjimky. Takto by se mohlo předejít jednomu z problémů spojených s výkonem nepodmíněného trestu odnětí svobody, a to nelegálním používáním mobilních telefonů a spolu s vývojem techniky i dalších prostředků komunikace. Z dosavadních zkušeností je totiž zřejmé, že ani zaváděné rušičky mobilního signálu nejsou dostatečně účinné, aby všechny tyto případy eliminovaly. V případě uvolnění režimu používání telefonu by tak byly i tyto případy pod kontrolou, jelikož by podléhaly odposlechu Vězeňskou službou.

Nejintenzivnější kontakt s vnějším světem představují pro odsouzené návštěvy. Takto má odsouzený právo přijímat v čase určeném ředitelem věznice návštěvy blízkých osob, a to na dobu celkem 3 hodin během jednoho kalendářního měsíce. Nevyčerpaná doba návštěv během jednoho kalendářního měsíce se do dalšího následně nepřevádí. Odsouzeného mohou současně navštívit nejvýše čtyři osoby včetně nezletilých dětí. Vnitřní řád věznice však může stanovit tento omezující počet vyšší. Pokud odsouzeného navštíví dítě mladší 15 let, musí tak učinit vždy pouze v doprovodu osoby starší 18 let. Návštěva jiných než blízkých osob může být odsouzenému povolena

v zájmu jeho nápravy nebo z jiného závažného důvodu. Pokud se osoba blízká nachází rovněž ve výkonu trestu odnětí svobody, může ředitel věznice ve zvlášť odůvodněných případech povolit i jejich návštěvu. Náklady vynaložené na předvedení pak hradí odsouzení. U odsouzených se v souvislosti s návštěvami provádí před jejich započítáním i po jejich skončení osobní prohlídka.

Zpravidla v případě odsouzených, kteří při předchozích návštěvách narušili jejich průběh a pořádek, může ředitel věznice rozhodnout, že se z bezpečnostních důvodů návštěva uskuteční v místnosti, v níž je návštěvník od odsouzeného oddělen přepážkou. Stejně jako může ředitel věznice rozhodnout o bezkontaktní návštěvě, tak může také povolit odsouzenému uskutečnění návštěvy bez zrakové a sluchové kontroly zaměstnanci Vězeňské služby, a to v prostorách k tomu určených. Možnost povolení takové návštěvy pak může být významným motivačním nástrojem, který může Vězeňská služba při zacházení s odsouzenými použít. Ředitel věznice může i odsouzenému povolit v souvislosti s návštěvou dočasné opuštění věznice, jestliže lze mít důvodně za to, že tím nebude ohrožen účel výkonu trestu. Takovéto opuštění věznice až na 24 hodin je i jednou z možných kázeňských odměn, kterou mohou odsouzení získat.

Návštěvy odsouzených jsou organizovány v denní době zpravidla ve dnech pracovního volna nebo pracovního klidu. Před návštěvou jsou odsouzený i návštěvníci poučeni Vězeňskou službou o tom, jak se mají v průběhu návštěvy chovat. Odsouzení jsou povinni se při návštěvách chovat slušně a ohleduplně k ostatním osobám přítomným při návštěvách. Nesmějí odevzdávat nebo přijímat peníze, dopisy nebo jiné věci až na povolené výjimky. V případě, že odsouzený nebo návštěvníci i přes upozornění porušují v průběhu návštěvy pořádek, kázeň nebo bezpečnost věznice, může zaměstnanec Vězeňské služby takovou návštěvu přerušit nebo dokonce ukončit.

Kontakt odsouzenému se svým okolím mohou zprostředkovávat i balíčky. Každý odsouzený má právo dvakrát ročně přijmout balíček s potravinami a věcmi osobní potřeby do hmotnosti 5 kg, a to zpravidla při příležitosti svých narozenin nebo vánočních svátků. Toto časové a hmotnostní omezení se ale nevztahuje na balíčky, jimiž je odsouzenými zasíláno vlastní prádlo, oděv nebo jiné potřeby sloužící k realizaci jeho programu zacházení, pro vzdělávání nebo zájmovou činnost. Balíčky podléhají stejně jako korespondence kontrole a odsouzenému se nepředávají ty z nich, které obsahují věci, jež odporují účelu výkonu trestu nebo které nemohou mít odsouzení u

sebe. Jedná se zejména o věci, kterými by mohl ohrozit život a zdraví vlastní nebo jiných osob. Takto nepředané věci se pak na náklady odsouzeného zašlou zpět odesílateli.

5.3.3 Další práva odsouzených

Jedním ze základních práv a svobod garantovaných na ústavní úrovni je právo na svobodný výkon svého náboženství.⁶⁴ Tohoto práva nejsou zbaveni ani osoby nacházející se ve výkonu trestu odnětí svobody. Zákon odsouzeným totiž zajišťuje právo na poskytování duchovních a dalších obdobných služeb sledujících humanitární cíle. K realizaci tohoto práva a k výkonu duchovních služeb v místech, kde se vykonává trest odnětí svobody, jsou oprávněny pouze ty registrované církve a náboženské společnosti, kterým bylo přiznáno oprávnění k výkonu tohoto práva podle zvláštního zákona.⁶⁵ Duchovní služby ve věznicích poskytují profesionální duchovní, a to jako vězeňští kaplani, ale i jako dobrovolní duchovní. Takto ve vězeňských zařízeních působí Vězeňská duchovní služba, která je tvořena sborem vězeňských kaplanů pověřených jejich církvemi k poskytování duchovních služeb ve věznicích, a Vězeňská duchovní péče, která je dobrovolným sdružením křesťanů, a to duchovních i laiků, které jejich církev pověřila výkonem duchovních služeb ve vězeňských zařízeních.⁶⁶

Náboženské obřady odsouzených, na nichž je účast dobrovolná, umožňují věznice konat zpravidla v době pracovního klidu. Církve se pak svojí činností podílí i na naplňování účelu výkonu trestu, jelikož vedle konání bohoslužeb pro odsouzené, pastoračních návštěv, poskytování a vedení studijních hodin k porozumění náboženských textů se církve podílejí i na přípravě odsouzených k jejich propuštění. V případě poskytování duchovních služeb se jedná o významnou formu pomoci, která může blíže přispět k žádoucí resocializaci odsouzeného. Kromě spirituálních cílů napomáhá rovněž k lidskému rozvoji uvězněných osob cestou posílení mravního citění u pachatelů, jejich schopnosti akceptovat vinu a účinně projevovat lítost za trestný čin, jež spáchali, což má velký význam pro další život a chování odsouzených.⁶⁷

⁶⁴ čl. 16 LZPS stanoví právo každého svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.

⁶⁵ Tímto právním předpisem je zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁶ Bližší informace viz na www.vdpcr.eu

⁶⁷ MOTEJL, O., VARVAŘOVSKÝ, P. Vězeňství, Sborník stanovisek veřejného ochránce práv, Brno,

Obsah práva označeného jako uspokojování kulturních potřeb tvoří právo odsouzeného objednat si na své náklady knihy, denní tisk a časopisy, a to i zahraniční, pokud jsou v České republice rozšiřovány. Vězeňská služba pak může odsouzenému tyto tiskoviny odebrat, pokud narušovaly účel výkonu trestu. Odsouzený má vedle toho možnost půjčovat si bezplatně knihy včetně odborných publikací a právních předpisů z vězeňské knihovny. Věznice k tomu v rámci svých možností zabezpečuje vybavení vězeňské knihovny běžně dostupnou beletrií, náboženskou a odbornou literaturou včetně základních právních předpisů z jednotlivých právních odvětví.

Odsouzený má rovněž právo půjčovat si a hrát společenské hry, které jsou ve věznici k dispozici. V rámci přiměřeného osobního volna, které je odsouzeným garantováno se mohou vězni účastnit i řady volnočasových aktivit, jež jim věznice nabízí. Volnočasové aktivity mohou být různého zaměření, ať již sportovního, jako je minikopaná, nohejbal, stolní tenis, líný tenis nebo šachy, zaměření zájmového, jako je modelářství a zahradničení, ale mohou být i zaměřeny na oblast vzdělávání, a to jak na jazyky, tak na příklad také na zeměpis nebo historii. Zejména sportovní volnočasové aktivity jsou pro odsouzené velmi významné, jelikož pomáhají uvolňovat agresivitu, která se v nich po dobu výkonu trestu nakumuluje.

Odsouzený, který má finanční prostředky získané jako odměnu za vykonanou práci, formou sociálního kapesného nebo které mu byly do vězení zaslány, má rovněž právo za tyto prostředky nakupovat v prodejně věznice potraviny a věci osobní potřeby, případně věci pro zájmovou a vzdělávací činnost nebo k realizaci programu zacházení. K tomuto účelu je věznice povinna pro odsouzené zřídit prodejny s potravinářským, drogistickým a průmyslovým zbožím. Minimální sortiment prodejny je stanoven ve vnitřním řádu věznice a v případě, že nelze nákup takového zboží provést v prodejně věznice, zajistí se prostřednictvím Vězeňské služby. Věznice pak stanoví prodejní dobu prodejny takovým způsobem, aby odsouzení mohli využít svého práva nakupovat potraviny a věci osobní spotřeby zpravidla dvakrát týdně. Ceny zboží v prodejně věznice nesmějí přesahovat ceny obvyklé v obci, v níž se věznice nachází a ředitel věznice může stanovit nejvyšší peněžní částku, za kterou může odsouzený jednorázově nakoupit.

Odsouzený může k ochraně a uplatnění svých práv a oprávněných zájmů

podávat stížnosti a žádosti a má právo na poskytování právní pomoci advokátem, s nímž může vést korespondenci a hovořit bez přítomnosti třetích osob.

5.3.4 Povinnosti odsouzených

S trestem odnětí svobody jsou pro odsouzené spojeny i některé povinnosti, které musí po dobu jeho výkonu plnit. Povinnosti odsouzených jsou uvedeny v § 28 ZVTOS a lze je rozdělit do několika skupin. Jedná se především o povinnost odsouzeného dodržovat kázeň a pořádek, dále je odsouzený povinen strpět provedení některých úkonů Vězeňskou službou a v neposlední řadě je povinen dodržovat po dobu výkonu trestu i určité zákazy.

Základní povinností odsouzeného je dodržovat stanovený pořádek a kázeň, čehož dosáhne plněním pokynů a příkazů zaměstnanců Vězeňské služby a plněním úkolů vyplývajících pro něj z programu zacházení. Odsouzený je dále povinen šetrně zacházet se svěřenými věcmi a nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, a dodržovat ustanovení vnitřního řádu věznice. Pokud je odsouzenému přidělena práce a není uznán dočasně práce neschopným nebo zdravotně nezpůsobilým k výkonu práce, je povinen pracovat.

Mezi úkony Vězeňské služby, které je odsouzený po dobu výkonu trestu povinen snášet náleží osobní a lékařská prohlídka odsouzeného nebo kontrola jeho osobních věcí. Odsouzený, který není osvobozen⁶⁸, je především povinen hradit náklady výkonu trestu a další náklady s jeho trestem spojené. Odsouzený je také povinen dodržovat zásady hygieny a pokud onemocní, stane se mu úraz nebo je zraněn, tyto skutečnosti neprodleně ohlásit zaměstnanci Vězeňské služby.

Mezi zákazy, které musí odsouzení dodržovat, patří zákaz navazovat styky s jinými osobami v rozporu se zákonem, zákaz vyrábět, přechovávat a konzumovat alkoholické nápoje a jiné návykové látky včetně předmětů, které by mohly být použity k ohrožení bezpečnosti osob a majetku nebo k útěku. Odsouzení mají rovněž zakázáno přechovávat a rozšiřovat tiskoviny nebo materiály propagující národnostní, etnickou,

⁶⁸ Podle § 35 odst. 2 ZVTOS je od povinnosti platit náklady výkonu trestu osvobozen odsouzený, který nebyl nezaviněně zařazen do práce a neměl v období kalendářního měsíce jiný příjem nebo jinou hotovost a který nedovršil 18. rok věku. Dále není odsouzený povinen platit náklady výkonu svého trestu po dobu poskytování ústavní (nemocniční) péče, po dobu zařazení do vzdělávacího nebo terapeutického programu s dobou výuky nebo terapie nejméně 21 hodin týdně, po dobu přerušování výkonu trestu, po dobu účasti na soudním jednání v postavení svědka nebo poškozeného, po dobu dočasného předání do ciziny, nebo je-li na útěku.

rasovou, náboženskou nebo sociální nesnášenlivost, fašismus a podobná hnutí směřující k potlačení práv a svobod člověka, násilí nebo hrubost. Odsouzení nesmějí ani hrát hry o peníze, věci nebo služby, nebo sebe nebo jinou osobu tetovat.

Velmi důležitou roli v otázce plnění povinností odsouzenými sehrává systém kázeňských trestů a kázeňských odměn. Prostřednictvím kázeňských odměn může Vězeňská služba odsouzené pozitivně motivovat k tomu, aby své povinnosti řádně plnili, a pomocí kázeňských trestů může plnění povinností odsouzených i důrazněji prosazovat.

Odměna může být odsouzenému udělena v případě, že svým chováním a jednáním nebo příkladným činem projevuje odpovědný přístup k plnění stanovených povinností a spolupracuje při naplňování účelu výkonu trestu. Odměnou může být pochvala, mimořádné zvýšení doby trvání návštěv během jednoho kalendářního měsíce až na 5 hodin, povolení jednorázového nákupu odsouzenému, který nákupy nemůže provádět, zvýšení kapesného o jednu třetinu nebo peněžitá odměna do výše 1 000 Kč. Odsouzený může být rovněž odměněn rozšířením osobního volna, povolením opustit věznici až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení, nebo i přerušением výkonu trestu.

Naopak jestliže se odsouzený dopustí kázeňského přestupku, je kázeňsky potrestán. Kázeňským přestupkem je zaviněné porušení povinností odsouzeného, pořádku nebo kázně během výkonu trestu. Kázeňským trestem pak může být důtka, zákaz přijetí balíčku, pokuta do výše 1 000 Kč, snížení kapesného, propadnutí věci nebo odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny. Odsouzený může být i umístěn do uzavřeného oddělení až na 28 dnů, celodenně umístěn do uzavřeného oddělení až na 20 dnů nebo umístěn do samovazby až na dobu 20 dnů.

Skutečnost, zda je odsouzený ve výkonu trestu kázeňsky trestán nebo odměňován, odráží jeho chování po dobu výkonu trestu a může tak hrát důležitou roli i v řízení o přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice nebo při řízení o jeho podmíněném propuštění.

5.4 Zaměstnávání odsouzených

Zaměstnávání odsouzených sehrává v průběhu jejich resocializačního procesu velmi důležitou úlohu, poněvadž jeho prostřednictvím mohou získat důležité pracovní

návyky, které pro ně ve většině případů byly před nástupem k výkonu trestu cizí a které jim nyní usnadní návrat do společnosti po jejich propuštění. Odsouzeným, kteří si pracovní návyky osvojili ještě před tím, než nastoupili k výkonu trestu, pomáhá jejich pracovní zařazení k tomu, aby si tyto pracovní návyky udrželi. Vhodným zaměstnáním si odsouzení mohou zvýšit i svojí pracovní kvalifikaci. Vedle smysluplného vyplnění času, kterého mají odsouzení po dobu výkonu trestu odnětí svobody dostatek, jim jejich pracovní zařazení přináší i možnost získání finančních prostředků, které jim umožňují splácet a snižovat své závazky, což jim ve své podstatě může usnadnit i budoucí návrat na svobodu.

Jednou z povinností, které odsouzený má, je povinnost pracovat. Tuto povinnost má v případě, že je k práci zdravotně způsobilý a práce mu je přidělena. Povinnost pracovat se pak nevztahuje na odsouzené starší 65 let, plně invalidní odsouzené a odsouzené, jejichž zdravotní stav neumožňuje jejich trvalé pracovní zařazení. Stejně tak nemají povinnost pracovat odsouzení v době, kdy jsou shledáni dočasně práce neschopnými nebo pokud vyvstane překážka v práci, což jejich pracovní povinnost vyloučí. V souladu s Evropskými vězeňskými pravidly musí práce odsouzených představovat pozitivní prvek jejich režimu a nesmí být nikdy použita jako trest.

Pro pracovní podmínky, pracovní dobu a podmínky pro uložení přesčasové práce odsouzeným platí stejná pravidla jako pro ostatní osoby, které se ve výkonu trestu nenacházejí. Podmínky upravující práci odsouzených se totiž řídí zvláštními právními předpisy vztahujícími se na zaměstnance v pracovním poměru, tedy především zákoníkem práce. Na rozdíl od ostatních zaměstnanců ale odsouzení pracují pod dohledem zaměstnanců Vězeňské služby.

Zaměstnávání odsouzených je jednou z pracovních aktivit tvořících náplň jejich programu zacházení. Zákon však stanoví, že ostatní pracovní aktivity odsouzených, jimiž jsou pracovní terapie a úklidová a další obdobná činnost potřebná k zajištění každodenního provozu věznice se nezapočítávají do pracovní doby odsouzených a odsouzení nemají ani nárok na pracovní odměnu za tyto práce.

Odsouzený, který je zdravotně způsobilý k výkonu práce, musí být k tomu, aby mohl plnit svoji pracovní povinnost do práce zařazen. Do práce je vězeň zařazen na základě rozhodnutí ředitele věznice, v níž si svůj trest vykonává. Podmínky pro zaměstnávání odsouzených vytvářejí věznice buď samostatně v rámci svého provozu,

vlastní výroby či podnikatelské činnosti, anebo smluvně u jiných subjektů. Zaměstnávání odsouzených u jiných subjektů se pak uskutečňuje na základě smlouvy mezi věznicí a tímto subjektem. Tato smlouva pak stanoví bližší podmínky, za nichž budou odsouzení zaměstnáváni a může stanovit i podmínky pro postup při jejich zaškolování k výkonu určených prací i způsob zvyšování jejich pracovní kvalifikace. Tyto subjekty pak poskytují věznicím za práci odsouzených dohodnuté plnění.

Základní podmínkou pro zařazení odsouzeného k práci u takového jiného subjektu je jeho předchozí písemný souhlas s takovým zaměstnáním. Souhlas odsouzeného se zařazením k práci se vedle vykonávání práce organizované věznicí nevyžaduje také, pokud je odsouzený zaměstnáván Českou republikou, krajem, obcí, dobrovolným svazkem obcí nebo jimi zřízeným subjektem. Svůj souhlas může odsouzený odvolat prohlášením učiněným vůči Vězeňské službě, přičemž odvolání souhlasu odsouzeným se nepovažuje za odmítnutí práce. Odmítnutí práce je jinak závažným porušením povinností odsouzeného, za něž se mu zpravidla uloží kázeňský trest, přičemž odsouzený je v době, kdy měl být v práci, umístěn odděleně od ostatních a není mu umožněna zájmová činnost včetně sledování televize.

Jak již bylo výše zmíněno, ředitel věznice je oprávněn v souladu s pracovněprávními předpisy rozvrhnout odsouzeným pracovní dobu, a to zpravidla takovým způsobem, aby byla shodná s pracovní dobou ostatních pracovníků zaměstnavatele. Odsouzení zařazení k práci jsou zpravidla k tomuto účelu rozdělováni do jednotlivých pracovních skupin. V případě odsouzených, u nichž lze předpokládat, že toho nezneužijí, lze přikročit k jejich zařazení do nestřežených pracovních skupin.

Vězni musejí být před svým zařazením na pracoviště poučeni o svých právech a povinnostech a musí být také zaškoleni k výkonu prací, které jim byly přikázány. Pokud pak při výkonu své pracovní činnosti odsouzení prokážou, že mají odpovídající schopnosti, jsou pro ně organizována odborná školení zaměřená na zvyšování jejich kvalifikace. Zákon také stanovuje v případě odsouzených nepřipustnost některých druhů prací.⁶⁹

Za práci, kterou odsouzení vykonávají, jim podle druhu vykonané práce náleží

⁶⁹ Podle § 31 ZVTOS je zakázáno školit a zařazovat odsouzené k výkonu prací s výbušninami. Jestliže odsouzený při práci přichází do styku s omamnými a psychotropními látkami nebo jedy anebo s jinými látkami, které mohou vyvolat zvýšené nebezpečí újmy na zdraví nebo škody na majetku, je třeba nad ním zajistit zvýšenou kontrolu.

odměna. Výše této odměny a podmínky pro její poskytování jsou stanoveny nařízením vlády.⁷⁰ Podle tohoto nařízení je výše odměny odsouzeného stanovena věznicí v závislosti na množství a kvalitě jím odvedené práce. Věznice odsouzenému odměnu také vyplácí. Výše odměny je stanovena podle druhu vykonávané práce ve třech skupinách, a to ve výši 4 500 Kč za práci, pro niž není potřebná žádná kvalifikace, 6 750 Kč za práce, k nimž potřebuje odsouzený vyučení nebo jinou odbornou kvalifikaci a 9 000 Kč za vykonání zvláště náročných a specializovaných prací. Výše těchto odměn počítá s pracovní dobou odsouzeného v délce 40 hodin týdně. Nevykonává-li odsouzený práci v tomto rozsahu, upraví se mu odměna podle délky jeho týdenní pracovní doby. Odsouzenému však může věznice přiznat i odměnu vyšší. Odsouzenému je pak k této odměně přiznán ještě příplatek za práci přesčas, práci ve svátek, v noci nebo za práci ve ztíženém pracovním prostředí. Z čisté odměny odsouzeného získané po provedení srážky daně, pojistného a jiných povinných plateb se pak provádí další srážky, a to srážky k úhradě výživného pro děti, srážky k úhradě nákladů výkonu trestu a další srážky stanovené vyhláškou.⁷¹ Úhrn takto provedených srážek nesmí překročit 78 % čisté odměny odsouzeného. Zbytek jeho čisté odměny rozdělí věznice na kapesné, na které se použije 20 % z čisté odměny, a úložné, na které připadnou 2 %. V případě, že odsouzený odmítl v průběhu kalendářního měsíce bez závažného důvodu pracovat, kapesné mu nenáleží.

Odsouzenému, který není zařazen do práce a práci neodmítl bez závažného důvodu a neměl jiný příjem nebo jinou hotovost, poskytuje věznice sociální kapesné ve výši 100 Kč. Jako odsouzení zařazení do práce jsou považováni i odsouzení zařazení do denní formy studia.

Příkladem může být zaměstnávání ve věznici Valdice. Odsouzení umístění v této věznici jsou zaměstnávání ve vnitřních prostorách věznice, kde se podílejí na zajištění běžného chodu věznice a vykonávají svojí pracovní činnost ve vězeňské a závodní kuchyni, v prádelně nebo zámečnické a truhlářské dílně. Odsouzení zařazení v typech věznice s ostrahou a se zvýšenou ostrahou pracují pouze uvnitř věznice, odsouzení zařazení do typu věznice s dozorem mohou svojí pracovní činnost vykonávat i mimo

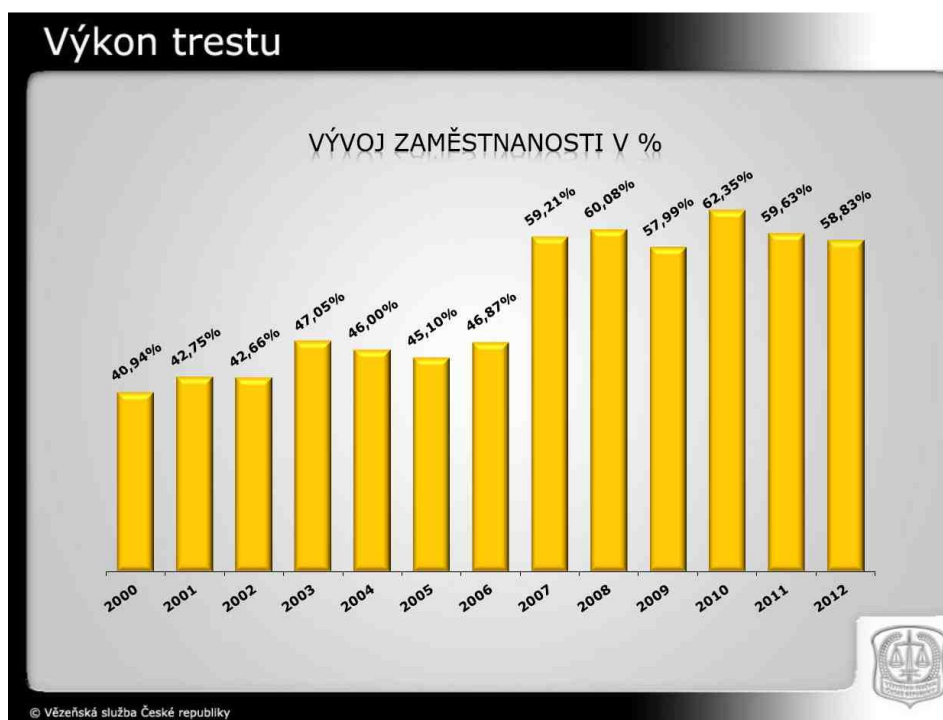
⁷⁰ Nařízení č. 365/1999 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších nařízení.

⁷¹ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů, ve znění pozdějších vyhlášek

prostory věznice, kde se podílejí především na úklidových pracích. Vedle toho jsou odsouzení zaměstnáváni i prostřednictvím jiných subjektů na základě smlouvy s věznicí Valdice. Tento druh zaměstnávání odsouzených je nejvýznamnější, jelikož se ho účastní nejvíce odsouzených, v roce 2012 průměrně 476 odsouzených. Ke konci loňského roku působilo ve věznici šest podnikatelských subjektů zaměstnávajících odsouzené. Náplň jejich práce tvoří mačkání, broušení a leštění skleněných výrobků, výroba kartonových obalů, mikrotenových sáčků, kompletace kovových objímek či výroba kondenzátorů. Ve valdické věznici jsou odsouzení zaměstnáváni i prostřednictvím Střediska hospodářské činnosti Věznice Valdice. Ve valdické věznici se daří dosahovat vysokého procenta zaměstnanosti odsouzených přesahující celorepublikový průměr, kdy dokonce v letošním roce pracuje přibližně 70 % odsouzených, což je i vzhledem k profilaci věznice velmi vysoký údaj.⁷²

Zaměstnanost odsouzených se v České republice dlouhodobě pohybuje kolem 60%. (Obrázek č. 3) Za měsíc duben 2013 však dosáhla poměrně vysokého údaje, a to 68,88 %.

Obrázek č. 3 Vývoj zaměstnanosti odsouzených v České republice v období let 2000 - 2012

(Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/>)

⁷² <http://www.vscr.cz/veznice-valdice-95/informacni-servis-1633/ekonomika-a-zamestnavani/>

5.5 Vzdělávání odsouzených

Vzdělání představuje pro odsouzené stejně jako práce velmi významnou možnost, jak trávit své dny ve vězení. Kromě pozitivního způsobu trávení volného času dává získané vzdělání odsouzeným mnohem lepší startovní pozici při jejich opětovném začlenění do společnosti, jelikož díky nabytému vzdělání se stávají pro budoucí zaměstnavatele velmi cenným artiklem nacházejícím se na trhu práce. Tomu přispívá skutečnost, že v průběhu výkonu trestu odnětí svobody mají odsouzení, zejména pak ti s delšími tresty, dostatečný časový prostor pro doplnění nebo získání všeobecného i odborného vzdělání.

Právo na vzdělání je jedním ze základních práv, které zaručuje ústavní pořádek v čl. 33 LZPS. Tohoto práva nejsou osoby ve výkonu trestu zbaveni, jen je v jejich případě možnost jeho realizace s ohledem na podmínky výkonu trestu odnětí svobody určitým způsobem modifikována. Jak jsem již výše uvedl, odsouzení zařazení do denní formy studia mají rovnoprávné postavení s odsouzenými, kteří jsou zaměstnání, jelikož jsou posuzováni jako osoby zařazené k práci. Zákon odsouzeným, kteří pro to mají předpoklady, umožňuje, aby získali vzdělání na základní nebo střední škole, anebo se zúčastnili i dalších forem vzdělávání, které by jim umožnilo získat a zvýšit si svoji pracovní kvalifikaci.

Samo vzdělávání odsouzených je součástí programu zacházení s odsouzenými a zajišťují ho zpravidla odloučená pracoviště Středního odborného učiliště. Ve věznicích, v nichž nejsou tato odloučená pracoviště zřízena, zajišťuje vzdělávání odsouzených samo oddělení výkonu trestu. V případě mladistvých odsouzených spolupracují orgány Vězeňské služby při jejich zabezpečování povinné školní docházky s příslušnými školami a orgány státní správy a samosprávy ve školství.

Významnou zárukou pro odsouzené, kteří nedokončili své vzdělání v době výkonu trestu, je právo dokončit své studium v příslušné škole i v době, kdy se již nacházejí na svobodě. Ovšem mnohem důležitější je pro ně zákonná garance, že z dokladů osvědčujících nabytí vzdělání odsouzených nesmí být nijak patrné, že byly získány ve výkonu trestu.

Odsouzeným zařazeným do některé z forem vzdělávání věznice vytvářejí vhodné podmínky pro studium, a to jak prostorové, například v podobě samostatné místnosti určené pro samostudium či zřízení učebny s odpovídajícím vybavením, tak i

v podobě organizační, která může spočívat například v možnosti odsouzených absolvovat zkoušky v rámci korespondenčních kurzů.⁷³

Ministerstvem spravedlnosti ČR bylo za účelem vzdělávání odsouzených zřízeno Střední odborné učiliště, které je samostatnou právnickou osobou se sídlem ředitelství v Praze. Střední odborné učiliště pak zajišťuje vzdělávání odsouzených prostřednictvím svých odloučených pracovišť – školských vzdělávacích středisek, zřízených v některých věznicích (Obrázek č. 4), mimo jiné i ve věznici Valdice.

Obrázek č. 4 Rozmístění Školských vzdělávacích středisek v jednotlivých věznicích

(Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/>)

Vedle výuky zajišťované školským vzdělávacím střediskem může výuka odsouzených probíhat i prostřednictvím civilních školských zařízení. Odsouzení si tak mohou ve vězení doplnit své základní vzdělání, získat výuční list, složit maturitu nebo získat vysokoškolský diplom. Vedle klasického vzdělání mohou odsouzení získat i mezinárodně uznávané certifikáty dokládající složení zkoušek z cizích jazyků.

Příkladem vzdělávání odsouzených může být věznice Valdice. V ní Školské vzdělávací středisko, poskytuje jak neakreditované kursy, jako je kurs celoživotního

⁷³ KALVODOVÁ, V. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Komentář, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, s. 114

vzdělávání, kurs knihař nebo kurs malíř-natěrač, tak kursy akreditované, jimiž jsou svářečské kursy, především však je i nabízen učební obor obráběč kovů. Za dobu existence Školského vzdělávacího střediska Valdice bylo již vyučeno 448 odsouzených. Ve věznici je možné získat i maturitu ve studijním oboru ekonomika a podnikání, a to díky spolupráci se Soukromou střední školou podnikatelskou – Altman s.r.o. v Jičíně. Odsouzení si mohou své vzdělání rozšířit i díky řadě aktivit realizovaných v rámci programů zacházení. Vzdělávání se ve věznici účastní přibližně 160 odsouzených za rok.⁷⁴

5.6 Výkon trestu odnětí svobody u některých skupin odsouzených

Výkon trestu odnětí svobody u určitých skupin odsouzených, mezi které patří především odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí, odsouzení trvale pracovně nezařaditelní, odsouzené ženy a mladiství ve výkonu trestu odnětí svobody, je spojen s určitými specifiky, jež jej odlišují od výkonu trestu odnětí svobody ostatními odsouzenými. Tito odsouzení svůj trest vykonávají zpravidla na zvláštních specializovaných odděleních, přičemž se při výkonu trestu přihlíží k jejich psychickým, fyziologickým a věkovým zvláštnostem.

5.6.1 Výkon trestu odnětí svobody doživotně odsouzenými

Odsouzení k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí, jsou, jak vyplývá již ze samotné skutečnosti, že jim byl uložen nejpřísnější trest, který náš právní řád zná, ti nejnebezpečnější pachatelé těch nejzávažnějších trestných činů, často se jedná i osoby vysoce narušené. Proto musí být i výkon jejich trestu tomuto faktu přizpůsoben a vnitřní řád věznice, jakož i obsah a formy zacházení s těmito odsouzenými k tomu musí přihlídnout. Specifikem výkonu trestu u těchto odsouzených je především ta skutečnost, že doživotně odsouzení jsou ubytováni, a to zpravidla po jednom, v odděleních se zesíleným stavebně technickým zabezpečením. Na pracovištích umístěných v tomto oddělení pak zpravidla i pracují.

Doživotně odsouzeným může být umožněno v době stanovené vnitřním řádem navštěvovat kulturní a společenské místnosti společně s dalšími odsouzenými, avšak návštěvy, vycházky a výkon kázeňských trestů probíhají zpravidla od ostatních

⁷⁴ <http://www.vscr.cz/veznice-valdice-95/o-nas-1632/vykon-vezenstvi-366/zamestnavani-odsouzenych-1305/>

odsouzených odděleně. Doživotně odsouzení mohou být ve zvlášť odůvodněných případech poutáni i při vycházkách. Jejich návštěvy se uskutečňují zpravidla za přímého dohledu příslušníka Vězeňské služby. Tito odsouzení nemohou požívat ani některých výhod jako ostatní odsouzení, především nemůže být přerušen výkon jejich trestu a nelze mu udělit ani kázeňskou odměnu spočívající v povolení dočasného opuštění věznice v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení.

Jednou z věznic, v níž vykonávají svůj trest doživotně odsouzení, je i věznice Valdice. Doživotně odsouzeným je třeba nabídnout takový program, který by eliminoval všechny nežádoucí důsledky spojené s tímto dlouhodobým uvězněním, tedy jejich sociální izolaci. Programy zacházení s doživotně odsouzenými jsou tak stanoveny dle jednotlivých specifických potřeb odsouzených, s přihlédnutím k jejich aktuálním psychickému stavu, ale i k samotným možnostem věznice. Proto je jim nabízena terapie orientovaná na práci s trestnou činností i jiné terapie, mohou se účastnit vzdělávacích aktivit i řady kroužků, jako je jazykový kroužek, kroužek počítačový, kondiční cvičení, stolní fotbal nebo stolní tenis i kroužek společenských a logických her. Z pracovních činností se jedná především o kompletaci kovových objímek. Z volnočasových aktivit v odděleních se zesíleným stavebně technickým zabezpečením se jedná o sledování televize a možnost půjčování knih z oddílové knihovny. Velmi intenzivně jsou pak využívány venkovní sportovní aktivity na vycházkových dvorech a sportovních hřištích.⁷⁵

5.6.2 Trvale pracovní nezařaditelní odsouzení

Odsouzeným trvale pracovní nezařaditelným je odsouzený, který je starší 65 let, pokud sám nepožádá o zařazení do práce, nebo odsouzený, jenž je uznán invalidním ve třetím stupni invalidity nebo jehož zdravotní stav neumožňuje trvalé pracovní zařazení.

Tito odsouzení vykonávají svůj trest opět zásadně ve specializovaných odděleních, přičemž jsou-li v tomto specializovaném oddělení umístěni odsouzení zařazení do různých základních typů věznice, musí být ubytováni odděleně z toho důvodu, aby méně narušení odsouzení nebyli pod špatným vlivem odsouzených více narušených. Do cel a ložnic jsou umístováni podle jejich zdravotního stavu a nekuřáci musejí být na základě své žádosti ubytováni odděleně od kuřáků. Pokud to podmínky

⁷⁵ <http://www.vscr.cz/veznice-valdice-95/o-nas-1632/vykon-vezenstvi-366/vykon-trestu/problematika-doivotne-odsouzenych-veznu>

věznice umožňují, zajišťuje se jim na základě rozhodnutí a pokynů lékaře rehabilitační péče.

Kázeňsky trestat lze trvale pracovně nezařaditelné odsouzené pouze takovými kázeňskými tresty, jež je možné uložit mladistvému.

5.6.3 Výkon trestu odnětí svobody mladistvými

V případě mladistvých odsouzených se uplatňuje základní pravidlo, že výkon jejich trestních opatření probíhá odděleně od dospělých, a to ve zvláštních věznicích pro mladistvé. Tento zásadní požadavek vychází z toho předpokladu, že se mladiství nacházejí ještě ve věku, kdy lze jejich vývoj citelně ovlivňovat a z toho důvodu je třeba zajistit pouze pozitivní působení na osobu mladistvého a naopak vyloučit všechny negativní vlivy, které by byly zákonitě spojeny se společným výkonem trestního opatření odnětí svobody spolu s dospělými. U věznic pro mladistvé se na rozdíl od dospělých odsouzených neuplatňuje žádná vnější diferenciaci. Mladiství jsou na základě charakteristiky své osobnosti a spáchaného provinění rozděleni do čtyř základních diferenciacních skupin. Tyto základní skupiny vnitřní diferenciaci se pak zpravidla člení na tři postupné skupiny.

Během výkonu trestního opatření mladistvého se věznice zaměřuje především na jeho výchovu a zabezpečení jeho přípravy na budoucí povolání. V případě, že se jedná o mladistvého, který má ještě plnit povinnou školní docházku, její plnění mu zabezpečí věznice vyučováním místo výkonu práce. Soud může rozhodnout i o tom, že ponechává odsouzeného ve věznici pro mladistvé i po dovršení jeho 19. roku věku. Ovšem ředitel věznice je oprávněn podat návrh na jeho přeražení do věznice pro dospělé, jestliže odsouzený soustavně porušuje nebo závažným způsobem porušil stanovené povinnosti, pořádek nebo kázeň.

U mladistvých se ve zvýšené míře uplatňují individuální způsoby zacházení, aby se dosáhlo omezení negativních účinků spojených s jejich izolací od zbytku společnosti. Důraz je v jejich případě kladen na rozvíjení jejich rozumové, emocionální a sociální zralosti, přijetí osobní odpovědnosti za spáchané provinění, na samostatnost jednání a zvládnání své agresivity. Při sestavování programů zacházení s mladistvými se vždy v první řadě sleduje zabezpečení jejich pracovní kvalifikace a samostatný způsob života. V otázce přípravy mladistvého na budoucí povolání si věznice vyžaduje

vyjádření od jeho zákonného zástupce a orgánu sociálně právní ochrany dětí. Pro mladistvé je na rozdíl od dospělých odsouzených účast na stanovené formě vzdělávání a dalších určených aktivitách programu zacházení povinná.

Specifika se vztahují i k některým právům mladistvých odsouzených. Předně mají právo na návštěvy delší o dvě hodiny v jednom kalendářním měsíci, tedy v délce pěti hodin. Zároveň mohou být při návštěvách oděni do vlastního oblečení. Mladiství má rovněž právo přijmout dvakrát tolik balíčků s potravinami a věcmi osobní potřeby do hmotnosti 5 kg než dospělí odsouzení, a to čtyři balíčky za rok. Mladiství mohou rovněž obdržet odměnu, jež není v případě dospělých odsouzených známa, a to ve formě mimořádného přijetí balíčku. V případě kázeňských trestů ukládaných mladistvým v zásadě platí, že jsou poloviční výměry oproti dospělým odsouzeným a mladiství rovněž nemůže dostat kázeňský trest ve formě pokuty.

V současnosti se ve výkonu trestního opatření odnětí svobody nachází 70 mladistvých, z nichž je 67 chlapců a 3 jsou dívky.

5.6.4 Výkon trestu u odsouzených žen

Další skupinou odsouzených, u nichž se uplatňují určitá specifika při výkonu jejich trestu, jsou ženy. Stejně jako mladiství odsouzení vykonávají svůj trest odděleně od dospělých, tak ženy vykonávají svůj trest odděleně od mužů. V případě odsouzených žen vnitřní řád, jakož i obsah a formy zacházení zásadně přihlížejí k psychickým a fyziologickým zvláštnostem žen, stejně tak i k zvláštním potřebám těhotných žen, žen krátce po porodu a kojících matek.

Zákon spojuje se skutečností, že je odsouzená žena těhotná nebo je matkou novorozeného dítěte obligatorní důsledky v podobě odkladu výkonu trestu na dobu jednoho roku po porodu nebo přerušení výkonu trestu po dobu, kdy důvod pro přerušení trvá, tedy do doby než dojde například k přerušení těhotenství, úmrtí dítěte nebo narození dítěte dovrší jednoho roku života.⁷⁶ V případě, že výjimečně nedojde k odkladu nebo přerušení výkonu trestu a trest odnětí svobody bude vykonáván i na těhotné ženě a ženě, u níž od porodu dítěte neuplynula doba delší než šest měsíců, zákon stanoví omezení v otázce možnosti ukládání kázeňských trestů. Těmto ženám může být tak v případě kázeňského přestupku uložena jen pokuta, propadnutí věci, nebo odnětí výhod

⁷⁶ § 322 odst. 2 TŘ a §323 odst. 1 TŘ

vyplývající z předchozí kázeňské odměny.

Specifikem ve výkonu trestu odnětí svobody u žen je i to, že se v ubytovnách pro odsouzené ženy vytvářejí podmínky k tomu, aby si ženy mohly prát osobní prádlo, provádět drobné opravy osobních věcí a především na rozdíl od mužů mají zaručeno denní koupání. Při úpravě svého zevnějšku mají odsouzené ženy rovněž povoleno užívat vlastní kosmetické přípravky, zároveň mohou mít u sebe i vlastní potřebné pomůcky k úpravě vlasů, která není nijak omezena. Co se týče vlastního oděvu a obuvi, tak ty mohou odsouzené ženy nosit ve věznici s dohledem a ve věznici s dozorem podle svého uvážení, ale pouze v mimopracovní době, ve věznici pro mladistvé, ve věznici s ostrahou a ve věznici se zvýšenou ostrahou pak jen v době návštěv.

Zvláštní skupinu v rámci odsouzených žen pak tvoří matky nezletilých dětí. V jejich případě může ředitel věznice v případech hodných zvláštního zřetele těmto odsouzeným ženám na jejich žádost povolit, aby u sebe měly a staraly se o své dítě zpravidla ve věku do tří let. V tomto případě se však vždy na prvním místě sleduje zájem dítěte, a proto si před svým rozhodnutím vždy ředitel věznice vyžádá posouzení lékaře a klinického psychologa a orgánu sociálně právní ochrany dětí. Orgán sociálně právní ochrany dítěte pak pravidelně sleduje vývoj dítěte, o které odsouzená žena pečuje ve věznici. Matka, jíž bylo povoleno mít dítě u sebe, pak je povinna o své dítě celodenně pečovat. Celodenní péče o dítě je pak i základem jejího programu zacházení. Tato odsouzená pak může i nosit vhodný vlastní oděv a obuv podle svého uvážení. Odsouzená matka, která má u sebe ve věznici své dítě, jej má u sebe v samostatné ložnici, která je vybavena postelí s matrací určenou pro dítě, přebalovacím stolem, skříni na dětské prádlo a kosmetiku, ohrádkou a umyvadlem. V případech, kdy se matka z důvodu své nemoci nebo jiného závažného důvodu nemůže o dítě starat, převezme přechodně péči o dítě ředitelem věznice určený zaměstnanec. Věznicí jsou také organizovány některé akce mimo věznici, jako různé výlety do ZOO, akvárií, muzeí nebo procházky na vlakové nádraží či do parků.

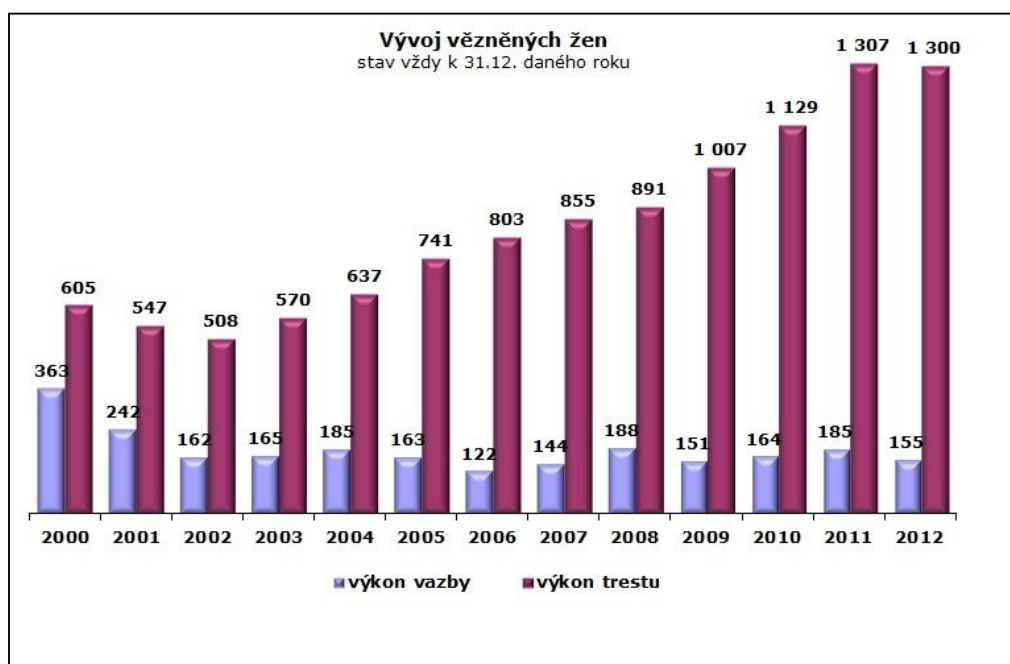
Jsem však toho názoru, že ačkoliv je pro dítě v takto raném věku žádoucí trávit veškerý čas se svojí matkou, není vězeňské prostředí vhodným místem, které by zaručilo nerušený vývoj dítěte. I když podle názoru dětských psychologů si tříleté děti ještě neuvědomují okolní prostředí, v němž se se svou matkou nacházejí⁷⁷, přesto se

⁷⁷ HODNÁ, E. Desetiletí oddělení pro matky s dětmi, in České vězeňství 1/2013, s. 18

domnívám, že se již jedná o věk, v němž se začíná formovat jejich osobnost a získávají základní životní návyky a tudíž je podle mého názoru důležité, aby vyrůstaly nejen se svou matkou, ale i v pozitivním prostředí své milující rodiny. Proto by tato možnost měla být využívána opravdu pouze ve výjimečných případech, kdy mimo matky nemá dítě žádnou jinou osobu, která by se o něj postarala.

Ve vývoji počtu odsouzených žen jsme byli v posledních letech svědky jeho stále vzrůstající tendence (Obrázek č. 5), v současné době se pak i vlivem nedávné amnestie ve vězení nachází 733 žen. Počty vězňených žen jsou v porovnání s vězňenými muži mnohonásobně nižší, v současnosti se dokonce pohybují lehce nad úrovní 5%. V případě vězňených žen se však podařilo zjistit, že pokud chceme účinně zabránit jejich opětovné kriminalitě, musí se výchovná a preventivní opatření nasměrovat nejen přímo na delikventky, ale i na jejich okolí, jelikož ženy jsou mnohem více než muži spjaté se svými blízkými.⁷⁸

Obrázek č. 5 Vývoj počtu vězňených žen v období let 2000 - 2012

(Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/vybrane-ukazatele-ve-vyvoji-10189>)

⁷⁸ MAREŠOVÁ, A. Výzkum prvovězňených žen (Sonda do problematiky žen v České republice v posledních přibližně deseti letech poprvé trestně stíhaných a poprvé vězňených), in Trestněprávní revue č. 8/2009, s. 244

5.7 Přeřazování a podmíněné propuštění odsouzených

Jedněmi ze zásad, jež se uplatňují v rámci vykonávacího řízení, jsou zásady, že již započatý výkon trestu má být proveden bez přerušení, a zásada, že výkon trestu musí odpovídat, jak co se týče druhu uloženého trestu, způsobu jeho výkonu, tak také jeho výměry přesně rozhodnutí soudu, jímž byl tento trest uložen. Výjimky z těchto zásad pak představují možnost přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice a institut podmíněného odsouzení.

5.7.1 Přeřazování odsouzených do jiného typu věznice a přeměna trestu odnětí svobody na trest domácího vězení

Možnost rozhodnutí o změně způsobu výkonu trestu odnětí svobody je velmi významná, poněvadž umožňuje reflektovat přístup odsouzeného k výkonu trestu tím, že na základě jeho vyhodnocení se i samotný výkon trestu odnětí svobody může jeho chování přizpůsobit. Jak již bylo dříve zmíněno, o přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice rozhoduje výlučně soud, který může odsouzeného přeradit jak do mírnějšího typu věznice, tak i do typu přísnějšího. Činí tak s ohledem na již vykonanou délku trestu uloženého odsouzenému, na jeho přístup k výkonu trestu, plnění programu zacházení a jeho dalších povinností, přihlíží též k tomu, jaký zaujal postoj ke své trestné činnosti a zda byl v průběhu výkonu trestu kázeňsky odměňován nebo naopak trestán. Před rozhodnutím o změně způsobu výkonu trestu odnětí svobody pak musí být odsouzený vždy soudem vyslechnut.

O přeřazení odsouzeného rozhoduje okresní soud, v jehož obvodu se trest odnětí svobody vykonává, a to na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice. O přeřazení však může soud rozhodnout i na základě žádosti o přeřazení do mírnějšího typu věznice podané samotným odsouzeným nebo i bez takového podnětu. Odsouzený může být přeřazen pouze do typu věznice, který se od věznice, v níž vykonává svůj trest, liší pouze o jeden stupeň. Takto nemůže být například odsouzený přeřazen z věznice se zvýšenou ostrahou rovnou do věznice s dozorem, nýbrž pouze do věznice s ostrahou.

Ředitel věznice je povinen podat návrh na přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice v případě, že je přesvědčen o tom, že jeho přeřazení přispěje lépe k dosažení účelu výkonu trestu. K tomuto návrhu pak vždy připojí i vyhodnocení průběhu a účinnosti programu zacházení s odsouzeným a uvede i další skutečnosti, které by mohly

být významné pro rozhodnutí soudu. Tyto skutečnosti pak uvede i v případě, kdy podal žádost sám odsouzený.

K přeřazení do mírnějšího typu může dojít v případě, že soud shledá, že chování odsouzeného a způsob, jakým si plní své povinnosti, odůvodňují závěr, že přeřazení by přispělo k jeho nápravě. Naopak do přísnějšího typu věznice může být odsouzený přeřazen za předpokladu, že buď závažným způsobem či opakovaně porušil stanovený pořádek a kázeň, nebo byl odsouzený pravomocně uznán vinným i jiným trestným činem, který spáchal během výkonu trestu.

Odsouzený může svojí žádost podat v případě, že již ve věznici daného typu vykonal nepřetržitě alespoň jednu čtvrtinu svého trestu, která musí činit nejméně šest měsíců. Možnost podat žádost o přeřazení do mírnějšího typu věznice je pak ještě více omezena v případě odsouzených, jimž byl uložen doživotní trest odnětí svobody, který si vykonávají ve věznici se zvýšenou ostrahou. Tito odsouzení nemohou být přeřazení dříve, než vykonají alespoň deset let svého trestu. Je-li žádost odsouzeného o přeřazení zamítnuta, tak novou žádost může podat až po uplynutí doby šest měsíců.

Tato možnost změny způsobu výkonu trestu je tak opravdu významná, jelikož umožňuje Vězeňské službě žádoucím způsobem působit na odsouzené, a tak ovlivňovat jejich chování v průběhu výkonu trestu.

Od 8. 12. 2012 je náš právní řád obohacen o možnost přeměny trestu odnětí svobody na trest domácího vězení. Domnívám se, že zavedení tohoto institutu do našeho právního řádu byl krok správným směrem, jelikož tímto způsobem lze mnohem více a lépe využít trestu zavedeného novým trestním zákoníkem a zdůraznit tak povahu trestu odnětí svobody, jenž by měl působit opravdu jen jako ultima ratio. Tímto opatřením lze přispět i k boji s jedním z výrazných problémů trestu odnětí svobody, jímž je přeplněnost věznic. O přeměně trestu odnětí svobody může soud rozhodnout u odsouzeného za přečin, který si již vykonal alespoň polovinu uloženého trestu, a to lze-li předpokládat, že i poloviční trest odnětí svobody splnil svůj účel, jelikož odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním povinností prokázal své polepšení a může se tak od něho očekávat, že v budoucnu již povede řádný život. O přeměně trestu odnětí svobody na trest domácího vězení rozhoduje soud na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice, v níž svůj trest odsouzený vykonává, nebo na žádost odsouzeného, ale i bez takové žádosti, přičemž každý den nevykonaného zbytku trestu odnětí svobody se

přemění na jeden den trestu domácího vězení.

5.7.2 Podmíněné propuštění

V případě podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody je odsouzenému v podstatě trest přerušen, jelikož za předpokladu, že nesplní podmínky svého propuštění a nepovede řádný život, soud tedy nerozhodne o tom, že se osvědčil, vrátí se odsouzený zpět k výkonu zbytku svého trestu. Ovšem toto není žádoucí situací, k níž podmíněné propuštění slouží, jeho výsledkem by naopak mělo být rozhodnutí soudu o osvědčení podmíněně propuštěného.

O podmíněném propuštění z trestu odnětí svobody rozhoduje soud, v jehož obvodu se trest odnětí svobody vykonává, a to stejně jako v případě návrhu na přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice, na základě návrhu státního zástupce nebo ředitele věznice, v níž odsouzený vykonává svůj trest. Odsouzený může být podmíněně propuštěn i na základě své žádosti, k ní však potřebuje připojit ještě kladné stanovisko ředitele věznice, v němž ředitel uvede, že odsouzený svým vzorným chováním a plněním svých povinností již prokázal, že dalšího výkonu trestu není třeba. V případě, že toto stanovisko ke své žádosti nepřipojí, soud o takové žádosti ani nerozhoduje a vrátí ji spolu s poučením zpět odsouzenému. V případě, že soud neshledá podmínky pro podmíněné propuštění odsouzeného a žádost tak zamítne, může být nová žádost podána nejdříve po uplynutí šesti měsíců od tohoto rozhodnutí. Podmíněné propuštění však na rozdíl od přeřazení může navrhnout i zájmové sdružení občanů

Základní podmínkou pro to, aby mohl být odsouzený podmíněně propuštěn na svobodu je stejně jako v případě jeho přeřazení skutečnost, že ve výkonu trestu svým chováním a plněním povinností prokázal své polepšení a lze tak od něho očekávat, že v budoucnu již povede řádný život, nebo pokud soud přijme záruku za dovršení jeho nápravy. K tomu však musí být splněna ještě časová podmínka. Tou je skutečnost, že odsouzený již vykonal alespoň polovinu svého trestu. Podmínka odpykání alespoň poloviny trestu se ale nevztahuje na všechny odsouzené, nýbrž u odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé a nejsou ve vězení za zvlášť závažný zločin, je tato podmínka mírnější, jelikož stačí, že vykonal alespoň třetinu svého trestu. V případě odsouzených pachatelů přečinů dokonce může soud kladně rozhodnout o jejich podmíněném propuštění ještě před tím, než ve výkonu trestu stráví požadovanou dobu.

V tomto případě předčasného podmíněného propuštění jsou však podmínky pro jejich propuštění přísnější než u běžného podmíněného propuštění, jelikož odsouzený musí prokázat skutečnost, že dalšího trestu není třeba, svým vzorným chováním, tedy chováním, jež přesahuje běžný standard. Jedná se tak o další projev zmírnění trestní represe, který vychází z určitého šokového krátkodobého působení trestu odnětí svobody, což by mělo pachatele od dalšího pokračování jejich kriminální kariéry odradit.⁷⁹ Naopak pachatelé těch nejzávažnějších trestných činů odsouzení za některý z těch, jež jsou uvedeny v § 88 odst. 4 TZ a odsouzení, jimž byl uložen výjimečný trest odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let, mohou být podmíněně propuštěni až po výkonu dvou třetin uloženého trestu odnětí svobody, a to za předpokladu, že s ohledem na okolnosti činu, za nějž byli odsouzeni, a povahu jejich osobnosti nehrozí opakování spáchaného nebo jiného obdobného zvlášť závažného zločinu. Doživotně odsouzení pak nemohou být podmíněně propuštěni dříve, než vykonají dvacet let jim uloženého trestu.

Při podmíněném propuštění pak soud podmíněně propuštěnému odsouzenému stanoví zkušební dobu až v délce sedmi let, přičemž může současně vyslovit dohled probačního úředníka nad odsouzeným, nebo mu uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, jež by mu pomohly k řádnému způsobu vedení svého života. Pakliže podmíněně propuštěný povede ve zkušební době řádný život a vyhoví všem uloženým podmínkám, soud vysloví, že se osvědčil.

Ze statistických dat získaných za posledních deset let lze vysledovat určitý trvající trend v rámci podmíněného propouštění odsouzených. Každoročně bylo podmíněně propuštěno na svobodu přibližně 4 000 odsouzených, což představuje cca 20% celkového počtu odsouzených, z čehož vyplývá, že podmíněné propouštění plnilo poměrně významnou úlohu v rámci boje s přeplněností věznic.

5.8 Poslední dny strávené ve výkonu trestu a propouštění odsouzených

Před tím než nastane pro odsouzené očekávaná doba jejich propuštění, dochází ke změně jejich režimu, který je přizpůsoben jejich budoucímu životu na svobodě. Zákonné důvody pro propuštění odsouzeného na svobodu jsou obsaženy v § 73 ZVTOS. V první řadě je důvodem propuštění skutečnost, že došlo k uplynutí stanovené

⁷⁹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 960 an.

doby trestu odnětí svobody, tedy že odsouzený si svůj trest zcela vykonal. Dalším důvodem propuštění je případ, kdy věznice obdrží od soudu písemný příkaz, aby byl odsouzený propuštěn na svobodu. Tak je tomu v případech, kdy soud rozhodne o podmíněném propuštění odsouzeného, o přerušení výkonu trestu nebo o upuštění od zbytku výkonu trestu odnětí svobody. Další důvody představují případy, kdy dozorcující státní zástupce využije svého oprávnění a nařídí, aby osoba, která je ve výkonu trestu držena nezákonně, byla ihned propuštěna, a případ, kdy o propuštění odsouzeného rozhodne prezident republiky, který buď vyhlásí amnestii, nebo udělí odsouzenému milost. V daném případě se jedná o jeden ze tří typů milostí, které rozeznáváme, a to agraciaci, již prezident republiky promíjí nebo zmírňuje trest uložený pravomocným rozhodnutím.

Jakmile se přiblíží doba, kdy má nastat propuštění odsouzeného, přeřadí jej ředitel věznice do výstupního oddělení. Do výstupního oddělení se přiměřenou dobu před očekávaným skončením výkonu trestu, která činí zpravidla 6 měsíců, umísťují odsouzení, kterým byl uložen trest na dobu delší než tři roky, a ti odsouzení, jimž je třeba pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro samostatný způsob života. Odsouzeným zařazeným do výstupního oddělení jsou zároveň aktualizovány jejich programy zacházení, které se zaměřují na jejich přípravu pro samostatný způsob života.

S tím souvisí jedna ze specifíků výstupního oddělení, a to skutečnost, že je v něm více akcí pořádáno mimo věznici. I proto tvoří obsah programů zacházení především návštěvy úřadů, seznamování odsouzených se základy právní úpravy sociálních dávek, zaměstnanosti, ale i přibližování běžných životních situací jako jsou nákupy v hypermarketech, které zejména pro dlouhodobě odsouzené představují možnosti pro ně neznámé, jelikož před jejich uvězněním ještě tyto nákupní možnosti neexistovaly.⁸⁰

Před samotným propuštěním odsouzených na svobodu dbá věznice především o to, aby byli odsouzení z výkonu trestu propouštěni s platnými doklady totožnosti. Rovněž odsouzené poučí o jejich povinnosti neprodleně se přihlásit po svém propuštění k pobytu, poučí je o právech a povinnostech uchazečů o zaměstnání a vydá jim potvrzení o jejich propuštění. Při propouštění z výkonu trestu je u odsouzeného provedena preventivní výstupní lékařská prohlídka a jsou mu vydány všechny jeho věci

⁸⁰ MOTEJL, O., VARVAŘOVSKÝ, P. Vězeňství, Sborník stanovisek veřejného ochránce práv, Brno, 2010, s. 59

a doklady totožnosti, které měl v úschově věznice. Propouštění odsouzených na svobodu se pak koná každý den v době od 8:00 do 16:00 hodin.

6. Problémy a negativní jevy spojené s nepodmíněným trestem odnětí svobody

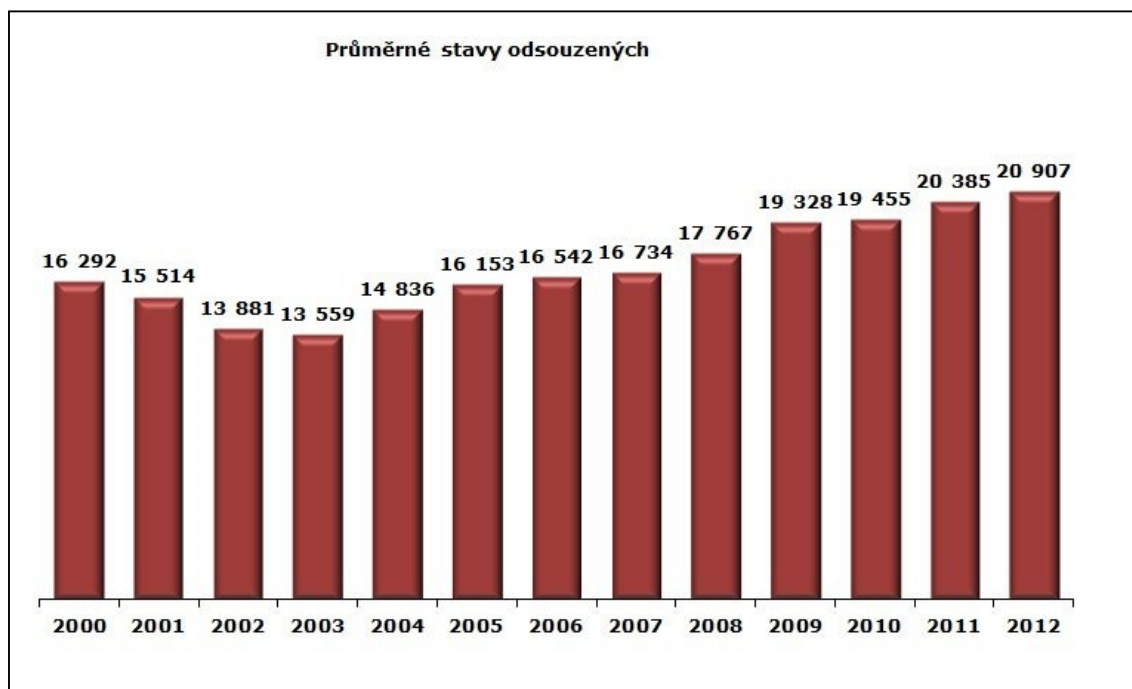
Ačkoliv je nepodmíněný trest odnětí svobody velmi důležitým prostředkem trestní represe, který pomáhá zajišťovat společnosti potřebnou míru ochrany, jelikož z ní dočasně eliminuje narušené členy, kteří se dopouští trestné činnosti, a snaží se na ně pozitivně působit, situace ve vězeňství není nijak růžová. Provozování vězeňského systému s sebou nese i řadu problémů a negativních jevů. Hlavním problémem představuje v současnosti, kdy se nacházíme v době dlouhotrvající ekonomické krize, nedostatek finančních prostředků. Tento problém pak generuje problémy další, jimiž jsou především přeplněné věznice, které by si zasloužily i postupnou modernizaci, nedostatek kvalifikovaného personálu, jenž by se vězňům věnoval, i nedovolená činnost vězněných osob.

Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody je pak spojen i s řadou negativních vlivů, jež na odsouzené po dobu jejich pobytu ve věznicích působí. Jedná se o negativní působení zkušenějších odsouzených na ostatní spoluvězně nebo proces prizonizace. Často pak u odsouzených dochází i k zprerhání sociálních vazeb na prostředí, z něž do vězení odešli, k násilí mezi odsouzenými i k jejich problémům s drogami. Rovněž následné obdržení nálepky toho, jenž byl ve vězení, pak odsouzeným v pokusu začít po propuštění nový život, nijak nepomáhá.

6.1 Přeplněnost věznic

Přeplněné věznice představují velmi závažný problém, s nímž se v posledních letech potýká řada zemí, Českou republiku nevyjímaje. Ačkoliv současný počet 13 907 odsouzených, znamená pro české věznice 74,96 % vytíženost, která na přeplněnost nijak neukazuje, s problémem přeplněnosti věznic se potýká i Česká republika. V posledních letech jsme totiž svědky stále vzrůstajícího počtu odsouzených.

Obrázek č. 6 Průměrné stavy odsouzených v letech 2000 - 2012

(Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/vybrane-ukazatele-ve-vyvoji-10189>)

Ještě na sklonku loňského roku se totiž v našich věznicích nacházelo 20 429 odsouzených, což představovalo průměrnou využitelnost českých věznic pro výkon trestu odnětí svobody ve výši 108,12 %. Ovšem tento údaj byl pouze průměrný, některé věznice byly dokonce naplněny na více než 130 %, kdy nejhorší situace pak byla ve věznici Heřmanice, která byla využita ze 137,27 %. Z tohoto důvodu pak Ministerstvo spravedlnosti i Vězeňská služba na přeplněnost českých věznic opakovaně upozorňovaly a varovaly, že může dojít i k jejich kolapsu.

K tomu, aby mohl trest odnětí svobody plnit účinně svojí funkci, potřebuje, aby stát zajistil dostatečné kapacity k tomu, aby mohli všichni pravomocně odsouzení svůj trest vykonat. Přeplněnost věznic totiž přispívá i k většímu výskytu negativních jevů spojených s trestem odnětí svobody, jelikož se v jejím důsledku nachází v omezených prostorách věznic stále více odsouzených, přičemž počty vězeňského personálu zůstávají nezměněny. Postupné přeplňování věznic a tím nadměrné využívání ubytovacích kapacit může vyústit pak i v tu situaci, kdy výkon trestu odnětí svobody bude již snižovat lidskou důstojnost odsouzeného a stane se tak pro něj nelidským a ponižujícím zacházením. Mezi nejčastěji uváděné způsoby řešení problému přeplněných věznic pak patří vyhlášení amnestie prezidentem republiky, výstavba nových věznic,

omezení ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a větší využití alternativních způsobů potrestání. Prostředkem umožňujícím snižovat stavy vězňených osob je pak i větší využití jejich podmíněného propuštění z výkonu trestu.

Jeden z výše uvedených způsobů byl využit i v našem případě, když 1. 1. 2013 vyhlásil u příležitosti dvacátého výročí vzniku samostatné České republiky prezident republiky amnestii.⁸¹ Svým rozhodnutím prezident republiky prominul krátkodobé nevykonané nepodmíněné tresty nebo jejich zbytky nepřevyšující jeden rok a nepodmíněné tresty sice ve výměře nepřevyšující deset let, ale pouze v případě odsouzených, kteří již dosáhli nebo v roce 2013 dosáhnou věku 75 let. S prominutím těchto trestů pak byla spojena i fikce, podle níž se na tyto odsouzené po jejich propuštění hledí, jako by odsouzení nebyli. Dále byly prominuty nepodmíněné tresty a jejich zbytky nepřevyšující 24 měsíců v případě, že se nejednalo o tresty uložené za některý z trestných činů uvedených v čl. III odst. 2 amnestijního rozhodnutí prezidenta republiky, a nepodmíněné tresty ve výměře nepřevyšující 36 měsíců v případě, že byly uloženy odsouzenému, jenž dosáhl 70 let. V důsledku tohoto rozhodnutí prezidenta republiky bylo z českých věznic propuštěno celkem 6 443 vězňených osob, díky čemuž se vytíženost českých věznic dostala na úroveň, v níž se nachází i nyní. Ovšem vzhledem k tomu, že ke konci loňského roku nenastoupilo k výkonu jim uloženého trestu odnětí svobody 7 521 odsouzených, se do problémů s přeplněnými věznicemi můžeme dostat opět velmi brzy. Stačilo by totiž pouze, aby všichni tito odsouzení nastoupili nebo byli policejním orgánem dodáni do výkonu trestu, a naráz budeme na ještě horších číslech využití ubytovacích kapacit věznic, než jaká jsme měli před vyhlášením amnestie.

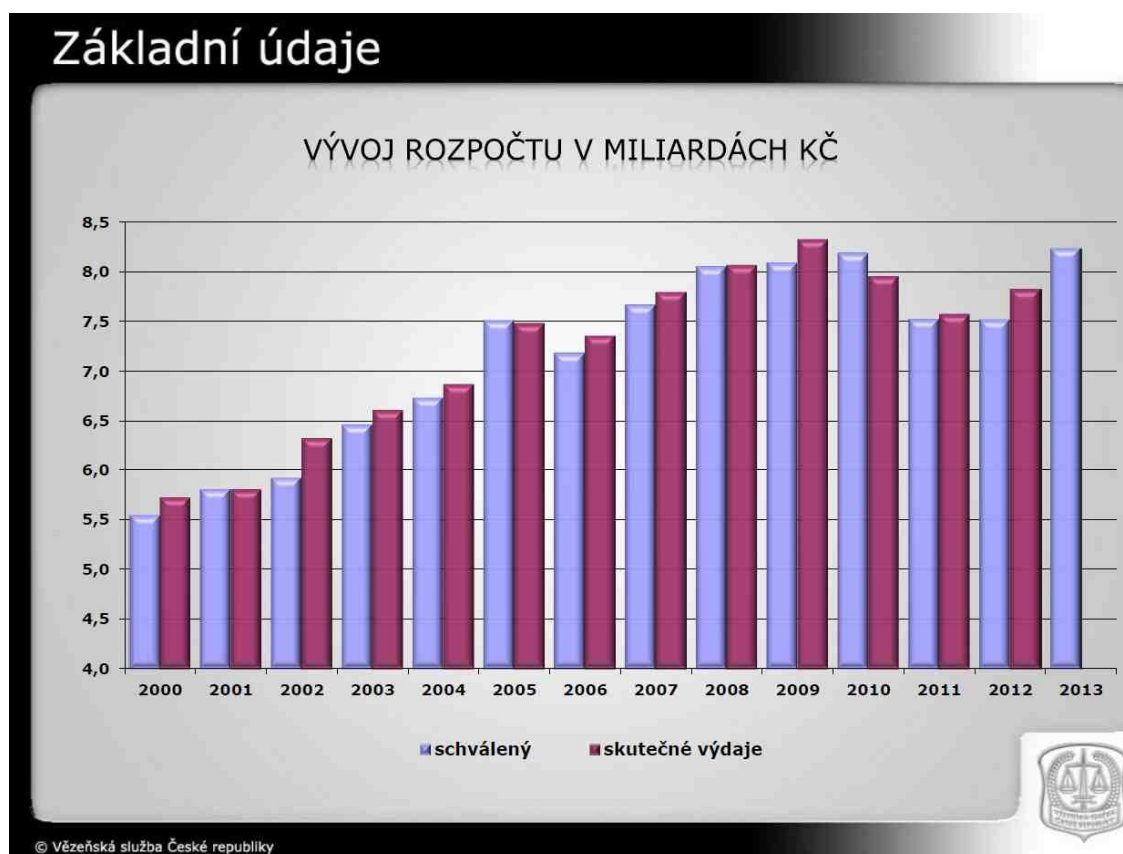
Díky amnestii se využitelnost ubytovacích kapacit ve věznici Heřmanice nachází nyní na úrovni přibližně 92 % a v nejhorší situaci se tak nyní nachází věznice Vinařice s téměř plnou využitelností ubytovacích kapacit (99,11 %). Využití amnestie je tak velmi účinným prostředkem k řešení problému s přeplněnými věznicemi, ovšem jedná se o prostředek, jenž by podle mého názoru rozhodně neměl být využíván příliš často, navíc amnestie představuje pouze řešení jednorázové, které ani nezaručuje, že se někteří z propuštěných odsouzených do výkonu trestu opět v brzké době nevrátí.

Dalším způsobem, jak řešit přeplněnost věznic, je výstavba věznic nových.

⁸¹ Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii bylo publikováno pod č. 1/2013 Sb.

Ovšem tento způsob je ze všech možných řešení způsobem nejnákladnějším. Ačkoliv se jedná o řešení, které by pomohlo řešit problém přeplněných věznic na delší dobu, jde o řešení, pro které v současných podmínkách rozpočtových škrťů a úspor není přílišný prostor. Již dosavadní vězeňský systém, v němž průměrné roční náklady na jednoho vězně činí 335 285 Kč⁸², totiž představuje pro státní rozpočet značnou zátěž.

Obrázek č. 7 Vývoj nákladů na vězeňský systém z pohledu státního rozpočtu v letech 2000 - 2013

(Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/>)

Možným řešením problému nákladnosti výstavby nových věznic je možnost výkonu trestu odnětí svobody v nestátních objektech. Zákonný základ pro tuto možnost je obsažen v § 13 ZVTOS, který upravuje variantu umožňující, aby místem výkonu trestu odnětí svobody byly objekty nespravované Vězeňskou službou. Podle tohoto ustanovení může ministr spravedlnosti zřídit věznic i v jiném objektu, než který je ve správě Vězeňské služby, a to za předpokladu, že s tím vlastníkem takového objektu souhlasí a uzavře smlouvu o zřízení věcného břemene, což by podle důvodové zprávy

⁸² Získaný údaj pochází z všeobecné prezentace Vězeňské služby České republiky dostupné na adrese <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/>

mělo zajistit kontinuitu i v případě, že by došlo ke změně vlastníka daného objektu. Vlastník pak tento objekt spravuje a provozuje na základě smlouvy uzavřené s Vězeňskou službou, která zůstává odpovědná za střežení, zacházení s odsouzenými a dodržování zákonných podmínek výkonu trestu. Důvodová zpráva k tomu dodává, že konkrétní účast Vězeňské služby se bude řídit dohodou s vlastníkem objektu, přičemž v úvahu přichází široká škála modifikace míry účasti Vězeňské služby od případů pouhého pronájmu objektu, který nebude spojen již s žádnou další aktivitou vlastníka objektu, až po převážné zajišťování správy a provozu věznice jiným subjektem, než je Vězeňská služba. Vzhledem ke skutečnosti, že se v daném případě pohybujeme na poli uplatňování veřejné moci vůči odsouzeným, kteří jsou po dobu výkonu trestu odnětí svobody omezeni na některých základních právech a svobodách, je nutné pečlivě vážit, které činnosti související s běžným chodem věznice může vykonávat soukromý subjekt, přičemž činnosti, které v rámci povolených zásahů přímo omezují některá základní práva nebo svobody, musí být svěřeny pouze Vězeňské službě.⁸³ V případě výkonu trestu odnětí svobody v nestátních objektech je pak třeba eliminovat možnost zvýšení tlaku na větší počet uvězněných osob, který by mohl být se zavedením tržních mechanismů do vězeňství spojen.

Soukromé věznice jsou velmi rozšířené především v USA, ale i Česká republika uvažovala o možném kroku touto cestou. V minulém desetiletí přišlo Ministerstvo spravedlnosti s plánem vybudovat soukromou věznici v Rapoticích u Brna. Výstavba soukromé věznice, která podle původních odhadů měla být hotová v roce 2012, však stále nabírala zpoždění a stagnovala, až byla v roce plánovaného dokončení pozastavena, jelikož se Ministerstvo spravedlnosti rozhodlo pro to, jak vyřešit problém s akutním nedostatkem míst pro vězně a nedostatkem finančních prostředků, jít spíše cestou domácího vězení a alternativních trestů, která by měla problém krátkodobě vyřešit.⁸⁴

Další možností, jak řešit problém přeplněných věznic, je změna trestní politiky státu, dekriminalizace některých jednání, jakým je například zanedbání povinné výživy, a kladení většího důrazu na alternativní tresty. Ty, zejména pak trest domácího vězení, by měly představovat hlavní alternativu k především krátkodobým trestům odnětí

⁸³ NAVRÁTILOVÁ, J. Výkon trestu odnětí svobody v nestátních objektech. Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, ASPI, 2008, s. 215

⁸⁴ http://www.asociaceppp.cz/cnt/db_ceske/?page=0&pr_id=51&action=vproj

svobody. Většímu ukládání trestu domácího vězení pak podle mého názoru pomůže zavedení elektronického monitorovacího systému, který by pomohl Probační a mediační službě v kontrole odsouzených a jehož zkušební provoz v loňském roce proběhl velmi úspěšně.

Řešit problém přeplněných věznic lze i větším využitím institutu podmíněného propuštění odsouzených z výkonu trestu odnětí svobody, především pak předčasného podmíněného propuštění podle § 88 odst. 2 TZ. Není totiž pochyb, že teoreticky je možné, aby o předčasné podmíněné propuštění usiloval každý odsouzený pro přečin, pokud svým vzorným chováním a plněním svých povinností prokáže, že u něj dalšího výkonu trestu není třeba, a ke stejnému názoru dospěje i ředitel věznice, ovšem ani důsledné využívání této možnosti nevyřeší kapacitní problémy českých věznic v průběhu jednoho či několika roků.⁸⁵

Problém přeplněných věznic jsme prozatím vlivem vyhlášené amnestii odsunuli, ale je zapotřebí se jím dále zabývat a přijmout systémová řešení, jak přeplnění věznic předcházet. Domnívám se, že v současné době nastolený trend většího užívání alternativních trestů, především pak domácího vězení, je správnou cestou, jak s přeplněnými věznicemi bojovat.

6.2 Negativní jevy ve vězeňství

Průběh výkonu trestu odnětí svobody může být pro odsouzené spojen i s celou řadou negativních situací, k jejichž vzniku v některých případech přispívá právě i výše zmíněný problém přeplněnosti ubytovacích kapacit věznic.

Jednu z těchto situací představuje násilí mezi odsouzenými. Násilí mezi odsouzenými je velkým problémem, jelikož agresivní a silní odsouzení využívají buď svého postavení v rámci vězeňské subkultury, nebo své muskulatury k tomu, aby si od slabších jedinců vysloužili různé služby, vyplnili si svůj dlouhý čas nebo si jen upevnili své postavení mezi spoluvězni. Problémem pak je, že v této oblasti existuje určitá šedá zóna, tedy případy, kdy se příslušníci Vězeňské služby ani nedozvědí o všech případech použití násilí mezi odsouzenými, a to i přes to, že jim jsou na první pohled zřejmé, jelikož pokud položí odsouzenému otázku, jak si přivodil modřinu pod okem, slyší

⁸⁵ VANTUCH, P. Podmíněné propouštění odsouzených z výkonu trestu a možnosti řešení problému přeplnění věznic, in *Trestní právo* 1/2012, s. 6 a 9

často odpověď, že odsouzený uklouzl ve sprše nebo narazil na dveře.⁸⁶ Odsouzení totiž žijí ve vlastním světě a často si nechtějí „práskáním“ zhoršit své postavení, nebo jen ztratit autoritu silného chlapa, jenž se dokáže postarat sám o sebe.

Násilí mezi odsouzenými ale nelze, bez toho aniž by byli odsouzení drženi odděleně od ostatních, úplně vymýtit, poněvadž dokud bude více odsouzených pohromadě, vyskytne se vždy pro násilí určitý prostor. Ovšem ruku v ruce s řešením přeplněnosti věznic pak jde i řešení tohoto problému, jelikož pokud bude ve věznicích dostatek ubytovacích kapacit, počet zaměstnanců Vězeňské služby bude přiměřeně odpovídat počtu vězňů a podaří se zlepšit klima mezi odsouzenými, bude pro agresory mnohem složitější se k násilí uchýlit.

Ovšem násilí ve věznicích se nevyskytuje pouze mezi odsouzenými. Lze se tak setkat i s násilím odsouzených směřovaným vůči příslušníkům Vězeňské služby. Tak je tomu především v případech pokusu odsouzeného o útěk, kdy se snaží překonat odpor dozorců nebo se zmocnit třeba klíčů. Vedle pokusu o útěk odsouzeného se může jednat o hromadný pokus vzpoury odsouzených. K tomuto účelu jsou příslušníci Vězeňské služby vybaveni řadou donucovacích prostředků, jež mohou vůči odsouzeným použít. Od donucovacích hmatů, chvatů a úderů přes pouta a obušky až po střelnou zbraň. Jelikož v případě hromadné nekázně nebo vzpoury odsouzených nemají příslušníci Vězeňské služby k dispozici jiný prostředek k jejímu odvrácení než střelnou zbraň, došlo k novelizaci ZVS novelou, jež 31. 5. 2013 podepsal prezident republiky a která doplňuje paletu donucovacích prostředků o další. Jimi jsou možnost vytlačování štítem nebo vozidlem, ale především slzotvorný, elektrický nebo jiný obdobně dočasně zneschopňující prostředek včetně tzv. taseru, jež je užíván i v zahraničí.

Můžeme se však setkat i s případy použití fyzické agrese zaměstnancem Vězeňské služby vůči odsouzenému. V drtivé většině případů se jedná o použití donucovacích prostředků v souladu se zákonem, ovšem mohou to být i případy šikany dozorců vůči odsouzeným, které jsou již jednáním nezákonným a které jsou většinou způsobeny osobním selháním jednotlivce.

Negativním jevem spojeným s trestem odnětí svobody je i přizpůsobení se životu ve vězení, pro něž se vžilo označení prizonizace. Prizonizace znamená adaptaci na podmínky života ve vězení, která velmi snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace

⁸⁶ NEUBACHER, M. A. Násilí mezi odsouzenými, in Trestněprávní revue 2/2009, s. 42

jedince do normální společnosti.⁸⁷ Její podstatou je pak přizpůsobení se přísně a vysoce organizovanému životu ve vězení. Problémem pak je především u vězňů odsouzených k dlouhým trestům odnětí svobody, kteří přivykli životu ve vězení. Pro ně pak den jejich propuštění může být noční můrou, jelikož si život bez mříží již nedokážou ani představit. Tito odsouzení se pak nezdá kdy brzy po svém propuštění dopouští trestné činnosti ovšem pouze za tím účelem, aby se co nejdříve vrátili do jim známého prostředí, tedy do vězení. Proto je třeba tomuto problému věnovat pozornost v rámci sestavování a realizace programů zacházení s těmito odsouzenými a důležitou roli pak v této úloze hraje i výstupní oddělení.

7. Dotazníkové šetření ve věznici Valdice

Nejlepší pohled na výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody mohou poskytnout jen ti, kteří s ním mají největší zkušenosti. Proto jsem se rozhodl v rámci vypracovávání této diplomové práce získat informace od osob trestem odnětí svobody přímo dotčených, tedy odsouzených, a to těch, kteří jsou umístěni ve věznici Valdice.

Věznice Valdice nacházející se nedaleko města Jičína je situována v objektu bývalého kartuziánského kláštera, jenž byl založen již v roce 1627 Albrechtem Václavem Eusebiem z Valdštejna. V roce 1856 pak bylo rozhodnuto o změně využití tohoto objektu a namísto kláštera v něm byla zřízena věznice. Věznice Valdice je určena především pro nebezpečnější pachatele, recidivisty a odsouzené s delšími tresty. Svůj trest si v ní vykonávají i doživotně odsouzení. Okruh odsouzených umístěných do valdické věznice je určen její profilací, poněvadž jde o věznici profilovanou jako věznice se zvýšenou ostrahou. Svůj trest si v ní vykonávají i odsouzení zařazení do věznice s ostrahou a dozorem. Celková kapacita věznice Valdice činí 1 097 míst a v současné době je naplněna z 84,96 %, jelikož její prostory obývá 932 odsouzených.

Svým dotazníkem (Příloha č. 1) jsem se zaměřil především na sociální vazby odsouzených a skutečnost, jak jsou vlivem jejich pobytu ve vězení ovlivněny. Hypotézou, kterou jsem si při sestavování dotazníku vytyčil, je domněnka, že pobyt odsouzeného bude mít na jeho sociální vazby neblahý vliv, který bude podložen rozpadem manželských svazků odsouzených. Vedle toho mě zajímalo i pracovní

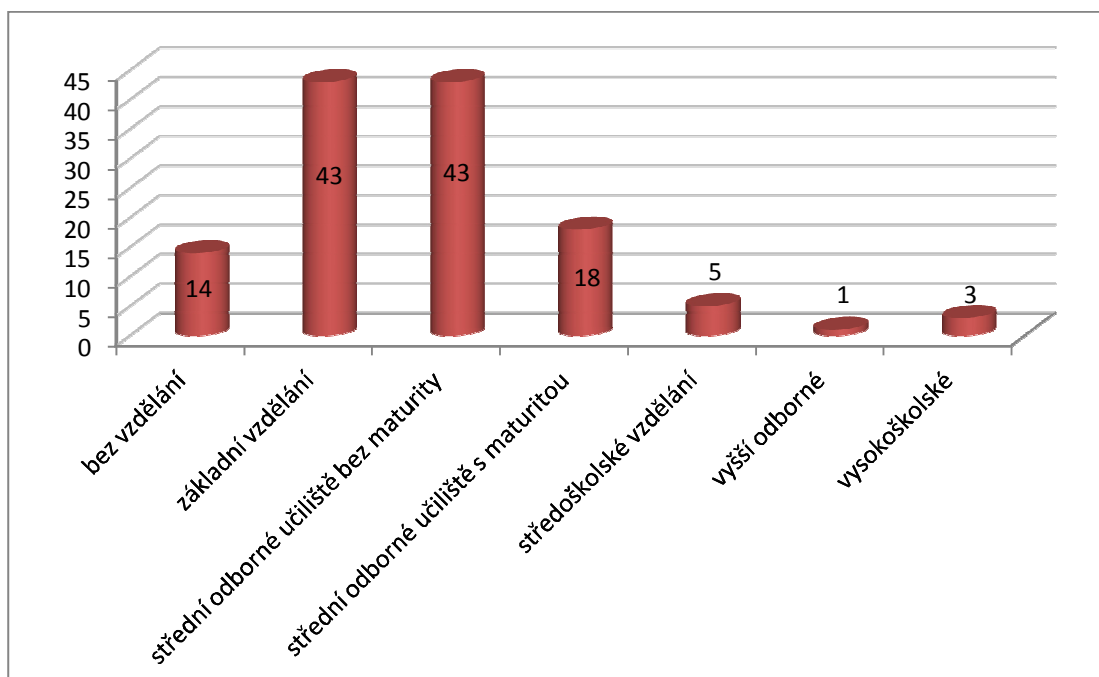
⁸⁷ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 119

vytížení respondentů a okruh volnočasových aktivit, jež ve věznicích využívají. Závěr dotazníku zkoumal, jaké pocity odsouzení ve výkonu trestu zažívají.

Velmi překvapen jsem pak byl vysokou návratností vyplněných dotazníků, kdy ze 140 dotazníků doručených do věznice, jich odsouzení vyplnili 127. Více než 90 % návratnost mě tedy mile překvapila, jelikož jsem si předem říkal, že úspěchem bude alespoň polovina vyplněných dotazníků.

Úvodní část dotazníku byla zaměřena na věk, vzdělání a druh trestné činnosti, za níž byli respondenti odsouzeni. Průměrný věk odsouzených, kteří dotazník vyplnili, je 38 a půl roku. Nejmladšímu odsouzenému bylo 18 let a naopak nejstarší odsouzený byl věku 65 let. Co se týče nejvyššího dosaženého vzdělání, dominovalo základní vzdělání a absolvování středního odborného učiliště bez maturity.

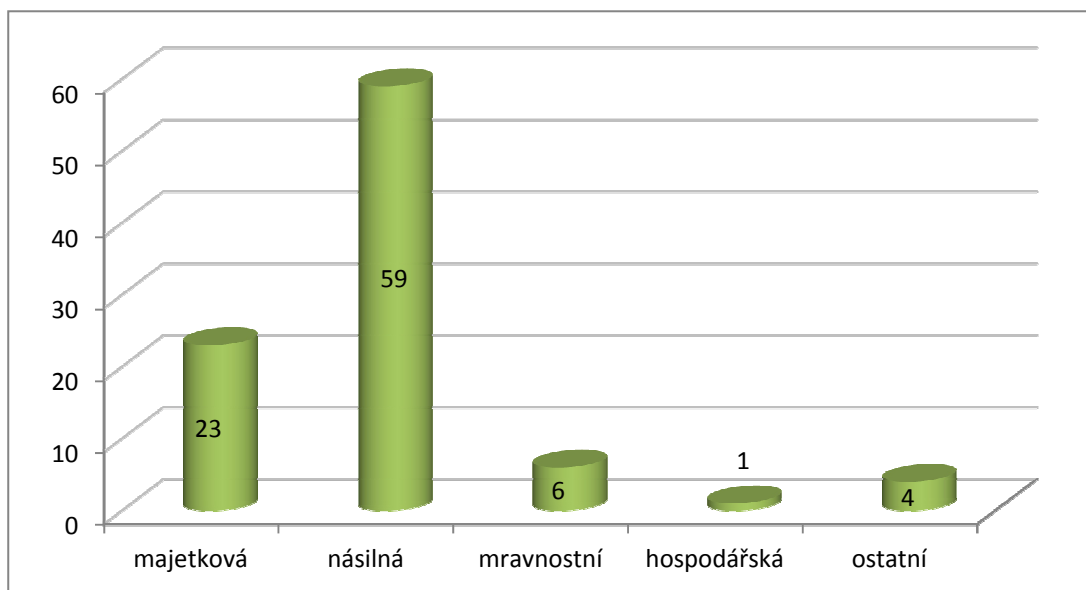
Obrázek č. 8 Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů dotazníku

I z dat zjištěných z dotazníku vyplývá, že většina pachatelů trestné činnosti pochází především z nižších sociálních vrstev s nižším vzděláním, kdy 78,74 % respondentů nedosáhlo na vzdělání s maturitou.

Z hlediska druhu trestné činnosti, za níž se odsouzení ocitli ve výkonu trestu, se nejvíce ve vyplněných dotaznicích objevovala násilná trestná činnost. Druhé místo pak obsadila kriminalita majetková.

Obrázek č. 9 Druh trestné činnosti, za níž si odsouzení svůj trest vykonávají

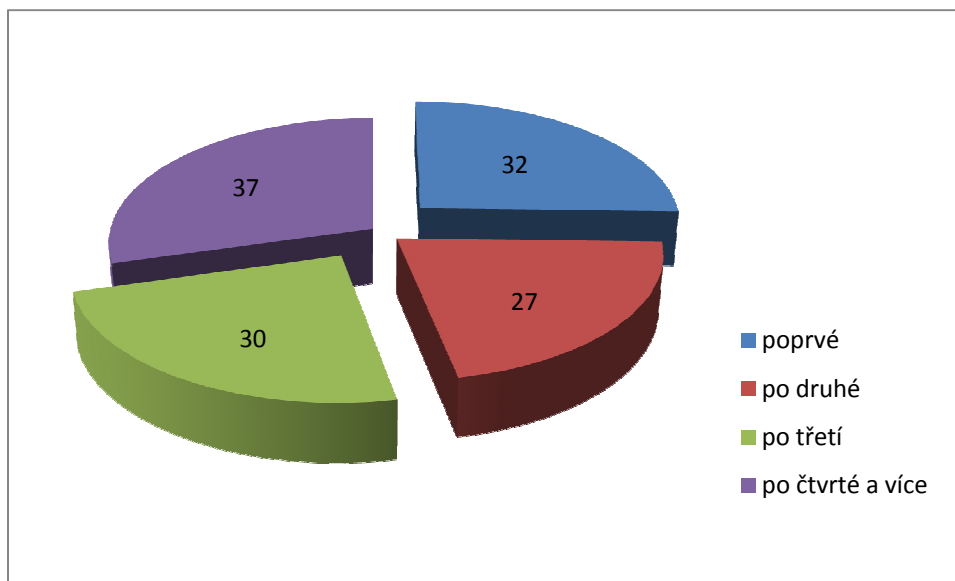

Výsledek tohoto zjištění je však podle mého názoru nejvíce ovlivněn právě výše uvedenou profilací věznic, v níž odsouzení dotazník vyplňovali. Celorepublikově je totiž trestnou činností, za níž si ve věznicích vykonává svůj trest nejvíce odsouzených, kriminalita majetková, kdy jen za trestný čin krádeže se ke konci loňského roku nacházelo ve věznicích 8 674 odsouzených. Proto vzhledem k tomu a k výše zjištěnému nejvyššímu dosaženému vzdělání odsouzených je velmi důležitým obsahem programů zacházení možnost vzdělávání, která těmto odsouzeným může usnadnit proces jejich návratu do společnosti a pomoci jim nalézt odpovídající zaměstnání, díky němuž by již neměli potřebu dopouštět se trestné činnosti.

Z profilace věznic pak vyplývá i zjištěná průměrná délka trestu odnětí svobody, který si dotazovaní odsouzení ve věznicích Valdice vykonávají. Ta totiž činí téměř 11 let, přičemž nejnižší výměra trestu uloženého respondentovi je 1 rok a naopak nejvyšší trest v délce 25 let si vykonává sedm z dotázaných odsouzených. Většina z dotázaných, téměř 60 %, pak má před sebou ještě více než polovinu uloženého trestu.

Z hlediska recidivy a opětovného pobytu ve výkonu trestu z dotazníku vyplynulo, že tři čtvrtiny dotázaných již mají s výkonem trestu odnětí svobody zkušenost.

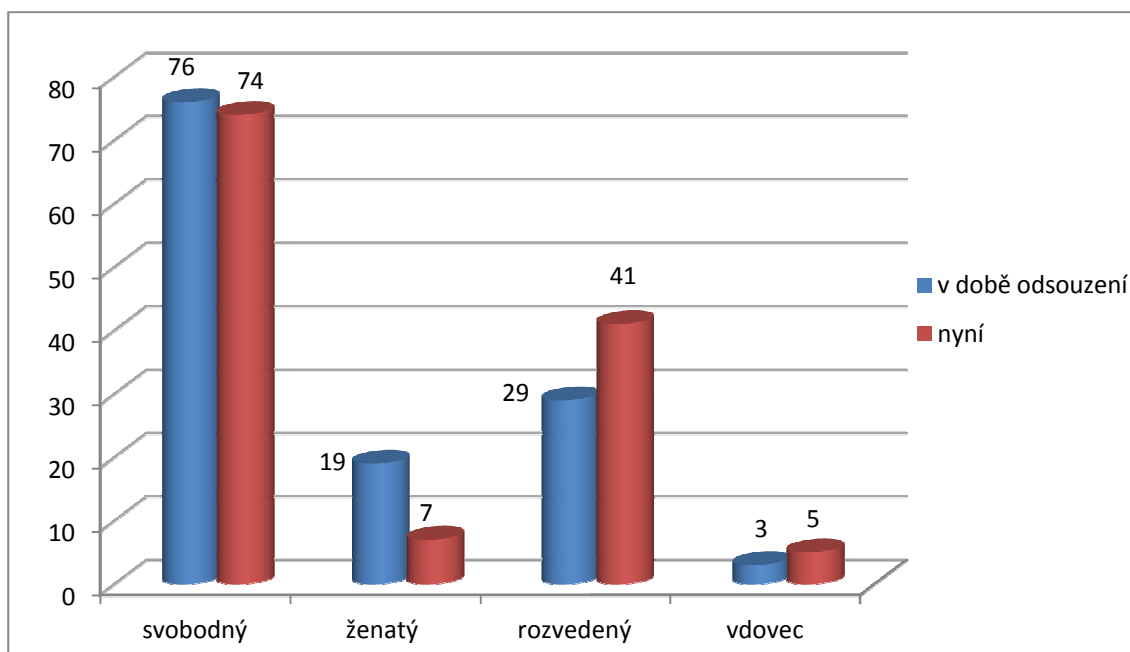
Obrázek č. 10 Četnost předchozích pobytů ve výkonu trestu odnětí svobody

Zjištění četnosti opětovného pobytu dotazovaných ve vězení je opět vlivem profilace věznic vyšší než v případě celorepublikového průměru, podle něhož se ve věznicích nachází 36% odsouzených, kteří před tím ještě ve výkonu trestu nikdy nebyli. Ovšem i tak vysoké číslo 64 %, resp. 75 % zjištěných na základě dotazníku, nesevřdí o nijak vysoké úspěšnosti resocializačního procesu ve výkonu trestu.

V otázce vlivu nepodmíněného trestu odnětí svobody na sociální vazby odsouzených jsem se nejprve zaměřil na rodinný stav odsouzených v době svého odsouzení a nyní, kdy svůj trest vykonávají. (Obrázek č. 11) Zjištěná data lze interpretovat tak, že hypotéza, kterou jsem si na začátku položil, se v případě ženatých odsouzených potvrdila. Z původního počtu 19 ženatých odsouzených zůstala v době výkonu trestu odnětí svobody v manželském svazku přibližně třetina odsouzených, a to 7. Pokud pak přihlédneme ještě k tomu, že se v rámci výzkumu snížil počet svobodných odsouzených a naopak vzrostl počet vdovců, lze mít za to, že výkon trestu odnětí svobody přežilo ještě méně manželství, tedy pouze 5. Ze zjištěného tak vyplývá, že vězení manželství rozhodně neprospívá, a pobyt partnera ve vězení nerozbije jen malé množství manželství. To není pro odsouzené nijak příznivé, jelikož zachování sociálních vazeb je pro jejich resocializaci velmi důležité.

Obrázek č. 11 Rodinný stav odsouzených v době před odsouzením a v době výkonu trestu

Z dotázaných odsouzených jich je nejen rodinnými příslušníky, ale i přáteli navštěvováno 62 %, přičemž průměrně mají sedm návštěv ročně. Nejintenzivněji navštěvovaný odsouzený pak uvedl, že je navštěvován čtyřikrát za měsíc, dva odsouzení uvedli, že jsou navštěvováni občas a 47 z dotázaných odsouzených je bez návštěv. U jednoho odsouzeného pak proběhla první návštěva příbuzných až po více než třech letech, které ve výkonu trestu strávil. Tento odsouzený stejně jako většina těch, kteří návštěvy nemají vůbec, pak udržuje kontakt s vnějším světem alespoň prostřednictvím dopisů.

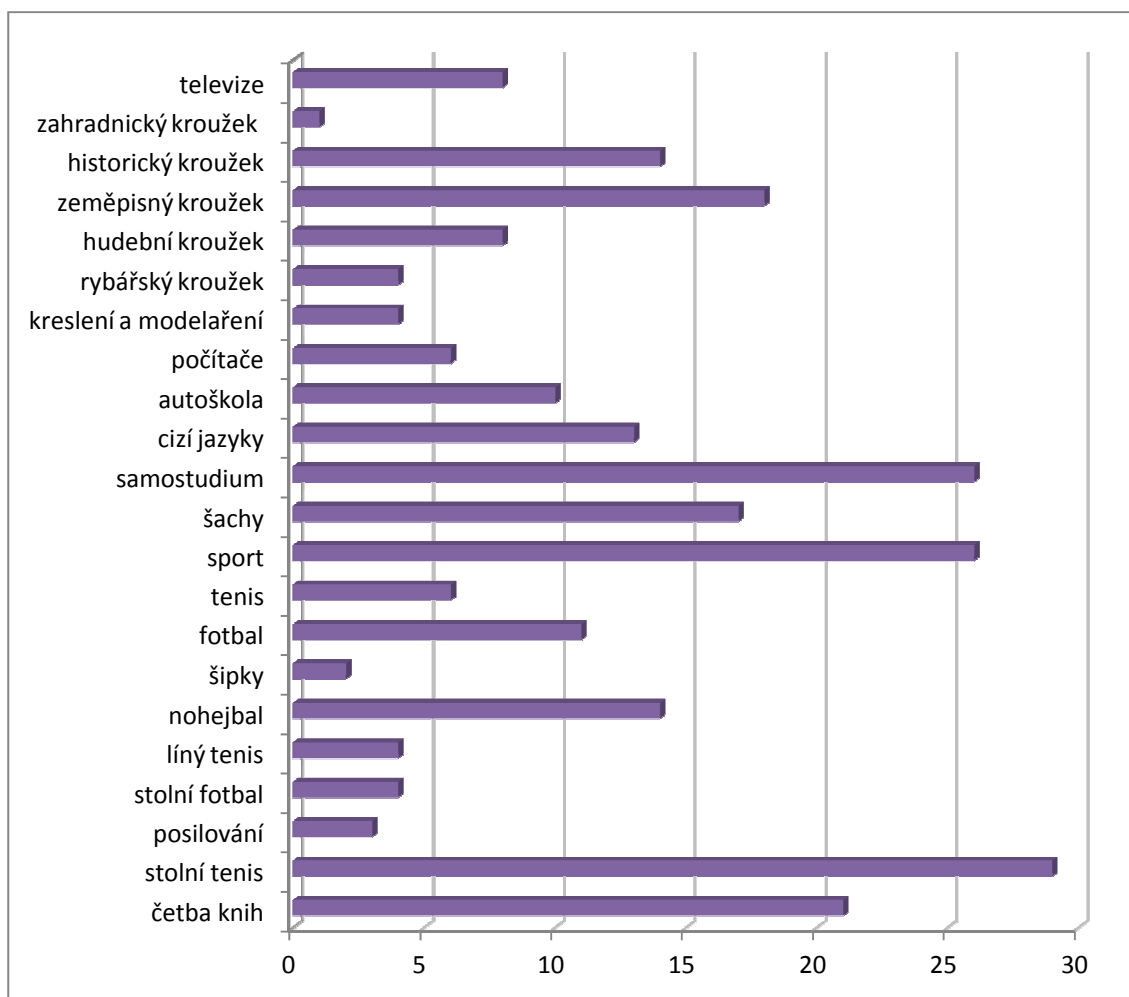
V případě korespondence odsouzených s rodinou nebo přáteli dva odsouzení uvedli, že dopisy odesílají a přijímají občas, jiní dva, že pořád, jeden často a jeden podle nálady. Dopisy odesílá měsíčně 91 dotázaných odsouzených a to v průměru pět dopisů za měsíc, šest dotázaných uvedlo, že posílají jen několik dopisů za rok, v průměru jsou to pak tři dopisy, a 24 odsouzených dopisy vůbec neposílá. Ohledně přijatých dopisů pak platí, že 88 odsouzených dostává průměrně pět dopisů měsíčně, šest odsouzených dostává v průměru dva dopisy za rok a 27 odsouzených dopisy nepřijímá. Z uvedeného vyplývá, že odsouzení odesílají více dopisů, než kolik jich obdrží. Někteří odsouzení, kteří odesílají měsíčně několik dopisů, pak dokonce vůbec žádné dopisy od rodiny ani přátel nedostávají.

Na dotaz, zda mají mezi odsouzenými přátele, odpovědělo kladně 77 dotázaných, naopak 48 odsouzených uvedlo, že ve výkonu trestu odnětí svobody přátele mezi odsouzenými nemá. Řadě odsouzených, kteří nejsou navštěvováni a ani neudržují žádný kontakt se světem za zdmi věznice, pak ani jiné sociální vztahy než ty se svými spoluvězni nezbyývají.

Z dotazu na pracovní aktivitu odsouzených pak vyplynulo, že 53 z dotázaných pracuje, 40 pracovalo, ale nyní nepracují, 21 pak studuje v denní formě studia a 12 odsouzených uvedlo, že ve výkonu trestu nepracují.

Další otázka v dotazníku byla zaměřena na způsob využívání volného času odsouzenými.

Obrázek č. 12 Volnočasové aktivity využívané odsouzenými ve věznici Valdice

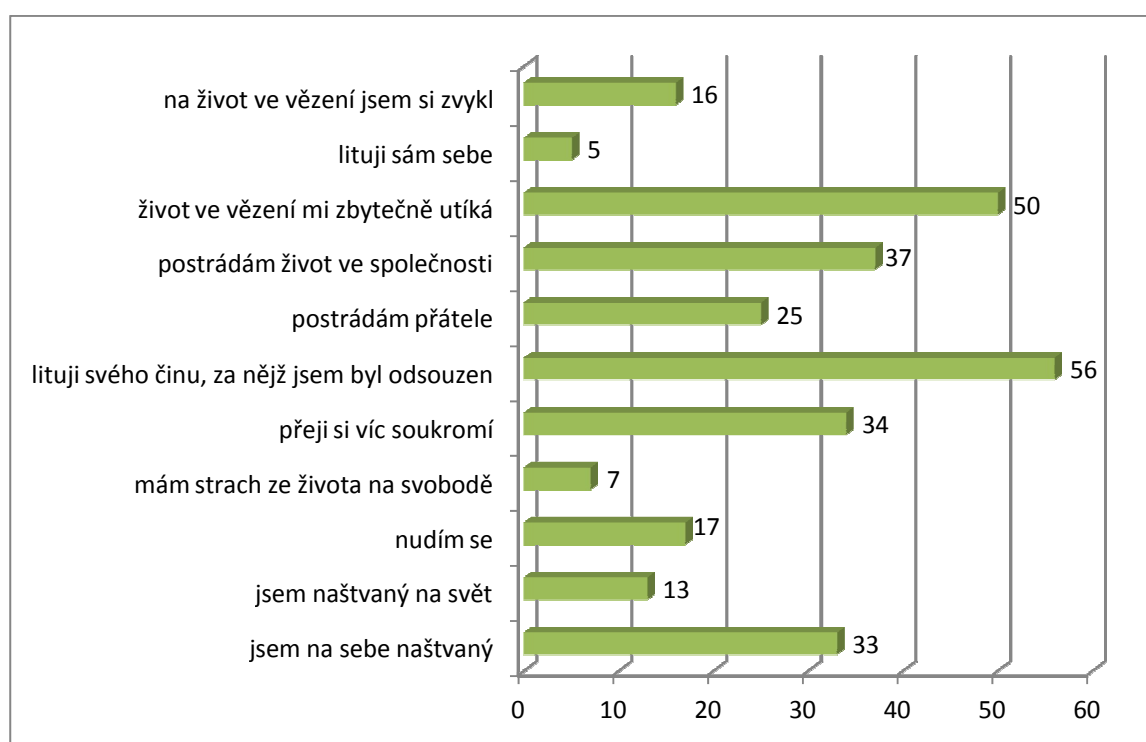

Z odpovědí na tuto otázku pak vyplynulo, že nejoblíbenější volnočasovou aktivitou ve

věznici Valdice je stolní tenis, který uvedlo 29 dotázaných. Sport obecně pak uvedlo 26 dotázaných. Vedle sportovních aktivit jsou ve věznici oblíbené i aktivity vzdělávací, jelikož četba knih, samostudium a zeměpisný i historický kroužek obsadily rovněž čelní místa mezi jednotlivými aktivitami.

Poslední otázka v dotazníku směřovala na pocity, které odsouzení ve výkonu trestu zažívají. K tomu jim bylo nabídnuto jedenáct pocitů a v případě, že některý z nich zažívají, měli jej označit.

Obrázek č. 13 Pocity, které odsouzení ve výkonu trestu zažívají

Nejvíce tak odsouzení zažívají lítost nad činem, který je do vězení přivedl. Je vidět, že v tomto ohledu jsou programy zacházení úspěšné, jelikož v důsledku jejich působení si odsouzení uvědomili závažnost svého jednání a doufejme, že i upřímně jej litují. Hojně jsou tak i na sebe odsouzení naštváni. S nepatrným odstupem se ze škály nabízených pocitů u vězňů objevuje pocit zmaru, že jim jejich život zbytečně utíká, přičemž rovněž postrádají život ve společnosti. Nejméně pak odsouzení litují sami sebe. U více než 12 % odsouzených lze pak sledovat počátky prizonizace, poněvadž uvádí, že si již na život ve vězení zvykli. Dokonce polovina z nich pak dodává, že se života na svobodě obává.

Závěr

Nepodmíněný trest odnětí svobody představuje téma, kterému je a vždy bude věnována velká pozornost. Jedná se totiž o nejpřísnější trest, jež má stát v boji s kriminalitou k dispozici. A právě proto se veřejnost k tomuto druhu trestu často upíná. Domnívá se totiž, že otočením klíče v zámku umístěném na mříži k cele, v níž odsouzený stráví svůj přesně vyměřený čas, je problém s kriminalitou již vyřešen.

Ovšem opak je pravdou, poněvadž umístěním odsouzeného za zdi věznice, to celé rozhodně nekončí. To hlavní se totiž odehrává právě po dobu, kdy je trest odnětí svobody odsouzeným vykonáván. Právě po dobu výkonu trestu totiž stát na odsouzeného výchovně působí, a to s cílem, aby se již příště kriminálního jednání nedopouštěl. Po tuto dobu mohou odsouzení rovněž získat pracovní návyky nezbytné pro jejich uplatnění na trhu práce poté, co budou z věznice propuštěni. K tomu může přispět i zvýšení jejich kvalifikace, jež umožňují rozmanité možnosti vzdělávání, které jim výkon trestu nabízí.

Avšak výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody není tak růžový, jak si někteří členové naší společnosti myslí. Domnívají se, že se odsouzení mají ve vězení jako v hotelu, kde mají zajištěnou postel, stravu, zábavu a klid. Tomuto pohledu pak přispívá i obraz, který veřejnosti o vězení poskytují některá média. Ale tak tomu rozhodně není a s trestem odnětí svobody je spojena i řada problémů, jimiž jsou časté zpřetrhání sociálních vazeb odsouzených na rodinu nebo přátele, riziko zvyknutí si na život za mřížemi, ale i obdržení nálepky vězně.

I v důsledku těchto skutečností se trestní politika v České republice, stejně jako v celé řadě dalších států, zaměřuje v posledních letech na stále větší využití alternativních trestů. Příčiny tohoto vývoje je pak možné spatřovat také v existenci problémů, jež jsou s výkonem nepodmíněného trestu odnětí svobody spojené.

Jedná se především o stále přetrvávající problém přeplněnosti jednotlivých věznic. V současnosti sice na první pohled české vězeňství tímto problémem netrpí, ovšem nemusíme čekat ani příliš dlouho a problém nedostatku ubytovacích kapacit v českých věznicích opět vyvstane na povrch. Vedle výstavby nových věznic, která v současné době vzhledem k její finanční náročnosti nepřichází v úvahu, je možným řešením tohoto problému právě změna přístupu státu k trestání pachatelů.

Častější ukládání některého z alternativních trestů, obzvláště pak trestu

domáciho vëzení, za pro společnost ménë škodlivá jednání, proto považují za krok správným směrem. Tyto tresty, představují vhodné řešení zejména v těch situacích, v nichž se soudy uchylují k ukládání krátkodobých trestů odnětí svobody. Právë zde se tak nachází vhodný prostor pro eliminaci všech negativní jevů spojených s trestem odnětí svobody.

Stejnë tak může být důvodem pro změnu trestní politiky skutečnost, že více než polovina z odsouzených, kteří se v českých věznicích nacházejí, se ve výkonu trestu odnětí svobody neocitla poprvé. To svědčí o nepříliš velkých účincích pobytu ve vězení na odsouzené. Především pak o skutečnosti, že výchovné působení trestu odnětí svobody i proces resocializace odsouzených nemají takové úspěchy, jaké bychom si všichni představovali.

Ovšem to neznamená, že by trest odnětí svobody byl již překonán a neměl tak svoji další budoucnost. Výše zmínëné skutečnosti totiž nic nemění na tom, že trest odnětí svobody je tím nejvýznamnějším trestem, který má stát k dispozici. Důvod svědčící pro tento druh trestu spočívá i v tom, že se ve společnosti budou stále nacházet i tací jedinci, u nichž nepřichází v úvahu pro eliminaci jejich nežádoucího chování a s tím spojenou ochranu společnosti jiný způsob řešení, než jejich izolace ve vězení. Trest odnětí svobody je tak v těchto případech jediným a nezastupitelným trestem.

I problém recidivy a s ní související opětovný pobyt odsouzených ve vězení, má podle mého názoru řešení ve větším přílivu finančních prostředků do vězeňského systému. Tyto prostředky by pak umožnily větší příliv kvalifikovaného personálu do vězeňství, který by přispěl k lepší práci s odsouzenými.

Na závër této práce bych si pak dovolil připomenout citát bývalého britského ministerského předsedy Winstona Churchilla: „*Ukažte mi vaše vězení a já vám řeknu, jaká je vaše společnost.*“ Při pohledu na právní úpravu nepodmínëného trestu odnětí svobody a stav českého vězeňství se pak domnívám, že naše společnost na tom není nijak zle.

Seznam použité literatury a pramenů

Knihy a studie

- ANZENBACHER, A. Úvod do filosofie, 1. vydání, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990
- BIEDERMANOVÁ, E., PETRAS, M. Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2011
- ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008
- ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. Základy penologie pro policisty. 1. vydání. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2002
- JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010
- JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo procesní. 2. vydání. Praha: Leges, 2011
- JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Leges, 2012
- KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002
- KALVODOVÁ, V. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Komentář, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012
- KARABEC, Z. a kol. Dlouhodobé tresty odnětí svobody, 1. vydání, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004
- KARABEC, Z., DIBLÍKOVÁ, S., MACHÁČKOVÁ, R. Krátkodobé tresty odnětí svobody: závěrečná studie z výzkumu. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000
- KARABEC, Z. a kol. Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2008
- KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2012
- MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do r. 1945. 3. přeprac. vydání. Praha: Linde. 2003
- MATOULEK, J., SEJKOROVÁ, H. Právní rádce odsouzeného, Praha: Leges, 2011
- MOTEJL, O., VARVAŘOVSKÝ, P. Vězeňství, Sborník stanovisek veřejného ochránce práv, Brno, 2010
- NAVRÁTILOVÁ, J. Výjimečný trest. 1. vydání. Praha: Leges, 2009

- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J., a kol. Kriminologie. 3. vydání Praha:ASPI – Wolters Kluwer, 2008
- NOVOTNÝ, O. O trestu a vězeňství. 2. vydání. Praha:ACADEMIA nakladatelství Československé akademie věd, 1969
- NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010
- SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000
- ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2009

Články

- AULICKÝ, P. Systém trestních sankcí v historicko komparativním pohledu, in Státní zastupitelství 4/2010
- BĚLÍKOVÁ, P. Jak funguje výstupní oddělení, in České vězeňství 1/2013
- HODNÁ, E. Desetiletí oddělení pro matky s dětmi, in České vězeňství 1/2013
- MAREŠOVÁ, A. Výzkum prvovězňených žen (Sonda do problematiky žen v České republice v posledních přibližně deseti letech poprvé trestně stíhaných a poprvé vězňených), in Trestněprávní revue č. 8/2009
- NAVRÁTILOVÁ, J. Výkon trestu odnětí svobody v nestátních objektech. Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, ASPI, 2008
- NEUBACHER, M. A. Násilí mezi odsouzenými, in Trestněprávní revue 2/2009
- NEZKUSIL, J. K problematice alternativ k trestu odnětí svobody, in Trestní právo č. 7-8/2009
- VANTUCH, P. Podmíněné propouštění odsouzených z výkonu trestu a možnosti řešení problému přeplnění věznic, in Trestní právo 1/2012, s. 6 a 9

Právní předpisy a judikatura

- nařízení č. 365/1999 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších nařízení.
- rozhodnutí prezidenta republiky č. 1/2013 Sb., o amnestii
- usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

- ústavní zákon č.1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů
- vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů, ve znění pozdějších vyhlášek
- vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody
- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
- zákon ČNR č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp.zn. 11 Tdo 587/2010 ze dne 30. 11. 2010, publikován ve sbírce pod číslem 27/2011
- nález Pl.ÚS 5/94 ze dne 30.11.1994, publikovaný ve Sbírce zákonů pod č. 8/1995 Sb.

Ostatní prameny

- Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby za květen 2013 – dostupné na <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/mesicni-statisticke-hlaseni-1233/mesicni-statisticke-hlaseni-pro-rok-2013>
- Statistická ročenka Vězeňské služby za rok 2012 – dostupná na <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>
- Týdenní statistické hlášení Vězeňské služby ze středy 12. 6. 2013 – dostupné na <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/tydenni-statisticke-hlaseni-1216/tydenni-statisticke-hlaseni-pro-rok-2013>
- Evropská vězeňská pravidla – dostupná na <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/ke-stazeni-112/publikace/>
- Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni

Internetové stránky

- <http://www.asociaceppp.cz> – Asociace pro rozvoj infrastruktury
- <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33> – Ministerstvo spravedlnosti
- <http://www.vdpcr.eu> – Vězeňská duchovenská péče
- <http://www.vscr.cz> – Vězeňská služba České republiky
- <http://www.vscr.cz/veznice-valdice-95/> – věznice Valdice

Příloha

Dotazník

Informace zjištěné z tohoto dotazníku budou využity a vyhodnoceny pouze v rámci sepsání diplomové práce na téma Nepodmíněný trest odnětí svobody na katedře trestního práva Univerzity Karlovy studentem 5. ročníku.

Věk odsouzeného:

Nejvyšší dosažené vzdělání:

- a) bez vzdělání (neukončená základní škola)
- b) základní
- c) střední odborné učiliště bez maturity
- d) střední odborné učiliště s maturitou
- e) středoškolské
- f) vyšší odborné
- g) vysokoškolské

Odsouzen za druh trestné činnosti:

- a) majetková (např.: krádež, zpronevěra, podvod, lichva, poškození cizí věci, podílnictví)
- b) násilná (např.: vražda, ublížení na zdraví, loupež, vydírání)
- c) mravnostní (např.: znásilnění, pohlavní zneužití, kuplířství, ohrožení pohlavní nemocí)
- d) hospodářská (např.: padělání a pozměnění peněz, zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby)
- e) ostatní

Délka trestu odnětí svobody, ke kterému jste byl odsouzen:

Z uloženého trestu máte již vykonáno:

- a) méně než polovina
- b) více než polovina

Ve výkonu trestu odnětí svobody jste:

- a) poprvé
- b) po druhé
- c) po třetí
- d) po čtvrté a více

Rodinný stav v době odsouzení:

- a) svobodný
- b) ženatý
- c) rozvedený
- d) vdovec

Rodinný stav nyní:

- a) svobodný
- b) ženatý
- c) rozvedený
- d) vdovec

Jak časté jsou návštěvy Vašich rodinných příslušníků nebo přátel (za měsíc nebo za rok)?:

Jak často posíláte dopisy Vaší rodině nebo přátelům (za měsíc nebo za rok)?:

Jak často dostáváte dopisy od Vaší rodiny nebo přátel (za měsíc nebo za rok)?:

Máte mezi odsouzenými přátele?:

- a) ano
- b) ne

Jaké programy a volnočasové aktivity využíváte?:

Považujete nabídku programů a volnočasových aktivit za dostatečnou?:

- a) ano
- b) ne

Pracujete ve výkonu trestu odnětí svobody?:

- a) ano, pracuji
- b) pracoval jsem, ale nyní nepracuji
- c) nikdy jsem nepracoval
- d) nepracuji, studuji v denní formě studia

Zažíváte ve výkonu trestu některý z pocitů z této nabídky? Pokud ano, prosím, abyste ho označil:

- a) jsem na sebe naštvaný
- b) jsem naštvaný na svět
- c) nudím se
- d) mám strach ze života na svobodě
- e) přeji si víc soukromí
- f) lituji svého činu, za který jsem byl odsouzen
- g) postrádám přátele
- h) postrádám život ve společnosti
- i) život mi ve vězení zbytečně utíká
- j) lituji sám sebe
- k) na život ve vězení jsem si zvykl

Děkuji Vám za vyplnění tohoto dotazníku.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá problematikou nepodmíněného trestu odnětí svobody, tedy nejpřísnější sankcí, kterou náš právní řád zná. Ačkoliv se v posledních letech hojně rozšiřuje možnost ukládání alternativních trestů, trest odnětí svobody si stále zachovává velmi významnou pozici v systému trestních sankcí, poněvadž se jedná o trest, který je možné uložit za spáchání jakéhokoliv trestného činu. Trest odnětí svobody tak zůstává a zůstane trestem určeným především pro pachatele té nejzávažnější trestné činnosti.

Cílem této práce je s ohledem na relevantní právní úpravu nepodmíněného trestu odnětí svobody posoudit aktuální situaci v českém vězeňství, včetně problémů s ním spojených. Tato práce se skládá ze sedmi kapitol, z nichž každá pojednává o různém aspektu této formy trestu.

První kapitola se věnuje teoretickým otázkám pojmu a účelu trestu. V rámci pojednání o účelu trestu jsou zmíněny dva hlavní přístupy k pojímání této otázky, a to teorie absolutní a teorie relativní. Pozornost je věnována i účelu trestu v české právní úpravě trestního práva.

Druhá kapitola se věnuje historickému pohledu na vývoj v oblasti trestání a postupné prosazování se trestu odnětí svobody v systému trestních sankcí. V této kapitole jsou pak zmíněny i některé penologické systémy včetně jejich pohledu na nepodmíněný trest odnětí svobody.

V třetí kapitole se autor této práce zabývá postavením nepodmíněného trestu odnětí svobody v systému trestních sankcí. Zřetel je brán i na problematiku alternativních trestů a jejich vztah k trestu odnětí svobody.

Čtvrtá kapitola řeší otázku ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody s ohledem na možnost jeho mimořádného zvýšení. Stranou nezůstává ani problematika trestání mladistvých, ukládání výjimečného trestu odnětí svobody či trestání pachatelů trestných činů spáchaných ve prospěch organizované zločinecké skupiny.

Nejdůležitější a nejrozsáhlejší částí této práce je část pátá, která je zaměřena na výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody. Nejprve je v ní zmíněna příslušná právní úprava, poté je sledován pobyt odsouzených ve věznicích od okamžiku nástupu až po jejich propuštění. Zmíněna je i problematika umístování odsouzených do příslušných typů věznic, možnosti jejich přeřazování, a to včetně zohlednění připravované

novelizace právní úpravy. Pozornost je věnována i sestavování a realizaci programů zacházení, včetně zaměstnávání a vzdělávání odsouzených. Autor se v této části zabývá i právy a povinnostmi odsouzených, specifiky výkonu trestu odnětí svobody u některých skupin odsouzených a motivačním prvkem v podobě podmíněného propuštění.

Obsahem šesté kapitoly jsou problémy a negativní jevy spojené s nepodmíněným trestem odnětí svobody. Práce se v této části věnuje palčivému problému přeplněných věznic, dále násilí mezi odsouzenými i problému adaptace odsouzených na život ve vězení označovaným jako prizonizace.

Poslední kapitola této práce je věnována dotazníkovému šetření ve věznici Valdice. Jejím účelem je poskytnutí pohledu na trest odnětí svobody těmi osobami, jichž se bezprostředně týká, a to odsouzenými. Pozornost je věnována především vlivu pobytu ve vězení na sociální vazby odsouzených, dále jejich pohledu na nabídku volnočasových aktivit a v neposlední řadě pocitům, které u odsouzených převládají.

Abstract

This thesis deals with the issue of imprisonment, which is the strictest penalty that our legal system uses. Although the possibility of alternative sanctions has extended widely in recent years, imprisonment still retains a very important position in the system of criminal sanctions, as it is a punishment that can be imposed for the commission of any crime. Imprisonment therefore remains and shall remain punishment designated primarily for the perpetrators of the most serious criminal activities.

The aim of this work is to assess the current situation of the Czech prison system with regards to the relevant legal regulation of imprisonment, including problems associated to it. This thesis consists of seven chapters; each of them deals with various aspects of this form of punishment.

The first chapter is devoted to theoretical issues of the concept and purpose of the punishment. There are two main approaches mentioned in the discussion about the purpose of punishment; the absolute theory and relative theory. Attention is also given to the purpose of punishment in the Czech legal regulation of criminal law.

The second chapter deals with the historical perspective on the evolution of

punishment and gradual enforcement of the imprisonment sentence in the criminal sanctions. This chapter then discusses some penological systems, including their view of the prison sentence.

In the third chapter the author of this thesis deals with the position of the imprisonment sentence in the system of penal sanctions. Account is taken of the issue of alternative sanctions and their relationship to imprisonment.

The fourth chapter solves question of inflicting unsuspended term of imprisonment with regards to the possibility of its exceptional increase. Not ignored is the issue of punishing juveniles, inflicting an exceptional sentence of imprisonment or punishment of perpetrators of crimes committed in favor of an organized criminal group.

The most important and largest part of this work is part five, which focuses on the performance of imprisonment. First mentioned is the applicable law. Then the stay of the convicts in prison is observed, from the time of onset until their release. Mentioned is also the issue of the placement of prisoners in the relevant types of prison, the possibility of changing prisons, taking into account the forthcoming amendment of legislation. Attention is also paid to the preparation and implementation of treatment programs, including employment and education of inmates. In this part, the author deals with the rights and obligations of convicts, specifics of imprisonment at some groups of convicts and motivational element in the form of conditional release.

The problems and negative effects associated with unconditional imprisonment are the content of the sixth chapter. The thesis in this section focuses on the urgent problem of overcrowded prisons as well as violence between prisoners and also the problem of adaptation of sentenced to life in prison known as “prisonisation”.

Last chapter of this thesis is devoted to the questionnaire investigation in the prison Valdice. Its purpose is to provide a perspective on imprisonment by those, who are directly concerned, and those are the convicted. Attention is particularly paid to the influence of the stay in prison on social ties of convicted, further to their opinion on offer of leisure activities; and at last but not least, to the predominating feelings of convicts.

Nepodmíněný trest odnětí svobody – klíčová slova:

trest

nepodmíněný trest odnětí svobody

věznice

odsouzený pachatel

program zacházení

Unconditional imprisonment – keywords:

punishment

unconditional imprisonment

prison

convicted offender

treatment program